POLITICAL CAPITAL
POLICY RESEARCH & CONSULTING INSTITUTE

MARA
MAGYAR ANTIRASSZISTA ALAPÍTVÁNY

LÁTLELET 2009

Kutatási összefoglaló a hazai szélsőjobboldal megerősödésének okairól

Készült a **Magyar Antirasszista Alapítvány** megbízásából

A tanulmányt készítették:

Gimes Gergely
Juhász Attila
Kiss Kálmán
Krekó Péter

1. Bevezetés 5
2. Összegző megállapítások és Javaslatok 6
3. A szélsőjobboldal megerősödésének társadalomlélektani okai – keresleti oldal 9
3.1. Rendszer- és intézménykritika 9
3.1.1. Az alkotmányos intézményekkel és a rendszerrel szembeni elégedetlenség 9
3.1.2. A „politikus-unalom” és az újdonság iránti vágy 11
3.1.3. EU-szkepticizmus és EU-unalom 12
3.2 Politikai-ideológiai elmozdulás 14
3.2.1. A politikai rendszer jobbra tolódása 14
3.3. Tekintélyelvűség és rendpártiság 16
3.3.1. „Tekintélyvákuum” és erősödő tekintélyelvűség 16
3.3.2. Közbiztonsággal való elégedetlenség 18
3.4 Társadalmi bizalmatlanság 20
3.4.1. Krónikus pesszimizmus 20
3.4.2. A társadalmi bizalom alacsony szintje 21
3.5 Ellenséges viszonyulás 23
3.5.1. Előítéletesség 23
3.5.2. Összeesküvés-elméleti gondolkodás 27
4. A szélsőjobboldal megerősödésének intézményrendszerbeli okai 29
4.1 Jogalkotás 29
4.1.1 Gyülekezési jog 30
4.1.2 A véleménynyilvánítás szabadsága 32
4.1.3 Egyesülési jog 37
4.2 Jogalkalmazás 41
4.2.1 A bírósági gyakorlat 41
4.2.2 A rendőrség tevékenysége 42
5. A szélsőjobboldal megerősödésének a politikai környezetből fakadó okai 44
5.1 Gazdasági válság 44
5.2 Kormányzati (kormányzás) válság 45
5.3 Az etnikai együttélés válsága 46
5.4 A parlamenti pártok válsága 48
5.5 A média szélsőjobb-reprezentációs válsága 49
6. A Jobbik Magyarországért Mozgalom politikája – kínálati oldal 54
6.1 A Jobbik ideológiájának és retorikájának szimbolikus ereje 54
6.1.1. Öndefiníció 55
6.1.2. Nemzetkép 55
6.1.3. Ellenségkép 56
6.1.4. Politikafelfogás 58
6.1.5. Államfelfogás 59
6.1.6. Múltszemlélet és történeti jelképrendszer 59
6.2 A szélsőjobboldal önszerveződésének hatékony kiaknázása 62
6.2.1. Alternatív politizálás –„civilség” 62
6.2.2. Alternatív nyilvánosság 62
6.2.3. Alternatív kultúra 63
6.2.4 Alternatív ország 64
6.3 A romakérdés témájának kisajátítása 67
7. A Jobbik politikájának eredményei az adatok tükrében 71
7.1. A szélsőjobboldal társadalmi bázisa: a legfontosabb csoportok 73
7.1.1. Fiatalok és első szavazók 77

7.1.2. Vidéki településeken élők 81
7.1.3. Az északkeleti országrészben élők 83
7.1.4. A Jobbikot támogató csoportok közös jellemzői 86
8. Kitekintés – a szélsőjobboldal Európában és a közép-kelet-európai régióban 88
8.1 Szélsőjobboldal Nyugat-Európában 89
8.1.1. A nyugat-európai szélsőjobboldali pártok tipológiája 95
8.1.2. Különbségek a nyugat-európai szélsőjobboldali pártok között 99
8.2 Szélsőjobboldal Közép-Kelet-Európában 101
8.3 Hasonlóságok a közép-kelet-európai és a nyugat-európai szélsőjobboldal között 104
8.4 A közép-kelet-európai szélsőjobboldal sajátos vonásai 105
8.5 A válság és a szélsőjobboldal 109
Melléklet: Radikális jobboldali pártok támogatottsága az EP-választáson 111
Forrásjegyzék 113
Felhasznált irodalom 115
A tanulmányban szereplő ábrák 118
A tanulmányban szereplő táblázatok 119

1. BEVEZETÉS

A Magyar Antirasszista Alapítvány megbízásából a Political Capital Institute immár második alkalommal készítette el Látlelet című tanulmányát. Míg 2008-ban a magyar társadalomban megfigyelhető kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség és intolerancia jellemzőit vizsgáltuk, valamit általános képet adtunk az előítéletességre építő szélsőséges politikai tendenciákról és szervezetekről, Idén már konkrétan a hazai szélsőjobboldal – az európai parlamenti választáson voksokban is megmutatkozó – megerősödésének okait elemezzük. A Látlelet 2009 tanulmány bizonyos értelemben tehát ott folytatódik, ahol tavaly befejeződött.

Idei tanulmányunkban rendszerezve és részletezve vázoljuk azokat az átfogó társadalmi-társadalomlélektani tényezőket, attitűd- és értékmintázatokat, melyek fogékonnyá teszik a magyar választók egy részét a szélsőséges politikai eszmékre. Mindezt a korábbi nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeinek felidézése mellett a közvélemény-kutatási adatbázisokon alapuló saját modellek segítségével végezzük el. Ezután körvonalazzuk a szélsőjobboldal előretörésének intézményrendszerbeli, valamint politikai környezetből fakadó okait. Ezt követően bemutatjuk a Jobbik Magyarországért Mozgalom politikáját, hiszen az maga is a megerősödés oka. A társadalomlélektani jellemzők és társadalmi környezetből fakadó problémák ugyanis önmagukban nem eredményezhetnék a szélsőjobboldal előretörését, ehhez olyan hatékony politikai erő kell, amely képes megszervezni önmagát és támogatói bázisát. A tanulmány ezt követő részében ennek a támogatói bázisnak a leírását adjuk a 2009-es európai parlamenti választások, valamint a vonatkozó közvélemény-kutatások eredményei alapján. Végül a nemzetközi kontextust mutatjuk be, a nyugat-európai és közép-kelet-európai szélsőjobboldal összehasonlító elemzése által.

Idei tanulmányunkban sem helyezünk hangsúlyt a „radikális jobboldal” és a „szélsőjobboldal” fogalmi elkülönítésére. Megközelítésünk szerint ugyanis a szélsőséges retorika és a szélsőséges cselekvés között nem lehet egyértelmű határvonalat húzni. A szélsőséges vélemény kinyilvánítása maga is politikai cselekvés.

2. ÖSSZEGZŐ MEGÁLLAPÍTÁSOK ÉS JAVASLATOK

- Tíz tényezőben foglalhatók össze azok az attitűd- és értékmintázatok, melyek fogékonnyá teszik a magyar választók egy részét a szélsőséges politikai eszmékre. Ilyen (1) az alkotmányos intézményekkel és a rendszerrel szembeni elégedetlenség, (2) a „politikus-unalom" és az újdonság iránti vágy, (3) az EU-szkepticizmus és az EU-unalom, (4) a politikai rendszer jobbra tolódása, (5) a „tekintélyvákuum" és az erősödő tekintélyelvűség, (6) a közbiztonsággal való elégedetlenség, (7) a krónikus pesszimizmus, (8) a társadalmi bizalom alacsony szintje, (9) az előítéletesség, (10) az összeesküvés-elméleti gondolkodás.

- A szélsőjobboldal megerősödésével kapcsolatos jogalkotási, illetve jogértelmezési kérdésekről folytatott közéleti vita sokszor éppen a legfontosabb szempontot fedi el, miszerint a szélsőséges eszmék iránti igényt politikai és társadalmi tényezők termelik újra. A szélsőjobboldal elleni fellépésnek – az extrém esetektől eltekintve – nem lehetnek kizárólagos elemei a jogi eszközök, noha nyilvánvalón nem is lehet eltekinteni tőlük. A jogfetisizáló, doktriner viták azonban sokkal inkább a tünetek kezeléséről és nem a jelenséget létrehozó okokról szólnak.

- 2006 és 2009 között a politikai környezetben jelentős, a szélsőjobboldal előretörését nagyban elősegítő változások mentek végbe. Ebben a három évben kerültek a felszínre és kapcsolódtak össze olyan, korábban lappangó jellemzők, melyek a radikális (rendpárti, előítéletes és tekintélyelvű) válaszok iránti vágyat erősítették fel a társadalomban. A gazdaság, a kormányzat, a roma-nem roma etnikai együttélés, a szélsőjobboldallal szembeni impotens parlamenti pártpolitizálás, valamint a szélsőséges jelenségeket kezelni képtelen média párhuzamos válsága ágyazott meg annak a szélsőjobboldali előretörésnek, amely 2009-ben az európai parlamenti választáson a Jobbik Magyarországért Mozgalomra leadott majd félmillió szavazatban is megmutatkozott.

- A gazdasági válság több szempontból erősítette a szélsőjobboldal mozgásterét. Egyrészről, a válságok általában is elmélyítik az eleve meglévő társadalmi különbségeket. Másrészről, az állandósuló egzisztenciális szorongás és sokak számára a tényleges talajvesztés erősíti az egész rendszerrel kapcsolatos elégedetlenséget, kiszélesítve azt a társadalmi bázist, ahonnan a radikálisok további híveket szerezhetnek maguknak.

- A Jobbik politizálását illetően három tényezőt tartunk különösen jelentősnek: (1) a párt eszmerendszerének és retorikájának szimbolikus erejét, (2) a szélsőjobboldali tábor pártpolitikával szembeállított „civil" önszerveződésének hatékony kiaknázását, valamint (3) a romakérdés témájának kisajátítását. Mindezek azt tették lehetővé a Jobbik számára, hogy a radikális- és a szélsőjobboldali szavazótábor többségének integrációján túl, más, a parlamenti pártokból kiábrándult, vagy az azoktól eleve elzárkózó választói rétegeket is megszólítson. Ebben a vonatkozásban a párt bázisában jelenleg három társadalmi réteg felülreprezentált: a fiatalok, a vidéki településeken élők, valamint az észak-keleti országrész lakói.

- A jogerősen betiltott Magyar Gárdát a mai napig a pártszervezet építésére eszközként felhasználó Jobbik érzelmileg mozgósító ellenségképek és szimbólumok alkalmazásával erős közösséget, társadalmi hátországot igyekszik létrehozni. Ehhez a közösséghez csatlakozva a választók egy része úgy érzi, csökkentheti saját elszigeteltségének érzését, és feloldódhat a kollektivitás intenzív élményében.

- A nemzetközi példák arról tanúskodnak, hogy általában a szélsőjobboldali pártokra nézve komoly kockázatot jelent, amikor gyors megerősödésük után maguk is a parlamenti, politikai elit, vagy egyenesen a kormányzat részévé válnak. A szélsőjobboldali pártok támogatottságára ilyenkor szinte törvényszerű visszaesés jellemző. Aligha kérdéses, hogy a hazai szélsőjobboldal 2010-ben parlamenti képviselethez jut, de, hogy hosszabb távon miként alakul a helyzete, az jelenleg nem látható.

- A tanulmányban hivatkozott nemzetközi összehasonlító és hazai közvéleménykutatások egyaránt azt mutatják, hogy a demokratikus intézményekbe vetett bizalom jelentősen visszaesett az elmúlt években, különösen a fiatalok körében. Ezért Magyarországon is szükség volna az állampolgári ismeretek bővítésére, a demokratikus berendezkedés iránti elkötelezettség erősítésére mind az állami közoktatás, mind a civil társadalom keretein belül. Nyugat-Európában, különösen Németországban igen sikeres nemzeti, illetve interkulturális programok működnek ezen a téren.

- Jogalkotási téren egyedül a gyülekezési jog kapcsán látjuk indokoltnak az előírások megváltoztatását. Egyértelművé kell tenni a demonstrációk mindennapi engedélyezési gyakorlatában a politikai felelősség kérdését, és ki kell vonni a rendőrséget a politikai vitákból. Javasoljuk ezért, hogy a gyülekezési joggal kapcsolatos engedélyezési feladatok tekintetében a területileg illetékes önkormányzatok járjanak el. A gyülekezési joggal kapcsolatos közrendi és közbiztonsági feladatok ellátása továbbra is a rendőrséghez tartozna, míg a bejelentéssel kapcsolatos funkciókat demokratikusan választott népképviseleti szervek látnák el. Ilyen megoldással találkozhatunk például a holland, a lengyel és az észt szabályozásban is. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is többször felhívta a figyelmet a visszásságra, amit a spontán gyülekezésre vonatkozó rendelkezések hiánya okoz. Lehetséges megoldásnak tartunk a spontán és gyors gyülekezések szabályozására egy olyan megfogalmazást, amely szerint a bejelentést a tervezett rendezvény megkezdése előtt három nappal kell megtenni. Ha ez az adott helyzetben nem várható el, akkor önmagában a bejelentés hiánya – ha egyébként a résztvevők magatartása nem valósít meg olyan okot, amiért a rendezvény a bejelentéstől függetlenül feloszlatható lenne (tiltó határozat ellenére tartott gyülekezés, bűncselekmény elkövetése, fegyveres megjelenés) – nem tenné jogszerűtlenné azt.

- A jogalkalmazás terén tapasztalható következetlenség és az eljárások elhúzódása jelentősebb problémának minősíthető, mint a jogszabályok szigorításának hiánya. A legprecízebb és legátfogóbban megfogalmazott jogszabály sem ér többet annál, mint amennyit betarta(t)nak belőle. A szélsőjobboldal elleni hatékonyabb hatósági fellépéshez tehát nem újabb és újabb törvényekre, hanem elsősorban korrekten, konzekvensen és hatékonyan érvényesített szabályokra van szükség.

- A hazai médiában jelenleg nincs közös, az újságíróknak kapaszkodót jelentő etikai kódex azzal kapcsolatban sem, hogy miként kell kezelni a nyilvánosságban a szélsőséges jelenségeket, szervezeteket, illetve személyeket. A médiában dolgozók szakmai szervezeteinek minél előbb létre kellene hozni egy olyan normarendszert, amely legalább bizonyos alapkérdések mentén korlátozza a szélsőséges nézetek kritika nélküli megjelenését.

- A politikai sajtóban szinte uralkodóvá vált narratíva minden a romaintegrációval kapcsolatos kérdést a hazai ideológiai szembenállás tükrében igyekszik leírni. Ehelyett a különböző romaintegrációs irányzatokat, programokat és megközelítéseket ki kellene emelni a pártpolitikai vitákból, ezért érdemesebb egyfelől asszimilációs, másfelől pedig differencialista megközelítésekről beszélni. Előbbi az etnikai (vagy más) kisebbségi csoportok hasonlóvá tételére, hasonlóként kezelésére törekszik, utóbbi pedig a különbözőség hangsúlyozására és megőrzésére.

3. A SZÉLSŐJOBBOLDAL MEGERŐSÖDÉSÉNEK TÁRSADALOMLÉLEKTANI OKAI – KERESLETI OLDAL

Az alábbiakban tíz tényezőben vázoljuk fel azokat a társadalomlélektani jelenségeket, attitűd- és értékmintázatokat, melyek fogékonnyá teszik a magyar választók egy részét a szélsőséges politikára. Ezeket a tényezőket a következő öt átfogó kategóriába sorolhatjuk: (1) rendszer- és intézménykritika, (2) politikai-ideológiai elmozdulás, (3) tekintélyelvűség és rendpártiság, (4) társadalmi bizalomhiány, (5) ellenséges viszonyulás.

3.1. Rendszer- és intézménykritika

3.1.1. Az alkotmányos intézményekkel és a rendszerrel szembeni elégedetlenség

A magyar „néplélek” hagyományos leírásai szerint a magyarokra jellemző egyfajta „szalmaláng-természet”, a csodavárás és az azt követő kiábrándulás dinamikája[1]. A közhangulat változásában ennek megfelelően egy jellegzetes mintázat figyelhető meg: a küszöbön álló változásokkal kapcsolatos túlzott illuzórikus elvárások megfogalmazása, a megalapozatlan lelkesedés és a hurrá-optimizmus az elvárások teljesülésének elmaradásából fakadóan gyakran gyors illúzióvesztésbe és csalódottságba csap át. A rendszerváltás óta a társadalomban számos illúzió foszlott így szét a demokratikus rendszerrel és a piacgazdasággal kapcsolatosan. 2006 után azonban még ehhez képest is jelentősen felerősödött az alkotmányos intézményekkel, a politikai szereplőkkel és a demokratikus berendezkedéssel kapcsolatos állampolgári elégedetlenség. A magyar közvélemény szerint a demokrácia alig húsz éves múltja ellenére megfáradt és kiüresedett, ami nagyban javítja a rendszerkritikus szélsőjobboldal üzeneteinek társadalmi akusztikáját és recepcióját. Az utóbbi években folyamatosan az érdeklődés homlokterében lévő korrupciós botrányok tovább erodálták nemcsak a baloldalba, de a demokráciába vetett bizalmat is. Az alkotmányos rendszer intézményei és szereplői iránti bizalom a rendszerváltás óta jelentősen visszaesett. 2006 végére a magyar demokráciával szembeni elégedettség mértéke olyan mélyre zuhant, hogy 21 európai ország közül mindössze Bulgáriában volt alacsonyabb a hazai szintnél.

[1] A vonatkozó írások áttekintését lásd: Hunyady, Gy. (2000). Nemzetkarakterológiák. Osiris kiadó, Budapest. Csepeli, Gy. (2008). A széthúzás éve. A világ 2009-ben. Népszabadság Kiadó, Budapest, 21-22.

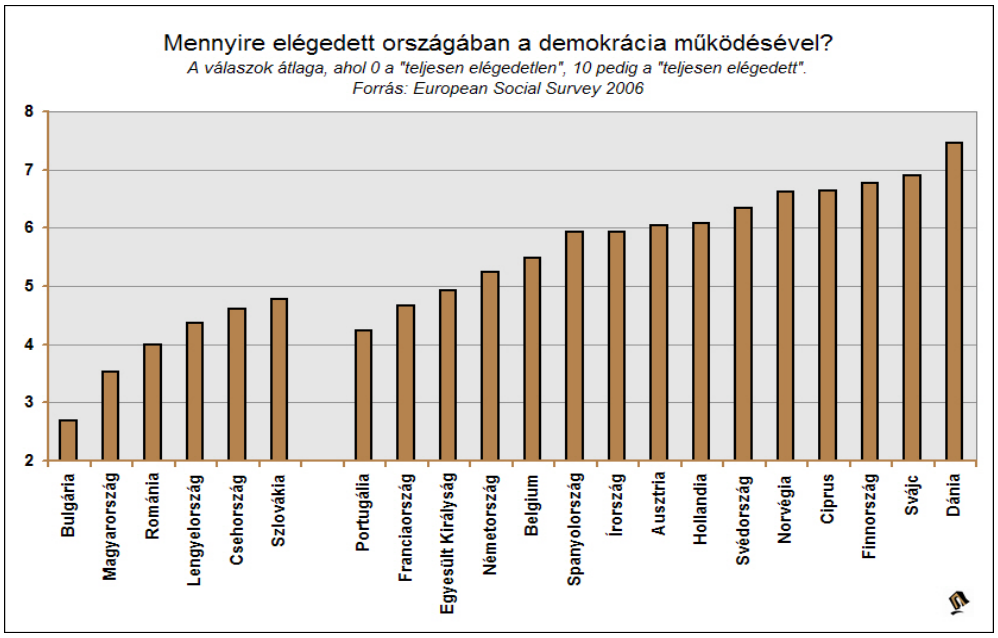

1. ábra - elégedettség a demokrácia működésével

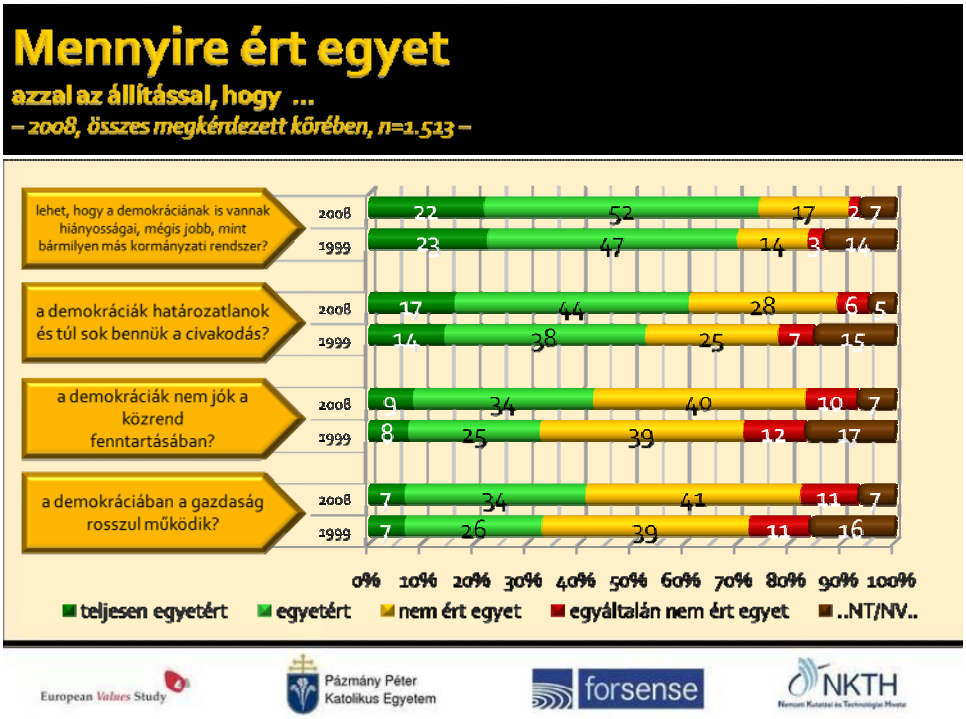

2. ábra - a demokrácia megítélése

A European Values Survey ezzel egybehangzó adatai 1998 és 2008 között a demokráciával kapcsolatos vélekedések romlását mutatják. 2008-ban már 60 százalék értett egyet azzal az állítással, mely szerint „a demokráciák határozatlanok és túl sok bennük a civakodás”, 43 százalék szerint a demokráciák nem jók a közrend fenntartásában, míg 41 százalékban egyetértenek azzal, hogy „a demokráciában a gazdaság rosszul működik”. Mindezzel párhuzamosan ugyanakkor növekedett azok aránya is, akik szerint a „demokrácia jobb, mint bármilyen más kormányzati rendszer” (74%), és továbbra is nagyon alacsony azok aránya, akik a jelenlegi rendszert radikális úton,

forradalommal szeretnék megdönteni (6%). A rendszerkritika tehát nem jelent automatikus rendszertagadást, ugyanakkor könnyen kiaknázható politikailag.

3.1.2. A „politikus-unalom” és az újdonság iránti vágy

A demokratikus rendszerrel kapcsolatos illúziók elvesztésének és a rendszer iránti támogatás megfáradásának jó indikátora a politikusokba vetett bizalom csökkenése. Jellemző, hogy míg a rendszerváltást követő időszakban nem volt ritka a 80 pontot megközelítő népszerűségi adat sem, most a legnépszerűbb politikusok 50 pont körüli adatokkal vezetik a népszerűségi rangsort. A kilencvenes évek legelején a legnépszerűtlenebb politikusok pontszámai most a középmezőny előkelőbb helyeihez vagy akár az élmezőnyhöz is elegendőek lennének. A politikusok népszerűsé-gének esése az elmúlt években tovább gyorsult.

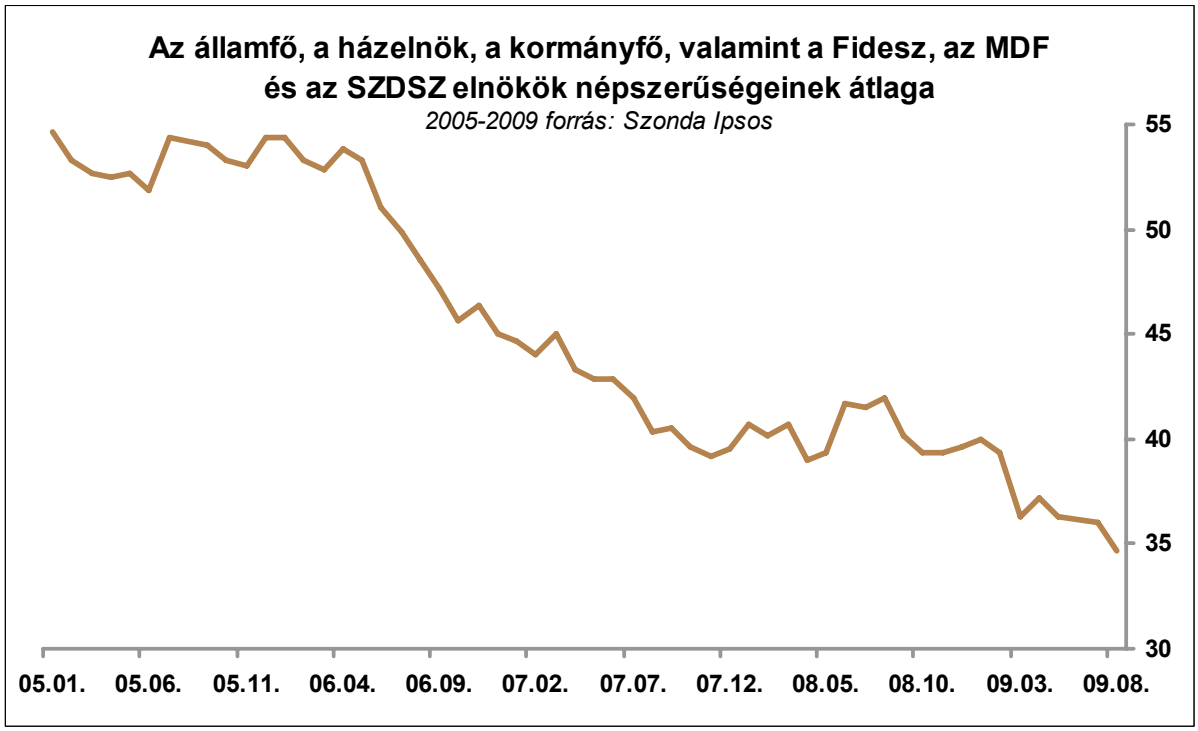

3. ábra - politikai szereplők népszerűsége

A politikusokkal szembeni szimpátia megkopása részben annak köszönhető, hogy az utóbbi években (különösen 2002 óta) a pártrendszer megmerevedett, és a politikai kínálat – jelentős részben a választók döntéseinek köszönhetően – beszűkült. Erre utal például, hogy 1998 után egy választáson sem tudott négynél több párt a parlamentbe jutáshoz szükséges 5 százaléknál magasabb listás eredményt szerezni. A környező országok szinte mindegyikében megfigyelhető volt, hogy a rendszerváltás idején aktív pártok idővel meggyengültek, eltűntek, és helyüket új politikai formációk foglalták el. Nálunk nem ment végbe ilyen folyamat, a 2006-ban a parlamentbe jutott négy párt mind „rendszerváltó párt” abban az értelemben, hogy már 1990-ben is a politikai elit részét képezte. A pártok terén mutatkozó változatlanság a politikai elit személyi összetételének nagyfokú állandóságában is megmutatkozott.

A politikai kínálat tehát beszűkült, a választók pedig ráuntak a meglévő politikai szereplőkre. A 2009-es EP-választáson a szavazók politikai újdonságigénye a választási eredmények alakulásában is tetten érhető volt. Ez segítette az LMP-t abban, hogy rövid és nem kifejezetten átütő kampánya ellenére jobb eredményt érjen el, mint az SZDSZ, és ez segítette a Jobbikot abban, hogy a Magyar Gárda révén megújulva, új arcokkal, új stílussal és új üzenetekkel csaknem félmillió választót maga mellé állítson, amivel eddig példátlan átalakulást idézett elő a parlamenti és parlamenten kívüli pártok erőviszonyában.

3.1.3. EU-szkepticizmus és EU-unalom

Nemcsak a rendszerváltás, de az uniós csatlakozás esetében is maximálisan igaz a korábbi megállapítás: az Unióval kapcsolatos túlzott elvárások (gyors és látványos életszínvonal-emelkedés, a demokratikus kultúra és intézményrendszer fejlődése), az „EU-fória" visszacsapásszerű csalódottságot és kiábrándultságot eredményeztek az unióhoz való csatlakozás utáni években. Ez persze nem kizárólag a hazai közvéleményt jellemzi, egész Európában érzékelhető egyfajta „EU-unalom", és csalódott elfordulás az integrációtól. Ebben jelentős szerepe van annak, hogy az Unió nem tudott eddig közelebb kerülni a választópolgárokhoz. Egyáltalán nem alakult ki továbbá olyan európai identitás, mely elhalványítja a nemzetállamokhoz, régiókhoz és etnikai csoportokhoz tartozás jelentőségét, és amelyben feloldódnak a különböző típusú nacionalizmusok és sovinizmusok. Sőt, a globalizáció és az európai integráció ellenhatásaként mintha erősebbé vált volna a nemzetállamokhoz és az annál kisebb közösségekhez csatlakozás jelentősége. Jól látszik az is, hogy az EU nem képes kezelni a tagállamok között zajló konfliktusokat; így a szlovák-magyar szembenállásban mutatott semlegessége hazai szinten vélhetően további illúziókat oszlat szét az Unió politikai szerepével és lehetőségeivel kapcsolatban is. A magyar kiábrándultságot sok vonatkozásban az is erősítette, hogy bár egyes időszakokban és rétegek számára az uniós csatlakozást követően javult az életszínvonal, megváltozott a vonatkoztatási csoport is, és a nyugati országok váltak mintává és referenciává. Ha pedig a magyar pedagógus a német pedagógushoz, a magyar bankszektorban dolgozó a brit bankáréhoz, a magyar gazda pedig a francia gazdáéhoz hasonlítja saját életszínvonalát (ezt az összehasonlítási alapot pedig a szakmai szervezetek vagy egyes politikai erők gyakran tálcán kínálják), az általánosítja a rossz közérzetet szinte minden társadalmi csoportban.

A hazai kiábrándulásért felelőssé tehetőek a politikai erők is, amelyek belpolitikai érdekeiknek megfelelően legtöbbször arra használják az Uniót, hogy a népszerűtlen intézkedések esetén külső kényszerítő erőként mutogathassanak rá, ugyanakkor az uniós fejlesztések politikai sikerét rendszerint megpróbálják (mind kormányzati, mind önkormányzati szinten) saját magukhoz kötni.[2] Ami pedig az Unió intézményrendszerét illeti, annak működésével és funkcióival az állampolgárok nincsenek tisztában, az Unió tagjai számára az egyetlen közvetlen felhatalmazással rendelkező szervezet, az Európai Parlament munkájából is gyakorlatilag csak annyit látnak, hogy ismeretlen politikusok tőlük távoli problémákkal foglalkoznak. Nem véletlen, hogy az EP-választásokon a részvétel 1979 óta szigorúan monoton csökkenést mutat a tagállamokban.

[2] Erről bővebben lásd az ún. kétszintű játszmák (two level games) elméletét, Putnam, Robert.D.: (1988): Diplomacy and Domestic Politics. In: International Organization Nr. 42.

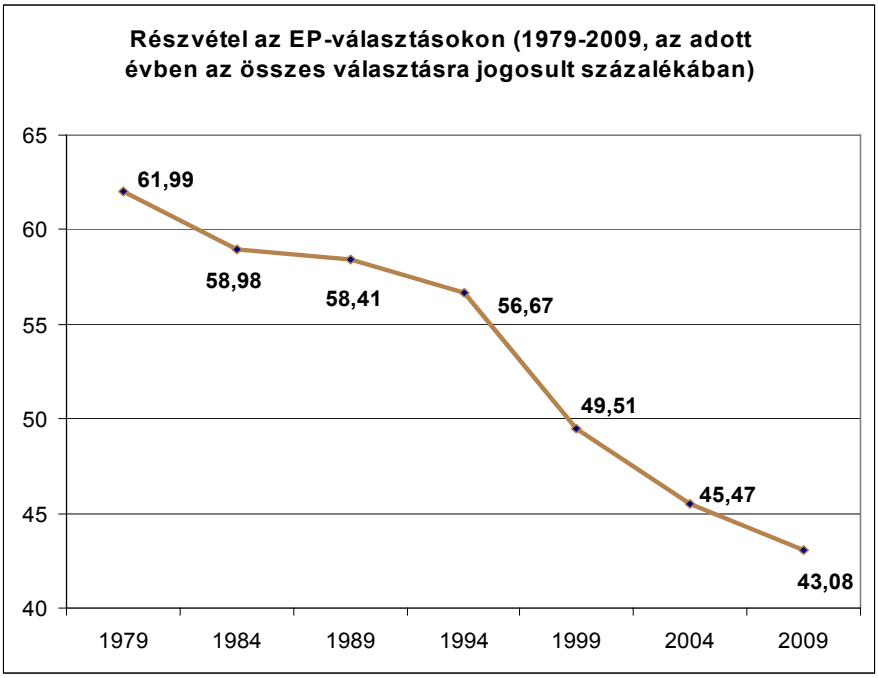

4. ábra - részvétel az EP-választásokon

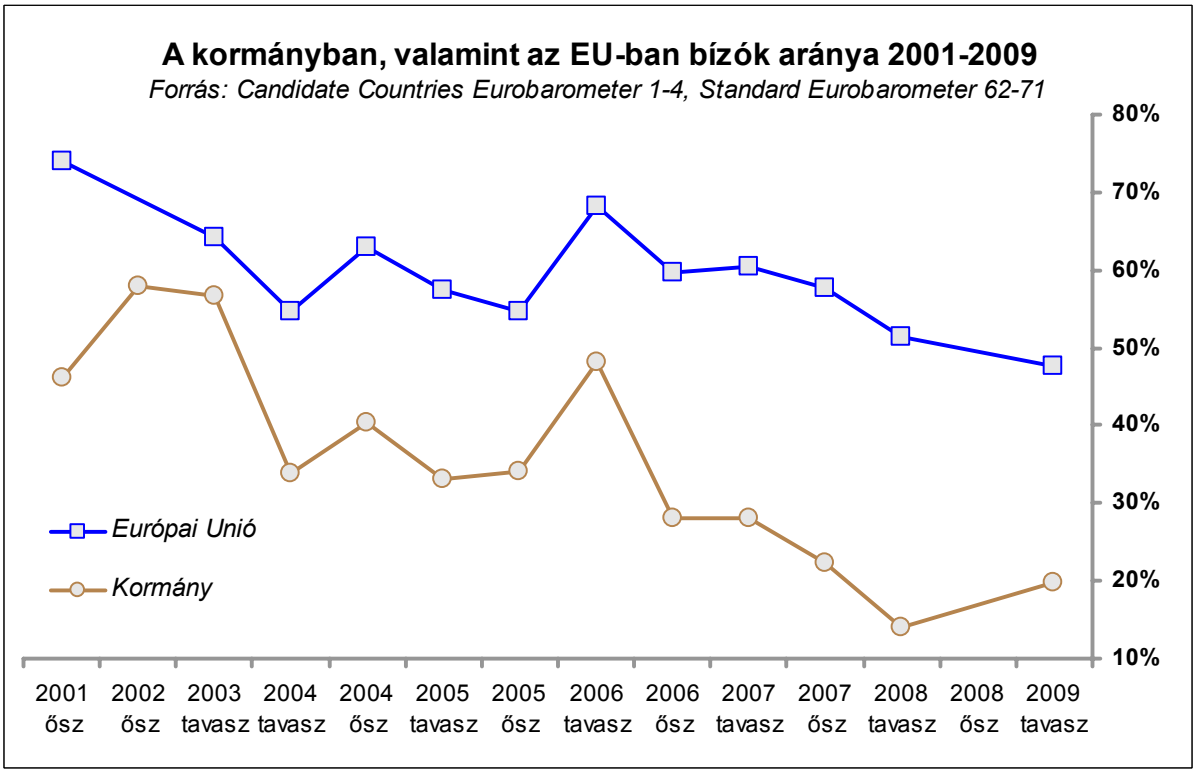

5. ábra - a kormányba és az EU-ba vetett bizalom alakulása

Az Európai Unió hazai megítélése a csatlakozás időpontja óta gyakorlatilag a kormányéval párhuzamosan változott, azaz az EU is osztozott a kormánnyal és általában a demokratikus intézményrendszerrel kapcsolatos bizalomvesztésben. Ebben vissza-

tükröződik a magyar közérzület differenciálatlansága is: az alapvetően a hazai „minden rossz” érzület külső szervezetekre, így az Unióra is átsugárzik. Mutatja ugyanakkor azt is: az Unió is gyakorlatilag a hazai belpolitikai erőtér szereplője, így a kormányzással és a politikai szereplőkkel való bizalomvesztés őt is sújtja.

3.2 Politikai-ideológiai elmozdulás

3.2.1. A politikai rendszer jobbra tolódása

Míg a rendszerváltás óta hagyományosan jellemző volt hazánkban a bal- és jobboldali erők viszonylagos egyensúlya, 2006-ot követően ez a helyzet jelentősen megbomlott. Ennek alapvető oka a kormányellenes érzelmek erősödése és a kormánypártok támogatásának csökkenése volt, mely egyre több választót „csapott” a pártpolitikai ellenoldalra.

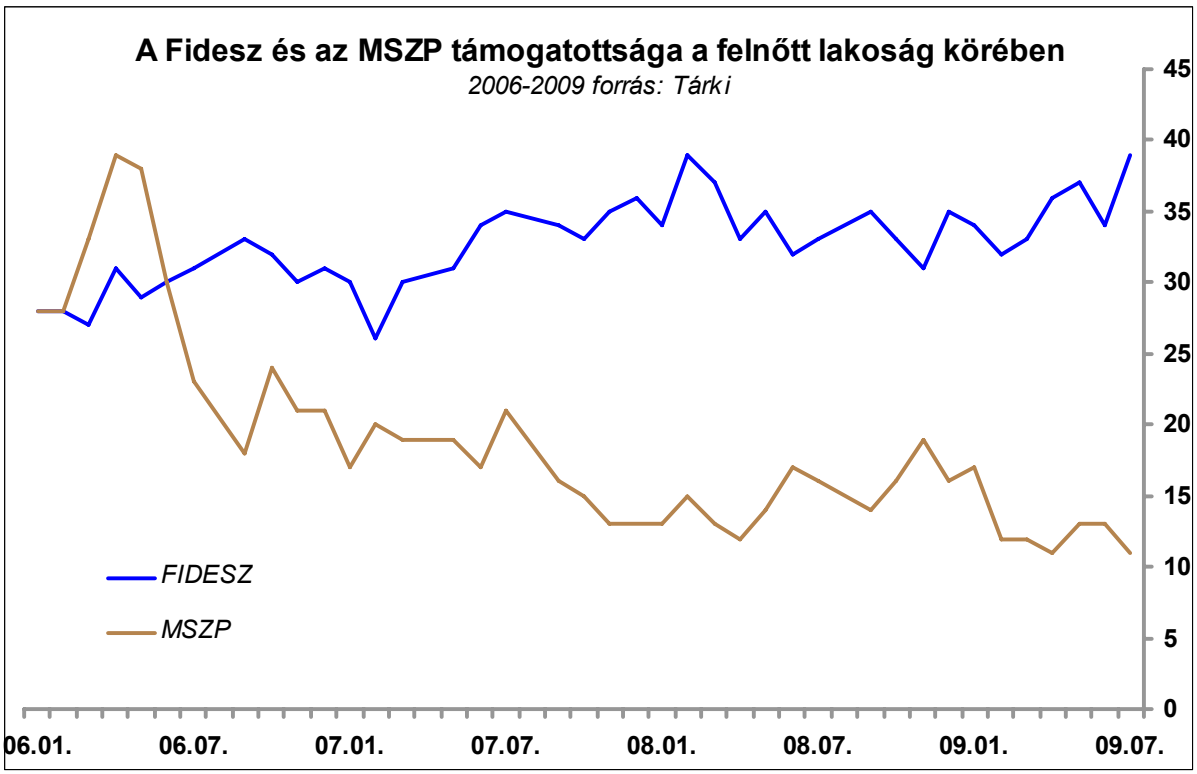

6. ábra - az MSZP és a FIDESZ támogatottsága

Ez a változás a pártpreferenciák mellett a politikai öndefiníciókban is visszatükröződött, és meglepő gyorsasággal ment végbe. Tamás Pál vizsgálatai szerint[3] az elkötelezett jobboldaliak aránya 2006-ban, a kormányzati megszorítások után, de még az őszödi beszédet és az azt követő utcai erőszakos megmozdulásokat megelőzően érzékelhetően növekedett a korábbi vizsgálatokhoz képest. A European Social Survey 2006 végén és 2007 elején végzett adatfelvétele pedig minden kétséget kizá-

[3] Tamás P. (2007) Radikális jobboldali világképek a 2006 politikai évad kezdetén. In Sándor P. (ed.) *Magyarország Politikai Évkönyve 2007.* Budapest: MPE Alapitvány. 313-322.

róan visszaigazolta, hogy a korábbiakhoz képest a közvéleményben végbement egy viszonylag markáns jobbratolódás. Ha megnézzük azon válaszadók arányát, akik a bal-jobb skála jobbszélén helyezik el magukat (8-9-10-es skálaérték a 0-tól kezdődő skálán), azt láthatjuk, hogy míg a 2002-es és a 2004-es vizsgálatban arányuk nagyjából megegyezett, 2006 végén már jelentősen nőtt; két év alatt gyakorlatilag másfélszeresére emelkedett ezen válaszadók aránya (14-ről 21 százalékra). Az Eurobarometer kutatása is a magukat jobbszélen elhelyezkedők jelentős (bár nem szigorúan monoton növekvő) emelkedését mutatja 2004 és 2009 között.

Félreértés lenne ugyanakkor mindebből azt a következtetést levonni, hogy a magyar közvéleményben éles ideológiai- és értékváltás ment végbe, illetve hogy a társadalom politikai preferenciáit tekintve egy koherens jobboldali-konzervatív pólus felé mutató radikális elmozdulás történt volna. A változás alapjában véve pártpolitikai természetű. A kormánnyal szembeni ellenkezés áttolta a baloldali szavazók egy részét a jobboldalra, a jobboldaliak egy részét pedig a szélsőjobboldalra. Más kérdés, hogy a baloldali pártoktól és azok értékeitől való elfordulás és a velük szembeni erősebb elutasítás, illetve ennek következtében a pártpolitikai jobbratolódás az értékek és attitűdök terén is egyfajta változást eredményezhet, hiszen politikai attitűdjeit és értékeit tekintve a választók nagyobb része igazodik a jobboldali pártokhoz. Ennek első jeleit már 2006-ban is láthattuk egyes dimenziókban, például a hagyománykövetés, a tradicionalizmus értékének korábbi évekhez mutatott kismértékű erősödésében (25-ről 28 százalékra nőtt az ezt fontosnak tartók aránya). Más, a jobboldal számára egyébként fontos értékekben viszont ugyanez az elmozdulás nem figyelhető meg, a magyar közvélemény a kutatások egybehangzó állítása szerint egyáltalán nem lett például vallásosabb az elmúlt években.

1. Táblázat - elhelyezkedés a politikai bal-jobb skálán

Adatfelvétel ideje	Skálaátlagok a bal-jobb skálán (0: szélsőbal, 10: szélsőjobb)*	A magukat jobbszélen (8-10) elhelyező válaszadók aránya*	Azok aránya, akik számára nagyon fontos a tradíciók és a szokások követése
2002	4,95	16,0%	23,6%
2004	4,95	14,2%	25,1%
2006	5,4	21,4%	28,3%

* A magukat a skálán elhelyezni képes választók körében mért arányszámok, illetve átlagértékek.

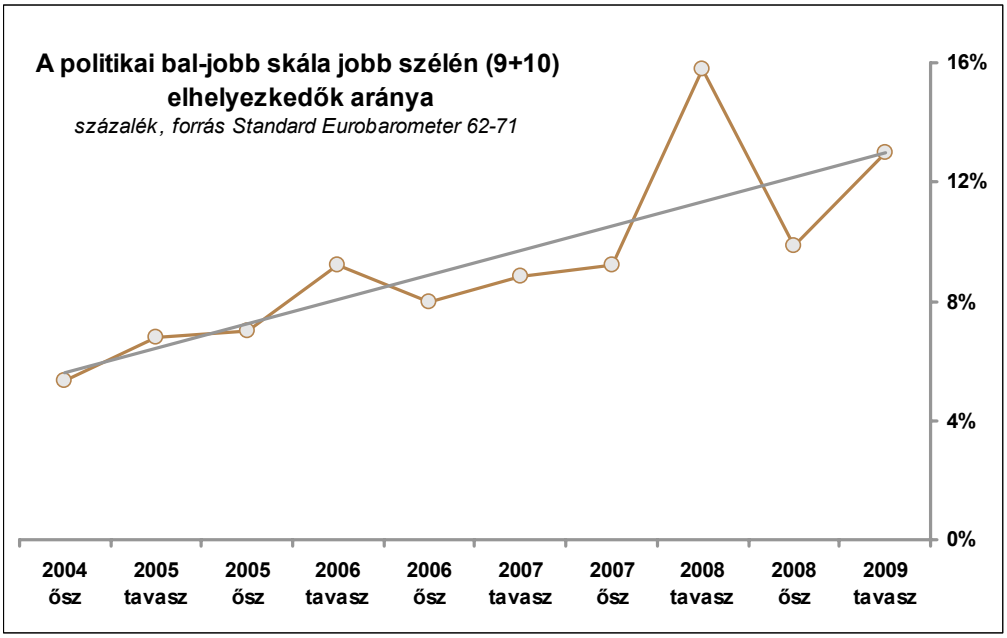

7. ábra - a politikai bal-jobb skála jobb szélén elhelyezkedők aránya

3.3. Tekintélyelvűség és rendpártiság

3.3.1. „Tekintélyvákuum" és erősödő tekintélyelvűség

Nem meglepő, hogy amennyiben az állampolgárok elégedetlenek a kormányzati teljesítménnyel és a jogállami intézmények hatékonyságával, akkor a megoldást az erősebb vonalvezetésű, határozottabb kormányzásban látják. Ez még önmagában nem jelent tekintélyelvűséget, ugyanakkor a vezetéssel való általános elégedetlenség, illetve a „káosz van" élménye könnyen a demokratikus szabályokat negligáló vezetés iránti igényt erősítheti. A korábban említett demokráciakritikus vélemények (például 2008-ban már 60 százalék értett egyet azzal az állítással, mely szerint „a demokráciák határozatlanok és túl sok bennük a civakodás") könnyen a tekintélyelvű válaszok iránti növekvő igényben futnak ki. Erre utal, hogy 2008-ban már 25 százalékos volt azok aránya, akik szerint Magyarország számára jó lenne, ha lenne olyan erőskezű vezető, aki nem törődik a parlamenttel. A hazai szélsőjobboldal befolyásos része csak részben rendszerellenes[4] – azaz a demokratikus rendszer keretein belüli érdekérvényesítésre törekszik. Az autoriter stílus (ld. a Magyar Gárda példáját), a demokratikus intézmények működésének bírálata, illetve a demokratikus berendezkedés részleges elvetése azonban nyilvánvalóan nem áll távol a szélsőjobboldaltól.

A tekintélyek iránti erősödő igény általános oka, hogy a mai magyar társadalom teljességgel nélkülözi a mintát és értékeket adó tekintélyeket. A rendszerváltás lerombolta az államszocialista rendszer korábban létező tekintélyi struktúráit, azonban sem az új intézmények, sem az új szereplők nem tudtak valódi megbecsültségre szert tenni és széles körben mintaadóvá válni. A rendszerváltás után nagy megbecsültségnek örvendő politikai szereplők (pl. az államfő) megítélésének jelentős zuhanása

[4] Bővebben lásd: „Fasiszta veszély" vagy demokratikus radikalizmus? – A Jobbik programjának elemzése rendszerellenesség-rendszerkonformitás szempontjából, Republikon Intézet, 2009 október 1. http://intezet.republikon.hu/pdf/republikon_jobbik_program.pdf

és általában a politikai-társadalmi intézmények egyre kedvezőtlenebb megítélése az utóbbi években szintén az általános tekintélyek (részben az azokat megtestesítő személyektől elvonatkoztatott) gyengülésére utal.

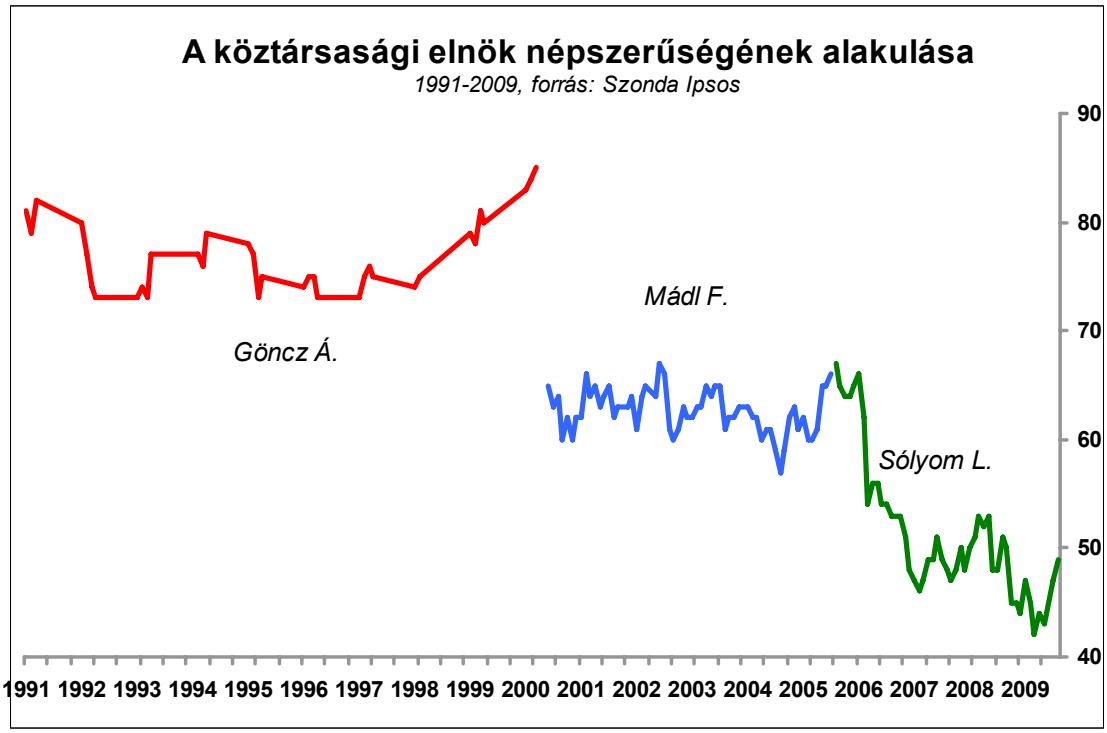

8. ábra - a köztársasági elnök népszerűségének alakulása

A tekintélyelvűség-kutatások egyik legfőbb, ma is általánosan elfogadott felfedezése szerint az autoritásoknak való kritikátlan behódolás és az alacsonyabb státuszú és/vagy kisebbségi csoportokkal szembeni ellenérzések, előítéletek és diszkriminatív viselkedés, illetve a konvencionalizmus kéz a kézben járnak, az „autoriter agresszió" és az „autoriter alárendelődés" a tekintélyhez való viszony két oldala. A tekintélyelvűség tehát egyfajta „magva" a szélsőjobboldal ideológiájára hajlamosító tényezőknek, a rendszerbe szerveződő vélekedéseknek[5]. A tekintélyelvűség-kutatások klasszikus iskolája[6] elsősorban a szigorú, autoriter stílusú családi nevelés szerepét hangsúlyozza az előítéletességre kiemelten hajlamos „tekintélyelvű személyiség" kialakulásában, mely a szélsőjobboldali mozgalmak legfőbb bázisaként szolgál. Azóta a tekintélyelvűséget kevésbé személyiségjellemzőként, mint inkább hétköznapi szocializációs hatások révén elsajátítható vélekedés-együttesként azonosítja a kutatások főárama, melyet a társadalmi változások felerősíthetnek[7]. Ez utóbbi gondolathoz csatlakozva elmondható, hogy a gazdasági-társadalmi-politikai környezet változása már rövid távon (akár néhány hónap távlatában), és nem csak a generációkon keresztül erősítheti fel az autoriter tendenciákat a társadalomban. Ehhez a változáshoz nem feltétlenül szükséges, hogy a tekintélyelvűség „kultúrája" eleve bele legyen ivódva a

[5] A vonatkozó frissebb hazai vizsgálatokról ld. pl. Enyedi, Zs.; Erős, F.; Fábián, Z. (2001*): Tekintélyelvűség és előítélet: újabb Magyarországi vizsgálatok*. In Hunyady Gy (szerk.) Sztereotípiakutatás. Osiris kiadó, Budapest, 391-403.

[6] Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row

társadalomba, hiszen a tekintélyelvűség reaktív módon, külső hatások eredőjeként is megjelenhet. A huszadik század totalitárius és autoriter rezsimjeinek szocializációs hatása ugyanakkor jól megalapozza a tekintélyelvűségre való hajlamot.

Már az 1930-1940-es években megszületett az a felfedezés, hogy a fasizmus erősödését részben azok a fenyegető társadalmi-gazdasági körülmények tették lehetővé (háborús helyzet, gazdasági válság), melyek az egyének kiszolgáltatottságának, védtelenségének érzését növelték, és ebben a helyzetben az emberek egy jelentős részének jellemző reakciója lett a „menekülés a szabadság elől" és a tekintélynek való behódolás[8]. Az Egyesült Államokban mind a harmincas évek világgazdasági válságának[9], mind az 1978-1982 közötti időszak intenzív diplomáciai és hidegháborús konfliktusokkal, illetve recesszióval, energiaválsággal, magas munkanélküliséggel és inflációval jellemezhető korszakának[10] idejében kimutathatóan erősödött a tekintélyelvűség. Nincs okunk feltételezni, hogy ez a dinamika csak az Egyesült Államokban lenne jellemző, a gazdasági válság és az ezzel összekapcsolódó társadalmi-politikai válság a permanens fenyegetettség érzése Magyarországon is tovább erősíthette az utóbbi években az erős tekintélyek iránti vágyat.

3.3.2. Közbiztonsággal való elégedetlenség

A rendszerváltás után a közép-kelet-európai országokban az állam szerepe jelentősen visszaszorult, a korábbi szociális ellátórendszer szerepe meggyengült, ugyanakkor az autoriter rezsimek eltűnésével jelentősen romlott a közbiztonság. Mindeközben fennmaradt az államszocialista rendszer öröksége: az állammal szembeni elvárások irreálisan magas szintje. Az állammal kapcsolatos elégedetlenség következménye, hogy a lakosság egy része nem állami szervezetektől várja az állami feladatok ellátását**.** A szélsőjobboldal éppen erre az igényre reagál, amikor azt ígéri, hogy átveszi az államtól az elégtelenül ellátott, működtetett rendvédelmi, igazságszolgáltatási, honvédelmi, segélyezési feladatok egy részét. A Magyar Gárda és a hasonló szervezetek az „állam az államban" modellt nem centralizált formában, hanem a kisközösségekre alapozva próbálják megvalósítani[11]. Az önvédelmi gárdák iránti bizalmat tehát a (főképpen vidéken) romló biztonságérzet, illetve a demokratikus intézményekkel és magával a demokráciával szembeni általános csalódottság egyaránt erősíti.

---

[7] Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press

[8] Fromm, E. (2002). Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó, Budapest. (a német nyelvű eredeti megjelenés éve: 1941).

[9] Sales, S.M. (1973). Threat as a factor in authoritarianism: An analysis of archival data. Journal of Personality and Social Psychology, 28, 44–57.

[10] R.M.Doty, B.E.Peterson and D.G. Winter, Threat and Authoritarianism in the United States: 1978–1987. In J. Jost & J. Sidanius (eds), Political psychology: Key readings. New York: Taylor and Francis, 86-108.

[11] Ennek részben – legalábbis kezdetben – stratégiai okai voltak: ezek a szervezetek általában nem rendelkeznek megfelelő forrásokkal országos kampányok lefolytatásához, így inkább alulról próbálnak meg építkezni, márpedig a kisközösségeket a számukra helyben fontos problémák megoldásának ígéretével, közvetlen, személyes kapcsolattartással lehet mozgósítani – ezzel alternatívát is kínálva a „távoli", „arctalan" bürokratikus állami intézmények szolgáltatásaival szemben.

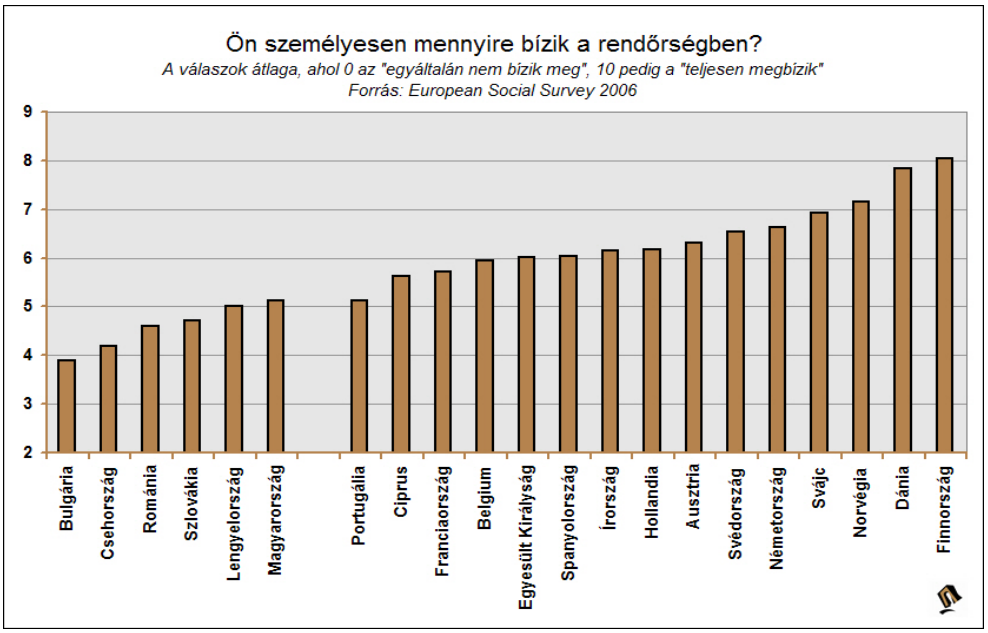

9. ábra - a rendőrségbe vetett bizalom

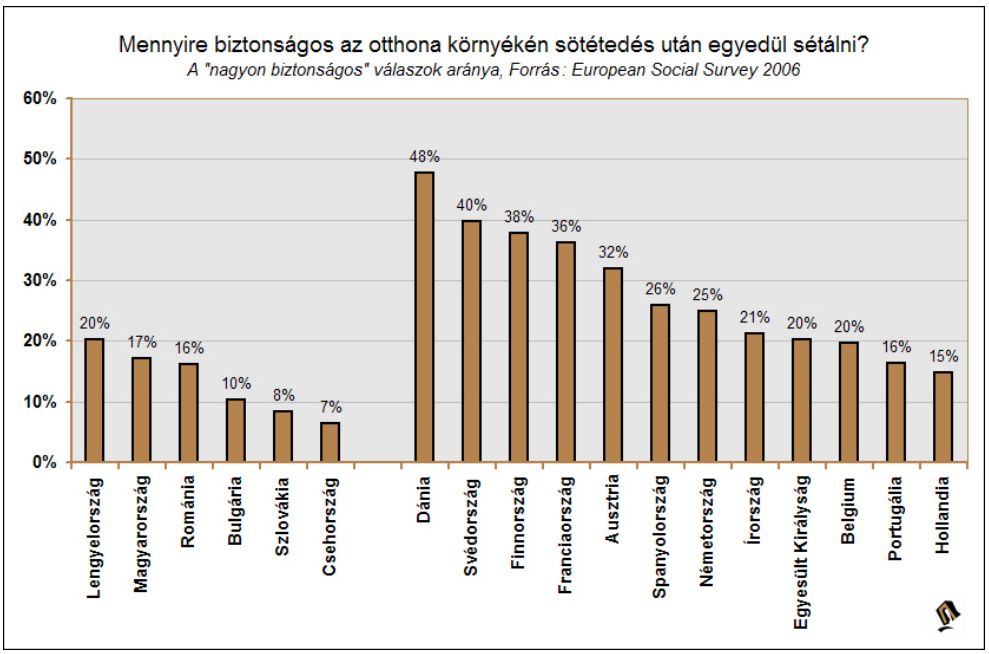

10. ábra - biztonságérzet a lakókörnyezetben

3.4 Társadalmi bizalmatlanság

3.4.1. Krónikus pesszimizmus

A hazai közvéleményre hagyományosan (vélhetően a kulturális örökségnek köszönhetően is) jellemző a borúlátás és a kedvezőtlen megítélés, ami a politikai-gazdasági helyzet szereplőinek, trendjeinek megítélésére is rávetül. Ez a jellegzetes magyar pesszimizmus inkább passzív és beletörődő, nehezen fordítható át aktív tiltakozásba. A politikával szembeni elégedetlenség az aktuális kormánypártok tevékenységét eddig szinte minden alkalommal végigkísérte, és eddig mindössze egy alkalommal volt példa arra (2006-ban), hogy a kormánypárt legalább a választási kampány idejére eloszlassa ezeket az ellenérzéseket.

A személyes élethelyzet, illetve a gazdasági-politikai környezet megítélésében mutatkozó pesszimizmus az utóbbi években (főleg 2006-ot követően, lásd a lenti ábrát) részben a folyamatos megszorító intézkedéseknek köszönhetően rendkívüli módon felerősödött, és erős kormányellenes protest-hangulatba csapott át. Bár tömeges demonstrációkban ez nem nyilvánult meg, a szavazásokon (2006-os önkormányzati választás, 2008-as népszavazás, 2009-es EP-választás) mutatkozó eredményekben egyértelműen tükröződött. Ebből az intenzív elégedetlenségből pedig (az aktuális parlamenti ellenzék mellett) az intézményesülő szélsőjobboldal is tudott és tud profitálni. Az utóbbi években jutott el tehát oda a politika, hogy a magyar közvéleményre jellemző pesszimizmus valódi politikaformáló tényezővé vált, és a parlamenten kívüli szereplők felé orientálta a szavazók jelentős részét.

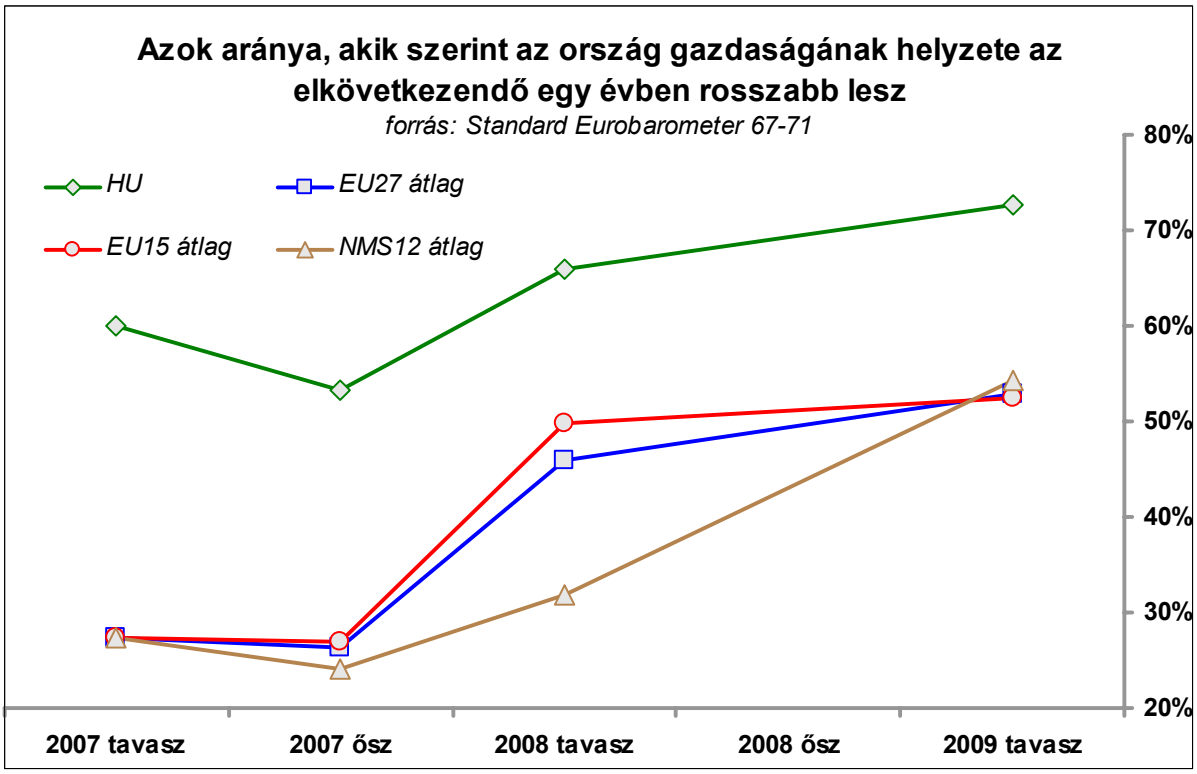

11. ábra - a gazdasági kilátások alakulása

3.4.2. A társadalmi bizalom alacsony szintje

A demokrácia hatékony működéséhez és működtetéséhez nem csak a politikai intézményekbe vetett, „vertikális" bizalom, hanem az állampolgárok egymással szembeni „horizontális" bizalma is szükséges. Ez a fajta bizalom az alapja a társadalmi-politikai stabilitásnak is. A bizalmon alapuló kohézió alapozza meg a társadalmi normák betartását, illetve a társadalmi csoportok hatékony együttműködését is, összefüggést mutat továbbá a politikai rendszerrel kapcsolatos vélekedésekkel. Jelen részben elsősorban a társadalmi tőke egyetlen aspektusával, az állampolgárok egymás iránti bizalmi kapcsolataival foglalkozunk.

A jól működő társadalmak egyik legfőbb ismérve a pozitív, támogató emberi kapcsolatok magas szintje, ami alapvetően éppen a bizalmi viszonyokból eredeztethető. Az utóbbi évtizedekben végzett vizsgálatok ezzel szemben rendszerint a magyar társadalom krónikus bizalmatlanságáról számolnak be. Az utóbbi években ráadásul ez a tendencia még kismértékű növekedést is mutatott. A European Values Survey adatbázisa szerint az 1990-es 73 százalékról 2009-re 79 százalékra nőtt azok aránya a társadalomban, akik szerint az emberekben általában nem lehet megbízni, és „az ember nem lehet elég óvatos" másokkal szemben. Hozzá kell tenni, hogy ez az arányszám a régió országait tekintve inkább tipikusnak, mint extrémnek számít. A szociális tőke alacsony szintje nem magyar jelenség, hanem a posztszocialista és a gazdaságilag fejletlenebb európai országok általános öröksége. Ezt támasztják alá a European Social Survey 2006-os adatbázisán végzett számításaink is: három kérdésre („A legtöbb ember megbízható", „Az emberek többnyire próbálnak tisztességesen viselkedni", továbbá „Az emberek általában segítőkészek") adott válaszokból számított „Társadalmi Tőke Index" vonatkozásában hazánk jelentősen elmarad a nyugati országok szintjétől, belesimul viszont a régiós országok mezőnyébe. A társas izoláltság szerepére hívja fel a figyelmet ugyanakkor, hogy hazánkban a régióban nézve is legmagasabb (7%) azok aránya, akik saját bevallásuk szerint sohasem találkoznak rokonokkal, családtagokkal és kollégákkal társas célból, tehát gyakorlatilag nem élnek társas életet.

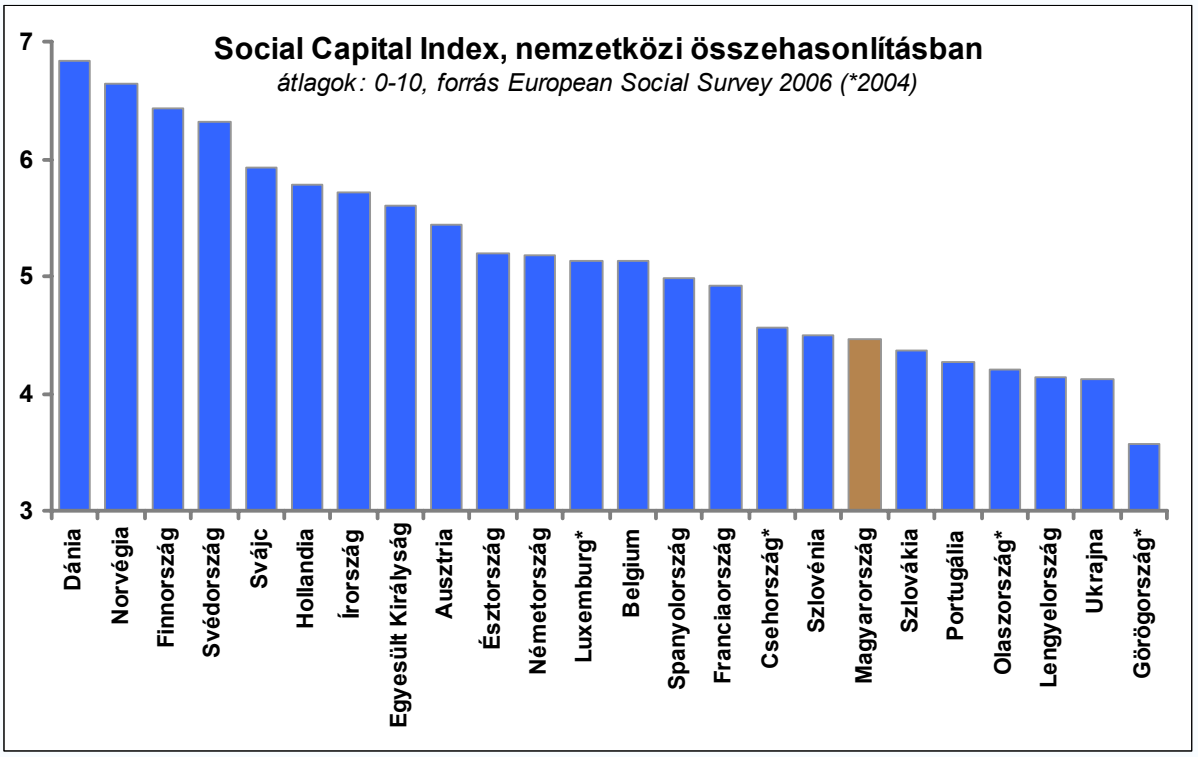

12. ábra - Social Capital Index, nemzetközi összehasonlításban

A közép-kelet-európai országokban a több évtizedig tartó államszocializmus időszaka tehát a hivatalos kollektivista ideológia ellenére nem eredményezett nagyobb társadalmi összetartást; ezeket az országokat Nyugat-Európával összevetve inkább a társadalmi kohézió és a bizalom alacsonyabb szintje, egyfajta gyanakváson alapuló, „paranoid" individualizmus, illetve az abból fakadó bezárkózás jellemzi. Ez két okból kifolyólag is a szélsőségek felé fordíthatja a lakosságot:

- A társadalom tagjaival szembeni bizalmatlanság együtt jár az állam iránti magasabb elvárásokkal és egy nagyobb fokú paternalizmussal is. A társadalom más tagjaival szembeni gyanakvás ugyanis azt eredményezi, hogy az állampolgárok kizárólag a kormányzattól várják a védelmet és nem az alapvetően önzőnek, számítónak és rosszindulatúnak tartott emberek közösségétől. A túlzott elvárásoknak viszont az alapvetően szintén bizalmatlansággal figyelt állami intézményrendszer nem tud megfelelni, így tehát az állampolgárok mind egymással, mind az állammal és a politikai rendszerrel szemben bizalmatlanok[12]. Ráadásul éppen a társadalmi tőke alacsony szintje miatt hazánkban a mai napig rendkívül gyenge maradt a (jelenleg „papíron" csaknem hatvanezer szervezetet számláló) hazai civil szféra, és a civil szervezetek politikai kontroll alá vonására tett (gyakran sikeres) kísérletek következtében sem beszélhetünk arról, hogy valódi társadalmi erőt és a pártpolitikával való ellensúlyt jelenítene meg. Erre utalnak a Tárki World Value Survey adatbázisán végzett vizs-

[12] Amennyiben megvizsgáljuk az összefüggést a Társadalmi Tőke Index és az állami újraelosztás és jövedelemkiegyenlítés iránti állampolgári igény között a vizsgált országok mintáján, akkor kifejezetten erős (Pearson féle korreláció: R=0,8) együttjárást kapunk. A társadalommal szembeni bizalmatlanság együtt jár a politikai rendszerrel szembeni erősebb bizalmatlansággal is: a Társadalmi Tőke Index a vizsgált összes európai országokban nem erős, de szignifikáns együttjárást mutatott a politikai intézményekbe vetett bizalommal (a Pearson-féle korrelációs együttható értéke 0,38 és 0,4 között változik.)

gálatai is, melyek egész Európán belül Romániában, Magyarországon és Bulgáriában mutatták ki a civil társadalmi aktivitás legalacsonyabb szintjét[13]. A civil szféra gyengesége nagymértékben segíti a szélsőjobboldalt, hiszen ez – mint azt a későbbiekben részletesen bemutatjuk – gyakran éppen „civil" mivoltát hangsúlyozva új, az állam szerepét átvevő és a közösségek életét kiegészítő társadalmi-politikai intézmények létrehozását ígéri.

- Az alacsony társadalmi bizalom és az általános gyanakvás együtt jár a gazdagsággal szembeni előítéletekkel, és a piacgazdasággal szembeni általános kedvezőtlen vélekedésekkel és a rendszerellenességgel is. A gazdagok a siker megtestesítői, így a velük kapcsolatos nézetek az általános társadalmi viszonyok megítéléséről is szólnak. Általánosan elterjedt sztereotípia hazánkban, hogy a nagy vagyont felhalmozott emberek tehetségük, szorgalmuk mellett – vagy esetleg helyett – becstelen módon (csalással, bűnözéssel, megvesztegetéssel) halmozták fel vagyonukat[14]. A szélsőjobboldal erre a rendszerkritikus elitellenességre alapozva irányoz elő radikális társadalmi változást.

3.5 Ellenséges viszonyulás

3.5.1. Előítéletesség

A hazai társadalom előítéletessége nem új fejlemény, a rendszerváltás óta szisztematikusan végzett vizsgálatok egyik fő tanulsága, hogy a magyarokat (a közép-kelet-európai országok mezőnyéből egyébként nem kilógva) a faji és szexuális kisebbségekkel kapcsolatos nagyfokú intolerancia jellemzi. Ez összefügg a társadalmi fenyegetettségérzés magas szintjével is, ugyanis általában azokkal a csoportokkal szemben vagyunk intoleránsak, melyeket fenyegetőnek is látunk[15]. Problémát jelent, hogy – szemben a több nyugati országban hosszabb távon megfigyelhető javuló tendenciával – Magyarországon az utóbbi években inkább felerősödött a kisebbségekkel szembeni intolerancia és előítéletesség, így nem hatnak olyan normák, melyek megszelídítenék és tompítanák a nyíltan vállalt előítéleteket.

A hazai kutatások és tapasztalatok szerint az előítéletesség első fokú célpontjai a romák, akik már a rendszerváltás előtt végzett kutatásokban is a leginkább elutasított kisebbségként jelentek meg – pedig ebben az időszakban objektív életkörülményeik még sokkal kedvezőbbek voltak, és nagy részük rendelkezett (jellegzetesen alacsony képzettséget igénylő ipari-feldolgozóipari területen) stabil munkahellyel.

---

[13] Giczi, J., Sík, E. (2009). Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. Tárki Európai Jelentés 2009. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_gici_sik.pdf

[14] Csepeli, Gy.; Örkény, A.; Székelyi, M.; Barna, I. (2004). Bizalom és gyanakvás. Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. *Szociológiai Szemle,* 2004/1., 3-35.

[15] Enyedi, Zs. (2004) Érték, értelem, érzelem. Politikai pszichológia Bibó nyomán. *Politikatudományi Szemle* XIII./ 4. 5-18 http://www.poltudszemle.hu/szamok/2004_4szam/2004_4_enyedi.pdf

A rendszerváltás óta végzett rendszeres kutatások is inkább az eleve magas romaellenesség szinten maradását, és nem a növekvő romaellenességet mutatják ki (lásd erről a Medián és Kovács András 1995 és 2009 közötti vizsgálatait a lenti táblázatban). A kutatások szerint manapság is a roma messze a leginkább elutasított kisebbségi etnikai csoport, mellyel kapcsolatos ellenszenveit a lakosság többsége nyíltan vállalja. A romákhoz kötődő előítéletek két legmarkánsabb attribútuma a parazitizmus („segélyen tengődés") és az erőszakos kriminalitás – nem véletlen, hogy a közvélemény rendkívül fogékony a „cigánybűnözés"-szlogenre. Mivel a lakosság többsége nyíltan egyetért olyan, egyértelműen rasszista állításokkal, mint például hogy „a romák nem érdemlik meg, hogy támogassák őket" illetve „a cigányok vérében van a bűnözés", és ennek (részben a felerősödő politikai retorikának köszönhetően) egyre inkább hangot is ad, gyakorlatilag azt mondhatjuk: a romaellenesség a magyar társadalomban normává vált, mely egyébként minden párt szavazótáborát jellemzi. Ebben a társadalmi véleményklímában a romákkal szemben toleránsan gondolkodó egyének véleménye számít olyan kisebbségi véleménynek, melyet „meg kell védeni", és melyet a hétköznapokban sokszor palástolni kell a rendkívül erős ellentétes irányú társadalmi nyomással szemben. A romaellenes retorika ennek megfelelően a szélsőjobboldal egyik leghatékonyabb politikai fegyvere Magyarországon.

2. Táblázat - a Magyarországon élő csoportok megítélése (százfokú skála átlagai*)

	1995	2002	2006	2007	2009
cigányok	**25**	**32**	**29**	**25**	**24**
kínaiak	41	37	35	32	34
arabok	35	36	36	33	35
szerbek	32	38	------	38	37
románok	32	36	46	38	37
négerek	40	-----	44	41	42
zsidók	57	52	50	50	44
németek, svábok	55	57	55	56	60

**1=egyáltalán nem rokonszenves, 100=nagyon rokonszenves. 1995-től 2007-ig az adatok Kovács András szociológus (CEU, MTA ENKI) az elmúlt másfél évtizedben rendszeresen megismételt kutatásainak adatai. Forrás: Medián*

3. Táblázat - cigányokkal kapcsolatos kijelentésekkel egyetértők aránya (%)

Kijelentésekkel egyetértők aránya (százalék)

	1992	2001	2009
Vannak rendes cigányok, de a többségük nem az.	88	89	82
A cigányok nem tesznek semmit azért, hogy beilleszkedjenek a társadalomba.	-	75	79
A cigányokat rá kellene kényszeríteni, hogy úgy éljenek, mint a többi ember.	67	76	79
A cigányok nem érdemlik meg, hogy támogassák őket.	49	58	61
A cigányok vérében van a bűnözés.	-	-	58
A cigányokat el kellene különíteni a társadalom többi részétől.	25	29	36
A cigányok a hátrányos megkülönböztetés miatt nem tudnak beilleszkedni a társadalomba.	-	34	33
A magyar kormánynak még többet kellene tenni a cigányokért.	19	23	23

Forrás: Medián

A zsigeri elutasításon alapuló ún. „etnocentrikus" antiszemitizmus hazánkban nem mondható kiemelkedően magasnak (a társadalom tíz-tizenöt százalékára jellemző), a zsidók hazánkban – a svábok után – a legkevésbé elutasított csoportot alkotják. A vallási antiszemitizmusnak (tekintettel a katolikus egyház gyenge társadalmi hatására) szintén nincs jelentős társadalmi bázisa. A szélsőjobboldal számára ugyanakkor a társadalom egy jelentősebb részét jellemző politikai antiszemitizmus kiaknázható jelentőséget jelent, és a világgazdasági válságot a szélsőjobb (nem csak hazánkban) sikeresen használta fel ezen előítéletek erősítésére és az ezeken keresztüli politikai-ideológiai mozgósításra. A zsidóknak túlzott befolyást tulajdonító, a nyilvánosságban gyakran visszaköszönő, a zsidóellenes érzelmek racionalizálásának funkcióját is betöltő politikai antiszemitizmus hazánkban nemzetközi szinten is magasnak mondható, a válság hatására pedig tovább erősödött, és nőtt ennek nyilvánosságbeli megjelenése is. Ezzel is összefügghet, hogy a fent idézett idősoros mérések szerint a zsidók megítélése 2007 és 2009 között általánosságban is romlott, még ha nem is drasztikusan (a korábban semleges átlagos megítélést tükröző 50 pontos rokonszenvindex 2009-re 44 pontra csökkent). A válság nyomán – nemcsak Magyarországon vagy a régióban, de az egész világon – elharapózott a régi sztereotípiákra építő klasszikus politikai antiszemitizmus. A lakosság túlnyomó többsége szerint a válságot kizárólag a „kapzsi bankárok" okozták, 2008 őszén a legtöbb állam mégis bankmentő csomaggal volt kénytelen segítségükre sietni. Mindez a legtöbb országban jelentős, sokszor antiszemita sémákat felelevenítő ellenállást váltott ki.

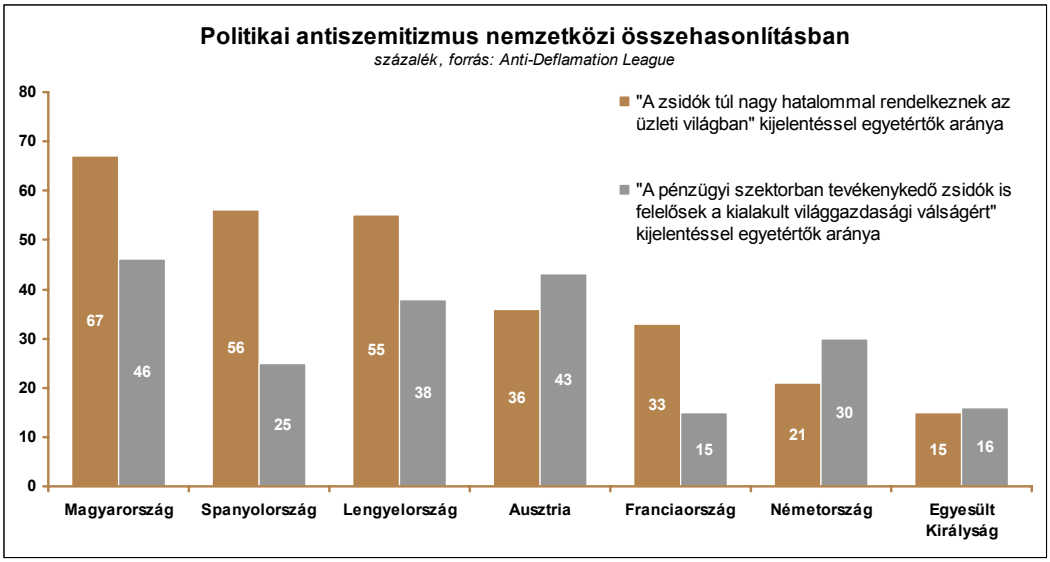

13. ábra - politikai antiszemitizmus nemzetközi összehasonlításban

A zsidókra a róluk kialakult sztereotípiák miatt (külső érdekeket szolgálnak, összetartóak és láthatatlan hálózatokat építenek ki, sok pénzzel és nagy befolyással rendelkeznek) hagyományosan is igaz, hogy politikai-gazdasági-társadalmi katasztrófákért „kéznél lévő idegenekként" (Kovács András) könnyen válnak társadalmi bűnbakokká. A bankszektorból kiinduló válság nemcsak a régióban, de egész Európában feltámaszthatja az ezeréves múltra visszatekintő sztereotípiákat és összeesküvés-elméleteket a zsidókkal kapcsolatban

14. ábra - Mindenki sír, a zsidó nevet a tőzsde „siratófala" előtt

Forrás: Tzvi Ben Gedalyahu: Financial Crisis: Blame the Jews--'Greedy, Rotten Slime Balls'. Israel national news, http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/127839

Az Anti-Deflamation League (ADL) ezzel egybecsengő módon arra hívta fel a figyelmet, hogy a sajtóban a válság kapcsán világszerte egyre inkább újraéledőben vannak a zsidókkal kapcsolatos hagyományos előítéletek, melyek karikatúrákban és ábrázolásokban is testet öltenek[16], főleg az interneten.

[16] Blaming the Jews: Reaction to the Financial Crisis in the Europe, Latin America and the Middle East. Anti-Defamation League, 2008. október 13.
http://www.adl.org/main_Anti_Semitism_International/Financial_Crisis

Ahogy a Látlelet 2008-ban részletesen bemutattuk a bevándorlókkal szembeni ellenszenvek a közvélemény-kutatások szerint a magyar közvéleményben rendkívül erősek, és a mérések (pl. a Tárki, illetve a European Social Survey adatbázisai) ebben a vonatkozásban az utóbbi években további növekedést jeleznek. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy hazánkban a bevándorlók aránya a lakosságon belül töredéke a (kutatások szerint liberálisabbnak tűnő) nyugati országokénak, és a bevándorlók jelentős része (leginkább a kínaiak) többnyire be tud illeszkedni a társadalomba, és tartós keresetre tesz szert. Így a migráció miatti társadalmi feszültségek jelenleg elenyészőnek mondhatóak, ugyanakkor a bevándorlás elkövetkező évtizedekben várható növekedése, illetve az idegenellenességre is építő politikai retorika (pl. „Magyarország a magyaroké") a konfliktusok erősödésének határozott veszélyét vetítik előre. A homoszexuálisokkal kapcsolatos előítéletekről pedig elmondható, hogy a téma tabusítása, az intolerancia utóbbi években tapasztalható általános erősödése, illetve a melegekkel kapcsolatban a szélsőjobb által folytatott kampány inkább a homofóbia erősödésének és agresszívabbá válásának irányába mutató tendenciákat erősítette[17].

3.5.2. Összeesküvés-elméleti gondolkodás

A „horizontális" (más állampolgárokkal szembeni) és a „vertikális" (politikai intézményekkel szembeni) bizalmatlanság, illetve a médiával kapcsolatos, szintén kiemelkedő bizalmatlanság egyszerre eredményezi, hogy a magyar közvélemény egyre jelentősebb része fogékonynak bizonyul a sokszor a politikai középről kiinduló, de végső soron a szélsőségeket erősítő összeesküvés-elméleti gondolkodásra, mely a kedvezőtlen társadalmi-politikai folyamatokat a hazai és nemzetközi elitek titkos és szándékos összejátszásának eredményeként láttatja. Rendszeres kutatások híján nehezen megbecsülhető a különböző összeesküvés-elméletek elterjedtsége, a Publicus és a Progresszív Intézet 2008-as felmérése szerint ugyanakkor a választók 37 százalékának gondolkodását fedi le a tekintélyelvűség, az előítéletesség és az összeesküvés-elméleti gondolkodás egyfajta kombinációja[18]. A hazai nyilvánosságban a kormányzati összeesküvésekkel kapcsolatos teóriák leginkább 2006 őszét követően burjánzottak el, azóta szinte minden nagyobb jelentőségű politikai-társadalmi eseménnyel kapcsolatban megjelentek. Bár a jelenleg a nyilvánosságban terjedő összeesküvés-elméletek többsége a kormánnyal szemben fogalmazódik meg (pl. a kormány tudatosan szítja a roma-nem roma feszültséget saját politikai céljai érdekében), a konspirációs logika terjedése erősíti a szélsőségek az elit különböző csoportjait, az establishmentet egybemosó érvelését, melynek konklúziója, hogy a kormánnyal szembeni egyetlen valódi alternatívát csak a „radikális nemzeti" oldal és annak szervezetei képezhetik.

---

[17] A bevándorlókkal kapcsolatos előítéletekről részletesebben lásd a 2008-as Látlelet tanulmányt. A homoszexualitás társadalmi megítéléséről pedig ugyanott, illetve részletesebben a témáról írt elemzésünket: A homoszexualitás a magyar társadalomban: a félrenézés politikája. 2009-09-04 http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_homoszexualitas_a_magyar_tarsadalomban_a_felrenezes_politikaja.121865.html

[18] Progresszív Intézet- Politikai térkép, kutatási eredmények. 2008 október. http://www.politikaiterkep.hu/eredmenyek/

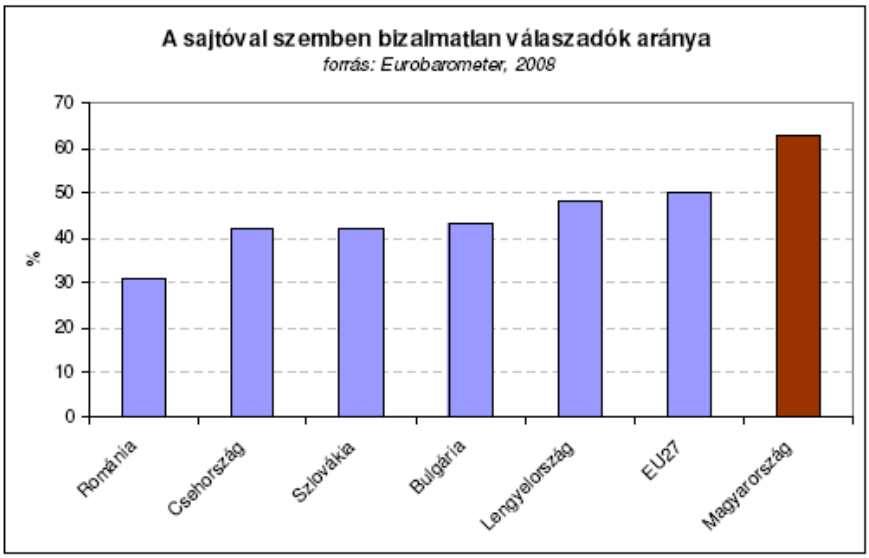

15. ábra - bizalmatlanság a sajtóval szemben

Az összeesküvés-elméleti gondolkodás a szélsőséges csoportok „munkamódszere”, mert éppen az ellenséges csoportok összeesküvésével tudják indokolni a radikális, olykor agresszív fellépés szükségességét. A krízis párhuzamosan és egymással összefüggésben erősítette fel az antiszemita és az összeesküvés-elméleti diskurzusok intenzitását. Ezt elősegíti, hogy a szélsőjobboldal sokszor más kisebbségi csoportokkal kapcsolatos elutasított jelenségek (pl. romák népességszaporulata) mögött is hagyományosan a zsidók tényked
ését látja, a válságot pedig igen kézenfekvő volt a „pénzes zsidók” tevékenységéhez kötni. A szélsőjobboldalon ezzel kapcsolatban megfigyelhető volt egy érdekes fordulat a válság kapcsán: míg a válságnak csak a pénzügyi világot érintő első szakaszában, a bankmentő csomagok előtt a kommentárok még arról szóltak, hogy a "zsidók maguk is áldozataivá váltak a saját kapzsiságuk által előidézett válságnak", később már mint a krízis legfőbb haszonélvezőiként és tudatos irányítóiként jelentek meg, akiknek a szegényebb országok „gyarmatosítása” miatt érdeke a fejlődő országok gazdasági megroppantása és térdre kényszerítése.

A váratlan, nehezen megmagyarázható, bonyolult, fenyegető és így a felelősségkeresési mechanizmusokat beindító válság tehát egyszerre tette fogékonyabbá a közvéleményt az összeesküvés-elméleti magyarázatokra, erősítette fel az ilyen irányú diskurzust a társadalom egészében („ezzel valakik biztos nagyon jól járnak”), és segítette a hazai szélsőjobboldalt, hogy a helyzethez illesztett, de már korábban is létező (tehát minimum „félkész”) összeesküvés-elméletei terjesztése révén ideológiáját népszerűsítse.

4. A SZÉLSŐJOBBOLDAL MEGERŐSÖDÉSÉNEK INTÉZMÉNYRENDSZERBELI OKAI

Magyarországon 2006 óta ismét előkerültek azok a rendszerváltás időszakát idéző morális és jogfilozófiai jellegű viták, melyek arról szónak, hogy a demokrácia meddig mehet el a szabadságjogok korlátozásában a rendszer, illetve valamely népcsoport védelmében. Jellemző az időnként abszurdnak tűnő hazai közállapotokra, hogy ebben a vitában sokszor a szélsőjobboldal kerül a „jogvédő", a baloldal pedig a „rendpárti" pozícióba. Bár ezek a viták többnyire jogalkotási kérdéseket érintenek, a szélsőjobboldal megerősödésének intézményrendszerbeli okai között inkább a jogalkalmazás problémái az elsődlegesek.

- Egyrészt gyakorlati értelemben a jogalkalmazás hibái és hiányosságai sokszor a szélsőjobboldallal szembeni fellépés konkrét esetekben való elmaradásához vezetnek, vagy ha ez nem is következik be az eljárások túlzott elhúzódása ugyanezt az érzetet kelti. Ennek a jelentősége abban áll, hogy az intézményrendszer a legalitás-illegalitás közötti „szürke zónát" egyre szélesebbé teszi.

- Másrészt szimbolikus értelemben a jogalkalmazási következetlenségek olyan képet alakítanak ki az állampolgárokban, mintha a hatóságok képtelenek lennének feladataik végrehajtására, és az állampolgárok „magukra lennének hagyva". A következetlen jogalkalmazás erodálja a fellépő hatóságok hitelét, ami az állami intézményrendszerbe vetett bizalom megrendüléséhez vezet, és végső soron a rendpárti jelszavakkal, és erőteljesebb fellépéssel kampányoló szélsőjobboldalt erősíti.

- Végül a jogalkalmazó szervek jellemző problémái között kell említeni azt is, hogy tartanak a politikai támadásoktól. A rendőrség például 2006 ősze óta áll – olykor indokolt, máskor indokolatlan – támadások kereszttüzében, amelyek gyakran politikai jellegűek. Az ilyen támadások megrendítik az állampolgárok hitét a jogalkalmazás egészében, és ezzel összefüggésben az intézkedő hatóságot is bizonytalanabbá teszik.

4.1 Jogalkotás

A politikai elit sokszor hajlamos az alapvető jogalkalmazási problémákat kizárólag a jogalkotás szintjén értelmezni, azaz minden problémát újabb jogszabályok és rendeletek alkotásával igyekszik kiküszöbölni. Ez két szempontból is problémás. Egyrészről lehetetlenség olyan jogszabályokat alkotni, amelyek minden lehetséges esetre kiterjednek, és valamennyit részletesen szabályozzák. A „joghézagra" való gyakori hivatkozás éppen azt a tényt fedi el, hogy a jogalkalmazó intézmények funkciója az éppen rendelkezésre álló joganyag alapján döntést hozni, vállalva annak felelősségét és következményeit. Éppen a jogalkalmazó hatóságok feladata, hogy a jogszabályokat egymástól eltérő esetekre is értelmezzék, és azokat a megfelelő szellemben al-

kalmazzák. A fontos jogszabályok rendszeres változtatása – vagy akár állandó változtatási kísérlete – pedig éppen a jogalkalmazás stabil hagyományainak kialakulását gátolják, azaz a jogszabályok adott esetekre való értelmezését nehezítik.

Az elmúlt időszakban a jogrendszer több eleme vált vitatottá. A rendszerváltozás kezdete óta vitatottnak tekinthető a véleménynyilvánítás szabadságának kérdése, pontosabban annak kérdése, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága milyen mértékben sérthet olyan alapjogokat, mint a méltósághoz való jog. Az egyesülési és a gyülekezési jog csak a legutóbbi időkben vált komolyabb viták tárgyává, elsősorban éppen a szélsőjobboldal egyre fokozódó térnyerésének köszönhetően.

4.1.1 Gyülekezési jog

A hazai gyülekezési jogi szabályozás liberálisnak számít: az Alkotmánybíróság 2008-as őszi döntése[19] óta a békés gyülekezés joga kiterjed a bejelentésre adott 72 órán belül szervezett, és a bejelentés nélküli tüntetésekre egyaránt, azaz a rendőrségnek a bejelentetlen, vagy bejelentett céljuktól eltérő megmozdulásokat sem kötelező feloszlatnia. Nem tekinthető ugyanakkor korlátlan jognak: a törvény úgy rendelkezik, hogy ha a rendezvény megtartása a népképviseleti szervek vagy bíróságok zavartalan működését súlyosan veszélyeztetné, vagy a közlekedés más útvonalon nem biztosítható, a rendőrség megtilthatja a rendezvény megtartását. A törvény felsorolja azokat az okokat, amikor a rendőrség köteles egy rendezvényt feloszlatni: ha a résztvevők bűncselekményt valósítanak meg; ha a rendezvény mások jogának, szabadságának sérelmével jár; ha a résztvevők fegyveresen, illetve felfegyverkezve jelennek meg az eseményen. A gyülekezési jog a demokratikus jogállamban azok számára is biztosítja a kollektív véleménynyilvánítás és a közügyek befolyásolásának lehetőségét, akiknek a nyilvánosság más csatornái esetlegesen nem állnak rendelkezésre.

A gyülekezési jog ügyében különösen a 2006 őszén, de alkalmanként későbbiekben is rendszeresen a zűrzavaros értelmezések és a pontatlan alkalmazás fémjelezték a rendőrség fellépését a spontánnak minősíthető tiltakozások – elsősorban a Kossuth téren zajlott, elhúzódó tüntetések – kapcsán. A demonstrációt előbb választási gyűlésként majd kulturális rendezvényként értelmezték, ugyanis a rendfenntartó szervek nem mertek szembenézni a feloszlatással, hogy ne kelljen számolniuk annak politikai következményeivel, majd biztonsági okokra hivatkozva „műveleti területté” nyilvánították a teret, hogy aztán felszámolhassák a tüntetést. Korábban a hasonlóan problémás jogalkalmazási esetek példái voltak az iraki háború elleni tüntetés, a Lelkiismeret 88 csoport gesztenyéskerti tüntetése, a Kendermag-tüntetés és a Kendermag-ellentüntetés, a Vér és Becsület demonstrációja vagy a Tilos Rádió elleni tüntetés. A rendőrség a nyilvánvalóan szélsőséges, vagy vélelmezhetően agresszív jellegű tüntetéseknél rendszeresen a „közlekedés aránytalan sérelmére” kényszerül hivatkozni, hogy betilthassa a közfelháborodást kiváltó, vagy vélelmezhetően veszélyes eseményeket. A 2006-os év eseményei után élénk vita alakult ki a gyülekezési jog kérdése körül. Voltak, akik szerint a 2006-os őszi események által is felszínre került problémák a gyülekezési joggal kapcsolatban, nem a gyülekezési törvény hiányos szabályozása, illetve joghézagok miatt történtek, hanem elsősorban kormányzati, rendőr-

[19] 75/2008 (V.29.)

ségi és jogalkalmazói hibák miatt. Mások szerint ugyanakkor a gyülekezési jog radikális változtatásra szorulna.

Azt is fontos látni, hogy a gyülekezési jog körüli problémákat nem oldotta meg maradéktalanul az Alkotmánybíróság 2008-as döntése, pusztán a rendőrség oszlatási jogköreit szűkítette, megszüntetve ezzel a spontán tüntetések körüli dilemmákat. A rendszerváltozáskor kialakított szabályozást elsősorban az önkényes rendőri beavatkozástól való félelem határozta meg, mára azonban sokszor inkább a tüntetők céljai adhatnak okot az aggodalomra. A gyülekezési törvény átalakítására több tervezet és kezdeményezés is születetett. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium 2007. március 26-án közzétett, a gyülekezési törvény módosítására vonatkozó tervezete szerint a tüntetések és megmozdulások feloszlathatóak lettek volna, ha a rendezők nem tartják be a bejelentési kötelezettséget, „és a közrendet sértő magatartást tanúsítanak” – azaz a tervezet nem tiltotta volna a spontán tüntetéseket, csak ha azokon megsértették volna a közrendet. Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az állami ünnepek idején a Kossuth térről és az oda vezető utcákból is kitiltotta volna a tömeget.

16. ábra - Gyülekezési jog: mi fér bele? (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző)

A kormányzat is kísérletezett a gyülekezési jog szigorításával: 2009 júliusában a kormány alkotmánymódosítást kezdeményezett, amely szerint „A gyülekezési jog gyakorlása nem irányulhat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlöletkeltésére, a faji felsőbbrendűségre vagy a fajgyűlöletre alapozott eszmék hangoztatására, terjesztésére, valamint a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai jellegű szervezet, csoport támogatására, dicsőítésére, népszerűsítésére, védelmezé-

sére."[20] A tervezet nem kapott többséget, azonban mint a többi hasonló tervezet, ez is könnyen megkerülhető lett volna, hiszen a gyülekezési jog előzetes kontrollját jelentené; így a szervezők számára a fenti célok nyílt megfogalmazásának kerülése elégséges lett volna, miközben a rájuk oly gyakran jellemző „kódolt beszédmóddal" operálva megőrizhették képességüket a rasszista tartalmak kifejezésére.

A jogalkalmazás körüli viták továbbra sem maradtak el; a 2009. júliusi Jobbik-tüntetés feloszlatása után a párt és a radikális jobboldali intézményrendszerhez tartozó Nemzeti Jogvédő Alapítvány tiltakozott a tüntetés feloszlatása ellen, és azt törvényellenesnek nevezte. Ez mutatja, hogy a gyülekezési jog és annak alkalmazása továbbra is értelmezési viták terepe marad. Problematikusnak tekinthető, hogy a hatályos törvény minden hatósági cselekményt a rendőrség hatáskörébe utal. Azaz a törvény a békés gyülekezéshez való jogot kizárólag rendészeti problémaként kezeli, és egyetlen hatóságra, a rendőrségre bízza. Ez azért is tekinthető problémásnak, mivel a rendőrség meglehetősen közvetlenül kapcsolódik a politikai akaratnyilvánítás folyamatához. Sokkal szerencsésebb lenne a tervezett tüntetések engedélyezését a települési önkormányzatokra bízni; az önkormányzatok feladata lenne az illetékes rendőrség értesítése. A rendőrség feladata lenne továbbra is a békés gyülekezések biztosítása, illetve a jogszerűtlen tüntetések feloszlatása. Így a közbiztonsági funkciók megmaradnának a rendőrségnél, míg az előzetes bejelentéssel kapcsolatos funkciók a demokratikusan választott népképviseleti szervekhez kerülnének. Ezek politikai felelőssége sokkal egyértelműbb volna az adott tüntetések engedélyezéskor, így a tüntetések esetleges negatív következményeinek is lennének politikai konzekvenciái.[21]

4.1.2 A véleménynyilvánítás szabadsága

A véleménynyilvánítás az egyik legjelentősebb alkotmányos alapjog, az alkotmány szerint „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje." Ugyanakkor ez a szabadságjog sem korlátozhatatlan: tiltja mások jogainak, illetve jó hírnevének sértését, illetve nem teszi lehetővé az állambiztonság, a közrend, a közegészségügy vagy a közerkölcs megsértését. Külön törvény rendelkezik a vallási, nemzeti vagy faji gyűlöletkeltés, illetve uszítás ügyében. A büntető törvénykönyv közösség elleni izgatás néven bünteti a nagy nyilvánosság előtt elhangzó, gyűlöletre uszító megnyilatkozásokat. Fontos megjegyezni, hogy a tilalom hangsúlyozottan az uszításra vonatkozik; a véleményszabadság védelme a szimplán rasszista vagy valamilyen csoport elleni lealacsonyító megszólalásokra is vonatkozik.

A gyűlöletbeszéd szabályozásának kérdése az egyik legtöbb vitát kiváltott kodifikációs kérdés a rendszerváltás utáni Magyarországon. A politikai osztály egy része újra és újra kísérletet tett a véleménynyilvánítás szabadságának szűkítésére, amely kísérletek rendre elbuktak, rendszerint az Alkotmánybíróságon. 1992 óta a holokauszt tagadására vonatkozó szigorítással együtt hat alkalommal buktak el ilyen javaslatok vagy kezdeményezések, egy pedig jelenleg is az előzetes normakontrollra vár. Ezek

[20] http://www.parlament.hu/irom38/09584/09584.pdf

[21] http://www.politicalcapital.hu/sajtoszoba/20080616apoliticalcapital.html?PHPSESSID=bcd266110cafe3935938e5bcee8642f9

vagy az Alkotmányt igyekeztek módosítani, vagy pedig a Polgári Törvénykönyvön keresztül kívánták volna szabályozni a gyűlöletbeszédet.

4. Táblázat - kísérletek a gyűlöletbeszéd szabályozására[22]

Törvény szövege	Megsemmisítő döntés
Btk. 269. § Közösség elleni izgatás (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, b) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használt, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő. (1989)	Az Alkotmánybíróság 1992-ben törölte a második bekezdést, a vélemény- és sajtószabadság aránytalan korlátozása miatt.
Btk. 269. § Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet, b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.(1996)	Az AB 1999-ben törölte a § b pontját, mivel annak „illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el” fordulata alkotmányellenesnek minősült.
Btk. 269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy mást vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.(2003)	Mádl Ferenc köztársasági elnök 2004-ben kért előzetes normakontrollt, amit az Alkotmánybíróság elfogadott, és az egész paragrafust alkotmányellenesnek nyilvánította. Az indoklás szerint az „uszítás” „izgatásra” cserélésével a törvényhozók megengedhetetlenül kitágítanák a büntethetőség határait.
Ptk. 76/A § (1) A személyhez fűződő jog sérelmét jelenti különösen az a nyilvános, súlyosan sértő magatartás, amely faji hovatartozásra, nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez való tartozásra, vallási vagy világnézeti meggyőződésre, szexuális irányultságra, nemi identitásra vagy a személyiség más lényegi vonására irányul, és személyek e vonással rendelkező, a társadalmon belül kisebbségben lévő körére vonatkozik. (2) A jogsértő nem hivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az (1) bekezdés szerinti sérelem alapján igényt érvényesítő	Az AB elfogadta a 2008-ban előzetes normakontrollt kérő Sólyom László köztársasági elnök érvelését, s az egész paragrafust alkotmányellenesnek ítélte.

[22] HVG, 2008/49

fél vagy felek ellen irányult. (3) A 84. § (1) bekezdése szerinti igények érvényesítésére az a közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú társadalmi szervezet vagy alapítvány is jogosult, amelynek célja az emberi és állampolgári jogok védelme. A 84. § (1) bekezdés e) pontja szerinti igényt az említett szervezetek csak a sértett közösség érdekében és az e célra létrehozott valamely közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú alapítvány javára érvényesíthetik. (4) Az (1)–(3) bekezdésben meghatározott igények érvényesítése iránt a jogsértést követő 90 napon belül indítható kereset. E határidő jogvesztő.(2007)	
Btk. 181/A Gyalázkodás (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – testmozdulatot tesz, amely alkalmas a magyar nemzet vagy a lakosság egyes csoportjai, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjai becsületének csorbítására avagy emberi méltóságának megsértésére. (3) Nem büntethető, aki politikai párttal vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszerepelésükkel összefüggésben a) olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a lakosság e csoportjához tartozó tagok becsületét vagy emberi méltóságát megsértse, b) a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít.(2008)	Sólyom László 2008-ban erre a törvényre is előzetes normakontrollt kért, az AB alkotmányellenesnek ítélte; a gyalázkodás nem büntethető az AB szerint.
Az alkotmány a következő passzussal egészült volna ki: A véleménynyilvánítás szabadságának, valamint a sajtószabadságnak a gyakorlása ne m irányulhat nemzeti, etnikai, faji vagy vallási gyűlölet keltésére, a faji felsőbbrendűségre vagy a fajgyűlöletre alapozott eszmék hangoztatására, terjesztésére, valamint a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai jellegű szervezet, csoport támogatására, dicsőítésére , népszerűsítésére, védelmezésére . Tilos az önkényuralmi rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények nyilvános tagadása, kétségbe vonása, jelentéktelen színben való feltüntetése .” (2009)	A javaslat nem kapta meg a parlamentben az elfogadáshoz szükséges kétharmados többséget.

Sólyom László a fentieken kívül 2008 novemberében az Alkotmánybíróságnak előzetes normakontrollra küldte a törvényt, amely szerint az egyének személyiségi jogaik védelme érdekében bírósághoz fordulhassanak abban az esetben is, ha a sértő magatartás nem közvetlenül őket, hanem olyan, nemzeti és etnikai hovatartozás, vallási meggyőződés vagy szexuális irányultság által meghatározott csoportot érint, amelynek ők is tagjai.[23] Az elnök szerint ugyanis a törvény nem ad lehetőséget annak a kérdésnek a tisztázására, hogy a jogaiban sértett személy valóban a tagja-e annak a megsértett közösségnek, vagy hogy mennyire szoros a viszonya az érintett közösséggel. A törvény nem rendel ehhez szükséges bizonyítási eljárást sem, valamint a bíróság nem tudja a sértett személyek esetében egyenként mérlegelni a jogsérelem megtörténtét, mert az ügyet a csoport valamennyi tagja tekintetében, általánosságban kellene megítélnie. Ez sértené az egyéni önrendelkezési jogot a köztársasági elnök szerint.

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása utoljára a holokauszttagadás kapcsán került a figyelem középpontjába. A vita, és az alkotmánymódosítási kísérlet közvetlen oka a Budai Várban tartott, a Magyar Gárda Őrző Szárnya – egy renegát szélsőjobboldali szervezet – által szervezett, holokauszttagadó megmozdulás volt. A nyilvánosságban a gyűlöletbeszéd kapcsán két karakteres álláspont rajzolódik ki. Az egyik leginkább a jogvédő szervezeteket, és a liberális véleményformálókat jellemzi. Eszerint a tartalom-alapú szólásszabadság-korlátozás hibás megközelítése a problémának; a beszédet csak az általa kiváltott hatás alapján lehetséges korlátozni, és akkor is csak igen körültekintően. A büntetőjogi fellépés helyett az állam oktató és felvilágosító tevékenységére kellene helyezni a hangsúlyt. Több egyéb érv is szól az Alkotmány módosításával szemben. A stabil jogállamok igen ritkán módosítanak alkotmányt, mivel a körültekintő jogalkalmazás feltétele éppen az alaptörvények hosszas változatlansága; ez garantálja ugyanis a szükséges joggyakorlat és jogalkalmazási hagyomány kialakulását. A szabad véleménynyilvánítás alapjoga a szabad kommunikációt biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik.[24] Mivel a Büntető Törvénykönyv büntetni rendeli a közösség elleni izgatás, illetve a gyűlöletre uszítás tényállását, biztosítja, hogy a valódi veszélyt jelentő megnyilvánulások büntethetőek legyenek. Az olyan esetek, mint például a Hegedűs Lóránt hírhedt, uszító pamfletje kapcsán született felmentő ítélet[25], nem az Alkotmány hibáiból következnek, hanem hibás bírói gyakorlat eredményei; ezen pedig az Alkotmány megváltoztatásával nem lehet segíteni. Sokkal szerencsésebb eszköz lenne egy, a Legfelsőbb Bíróság által meghozott jogegységi határozat[26], amely minden bíróságra kötelező érvénnyel bírna, és amely megszabná az uszítással kapcsolatos ítélkezés rendjét. A szigorítással szembehelyezkedő álláspont szerint a szabályozás más problémákat is felvetne[27]: nem lenne képes értelmezni az ironikus, parodisztikus szövegeket, miközben a radikális jobboldalt szövegeinek kódolására kényszerítené, úgy, hogy az uszító tartalom is megmaradna. Fontos érv az is, hogy azokban az országokban, ahol szigorúbbak a jogszabályok a hazaiaknál, nem állítható hogy a probléma megoldott volna.

[23] http://hvg.hu/itthon/20081127_meltosagot_serto_alkotmanybirosag_solyom.aspx
[24] Halmai (http://www.es.hu/index.php?view=doc;22355)
[25] 2001 augusztusában egy kerületi MIÉP-lapban Hegedűs kijelentette, hogy a „galíciai jöttmenteket” ki kell rekeszteni a magyar társadalomból.
[26] http://www.es.hu/index.php?view=doc;23113
[27] http://www.es.hu/index.php?view=doc;22421

A szigorításpárti érvrendszer szerint a jelenlegi állapotok már-már alkalmatlanok a Magyar Köztársaságon belül egyes identitások biztonságos és veszélytelen vállalására. Így a holokauszt tagadásának tiltása, vagy a gyűlöletbeszéd törvényi szabályozásnak szigorítása nem egyszerűen a szabad szólás gyakorlatának kérdése. Az ilyen kijelentések ugyanis nemcsak a szabad véleménynyilvánítás gyakorlását, hanem mások jogainak sértését is jelentik. A német Alkotmánybíróság a holokauszt-tagadás kapcsán hozott határozatában a „halottak joga" szófordulat jelenik meg; a holokauszt tagadása ugyanis az áldozatok – az elhunytak, éppúgy, mint a túlélők és azok leszármazottai – rágalmazását jelenti, azaz emberi méltóságuknak, mivoltuknak, létezésüknek a tagadását. Ebben az értelemben tehát a szigorító hatású jogszabály nem a szólásszabadság korlátozását jelenti, azaz nem jogszűkítő jellegű, éppen ellenkezőleg: jogkiterjesztő, jogvédő, mivel az áldozatok emlékét és a túlélők méltóságát védi. Így ez nem tartalmi szabályozásnak minősül, hanem a negatív hatások miatti tiltásnak. „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani."[28] Azaz a jelenlegi állapotok következménye két alapjog közötti ellentét: a szólás szabadságához, és az emberi méltósághoz való jog közötti konfliktus. Erre igyekezett rámutatni Lomnici Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság korábbi elnökének az Alkotmánybírósághoz benyújtott korábbi indítványa, amelyben a véleménynyilvánítás szabadságának egyéb alapvető jogokhoz, így az emberi méltósághoz, a jó hírnévhez, fűződő joghoz való viszonya tárgyában többrendbeli alkotmányértelmezést kért.[29] Ezt az Alkotmánybíróság 2006 júliusában[30] határozatában visszautasította. Többen is érveltek a Polgári Törvénykönyvet érintő módosítások mellett,[31] és bírálták az Alkotmánybíróság határozatait, a határozatokban azonban leginkább a különböző ellentmondásokra hívták fel a figyelmet.

A kibontakozó vita részben a jogvédő álláspont jogi doktrinerségéről szólt[32]: a szigorításpárti felek ugyanis azzal vádolták a jogvédő szervezeteket, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát kritika nélkül védelmező álláspontjuk éppen hogy „jogfetisiszta", azaz anélkül szigorításellenes, hogy számolna a következményekkel. Eszerint éppen ennek az álláspontnak a következménye, hogy a jogalkotók nem szigorítják a vitatott jogszabályokat, ebből pedig egyenesen következik a hazai radikális jobboldal megerősödése. Az érv hangoztatói látványosan megfeledkeznek arról, hogy az ő álláspontjuk még inkább doktriner: hiszen szerintük megfelelő jogalkotással egyértelműen megszüntethető a radikális jobboldal jelentette veszély. Sőt, ebből az is következik, hogy a radikális jobboldal léte és megerősödése a jogszabályi hiátusoknak köszönhető; azaz megfelelő szabályozás mellett sosem tehetne szert befolyásra, míg ennek hiányában automatikusan létrejön.

---

[28] Alkotmány 54. § (1)
[29] http://www.es.hu/index.php?view=doc;23287
[30] http://www.mkab.hu/netacgi/ahawkereuj.pl?s1=&s2=&s3=538/*&s4=&s5=&s6=&s7=&s8=&s9=&s10=&s11=Dr&r=5&SECT5=AHAWKERE&op9=and&op10=and&d=AHAW&op8=and&l=20&u=/netahtml/ahawuj/ahawkere.htm&p=1&op11=and&op7=and&f=G
[31] http://www.es.hu/index.php?view=doc;20230
[32] http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=19439

4.1.3 Egyesülési jog

Az egyesülési jog kiemelten fontos alapjog: lehetővé teszi társadalmi szervezetek (szakszervezetek, pártok, klubok, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek, társaságok, körök) alapítását. A magyar Alkotmány kimondja: „A Magyar Köztársaságban az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van a törvény által nem tiltott célra szervezeteket létrehozni, illetőleg azokhoz csatlakozni."[33] Társadalmi szervezet minden olyan tevékenység végzése céljából alapítható, amely összhangban áll az Alkotmánnyal, és amelyet törvény nem tilt. Az egyesülési jog csak akkor korlátozható, ha azt más alkotmányos érték védelme szükségessé teszi. Az egyesülési jog, ellentétben a másik két alapjoggal, csak a legutóbbi időszakban került jelentősebb viták középpontjába, elsősorban negatív alkalmazása, azaz az egyes szervezetek betiltására vonatkozó döntések kapcsán. A rendszerváltás óta más alkalommal is oszlattak fel radikális jobboldali szervezeteket (Vér és Becsület), vagy tagadták meg ezek bejegyzését, ezeket azonban nem övezte szélesebb támogatottság, meglehetősen marginálisak voltak, így nem vitatták jelentősen betiltásuk indokoltságát sem.

17. ábra - Jogtalan egyesülés (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző)

Ez az állapot a Magyar Gárda betiltásával kapcsolatos, és közel másfél évig húzódó eljárás után változott meg. A Fővárosi Ítélőtábla 2009. július 2-án oszlatta föl jogerősen a Magyar Gárdát. A szervezet ezt korábban jogi „trükközéssel" próbálta meg elkerülni: igyekezett elválasztani a Magyar Gárda Mozgalmat (amely félelemkeltő felvonulásokkal vált híressé) a Magyar Gárda néven bejegyzett szervezetétől. Az elsődleges indok a szervezet egyes rendezvényeinek (ezúttal elsősorban a tatárszentgyörgyinek) célja a „cigánybűnözés" kategóriájának középpontba helyezé-

[33] Alkotmány 63. § (1)

se volt. Ezen általánosító, egyértelműen faji, etnikai alapokon álló kategória alkalmazása sérti az egyenlő emberi méltóság alapeszméjét. Az alperes, illetve az általa támogatott Gárda programmá tette az emberek közötti megkülönböztetést, mindezt pedig több esetben erődemonstrációnak minősülő, megjelenési módjában másokat megfélemlítő felvonulások formájában is kifejezésre juttatta. A szinte feladatszerű félelemkeltés azonban nem lehet alkotmányosan elfogadott cél vagy szerep[34].” Azaz hasonlóan a korábban feloszlatott Vér és Becsülethez, itt is elsődleges indokot jelentett az emberi méltósághoz való jog rendezvényeken történt megsértése.

Másrészről, az ítélet indoklásában kiemelt szerepet kapott a Magyar Gárda általános tevékenysége is, ugyanis a bíróság kitér arra, hogy: „a Magyar Gárda rendezvényein elhangzott szónoklatok tartalma, vagy önmagában az egyenruha használata, illetve az alakzatban vonulás, a vezényszavak, speciális köszöntések elhangzása a véleménynyilvánítási és egyesülési jog gyakorlásába való beavatkozást nem feltétlenül indokolja. Téved azonban az alperes, amikor úgy véli, hogy mindezeket a körülményeket önmagukban és nem a tényleges megvalósulásuknak megfelelően, azok összességében kell megítélni.” (...)[35]

Többször is felmerült – és felmerül a legutóbbi ítélet után is – a gyülekezési jog konkrét korlátozása. A legtöbb felvetés – így a Szabó Zoltán és Török Zsolt által 2007-ben felvetett, és azóta újra és újra felbukkanó ötlet – az 1947-es párizsi békeszerződéshez kapcsolódik. A szerződés II. fejezetének 4. cikke szerint „Magyarország, amely a Fegyverszüneti Egyezmény értelmében intézkedett magyar területen minden fasiszta jellegű politikai, katonai avagy katonai színezetű szervezetnek, valamint minden olyan szervezetnek feloszlatása iránt, amely az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát, ideértve a revizionista propagandát, fejt ki, a jövőben nem engedi meg olyan e fajta szervezeteknek fennállását és működését, amelyeknek célja az, hogy megfossza a népet demokratikus jogaitól.”[36] Ez azonban több szempontból is problémásnak tekinthető. Elsősorban azért, mivel a fasiszta szervezetek konkrét meghatározhatósága több nehézségbe is ütközik, képlékeny. Másrészt, a fasizmus, vagy a nácizmus nyílt támogatói nincsenek többségben a hazai szélsőjobboldalon. Harmadrészt, nagyon nehéz azt is megállapítani, hogy egy feltételezett, egzakt és egyértelmű fasizmusdefiníció birtokában mikortól számít egy szervezet fasisztának, amennyiben pedig ezt a jogalkotók mégis kodifikálják, úgy azonmód könnyen kijátszhatóvá teszik a radikális szervezetek számára, ezzel pedig érvet adnak azok kezébe, akik nem-szélsőséges voltukat bizonyíthatják.

A 2009. júliusi alkotmánymódosítási kísérlet kiterjedt volna az egyesülési jogra is, az Alkotmányba a következő kitétel került volna: „Az egyesülési jog gyakorlása nem irányulhat a személyeket vagy a személyek egyes csoportjait életüktől, emberi méltóságuktól, szabadságuktól megfosztani kívánó, politikai, katonai vagy katonai jellegű szervezet, mozgalom, csoport létrehozására és működésére.” Ez a kitétel azonban nem lett volna alkalmas arra a feladatra, amelyre szánták: a radikális jobboldali szerveztetek alapító irataiban ugyanis a legritkábban szerepel felhívás más népek vagy

[34] Fővárosi Ítélőtábla
5.Pf.20.738/2009/7.
[35] U.o.
[36] Ugyanakkor ennek az egyezmények a jogszabályba ültetése elmaradt (Mihancsik Zsófia: Augusztusban történt, Mozgó Világ, 2009/8)

vallási csoportok elpusztítására, ezt az ilyen szervezetek tudatosan kerülik meg, éppen azért, hogy ne biztosítsanak támadási felületet.

Vita alakult ki a Jobbik esetleges betiltásáról is: a Gárda betiltását követő események ugyanis oda vezettek, hogy a Jobbik olyasmire kényszerült, amire korábban nem, át kellett lépnie a legalitás és az illegális cselekmények között húzódó határvonalat. A mostanra jogerősen is betiltott Magyar Gárda működtetése és a szervezet kijelentései ugyanakkor a jelenlegi egyesülési törvény alapján nem teszik biztosan lehetővé a Jobbik közvetlen feloszlatását, vagy egy ilyen eljárás legalábbis kétséges eredménnyel járna; nem beszélve arról a kommunikációs előnyről, amit a pártnak „üldözöttsége" jelenthet – ugyanis úgy kommunikálhatja magát, mint valamiféle „szabadságharcos" szervezet.

18. ábra - Vona Gábor a bíróságon (Fotó: Járdány Bence, forrás: Hírszerző)

Másfajta problémákra világít rá a Gárda feloszlatása utáni megmozdulások kezelése, illetve a hatóságnak ebben az ügyben mutatott tanácstalansága. A szervezet feloszlatása után például nem volt egyértelmű, van-e további lehetőség a Gárda-egyenruha viselésére, illetve az sem volt egyértelmű, hogy milyen szankciók járnak a betiltott szervezet további működtetésével, illetve az ebben való részvétellel. Ezek hiányában a rendőrség működése bizonytalanná vált; egyes tüntetéseket feloszlattak, későbbieket pedig engedélyeztek. Mindez a közvéleményben a meghátrálásként és a radikális jobboldal taktikai győzelmeként jelent meg. A kormányzat érzékelve a jogalkalmazás anomáliáit, rendeleti úton igyekezett azt megoldani: a 2009 nyarán hozott rendelet szerint szabálysértésnek minősül és pénzbírsággal büntethető a feloszlatott társadalmi szervezet tevékenységében való részvétel. Továbbra sem teljesen egyértelmű ugyanakkor, hogy egy betiltott szervezet egyenruhájának viselése

minősíthető-e tevékenységben való részvételnek; egyes jogvédő szervezetek a tartalom alapú véleménykorlátozáshoz hasonló szabályozásnak tartják, ha „jogszabályban öltözködési normákat írnának elő”.[37]

További jelentős probléma a hivatalosan nem bejelentett, azaz jogilag nem is létező szervezetek tevékenysége, illetve az ezek elleni törvényi fellépés. Ilyenek például a Nemzeti Őrsereg, vagy a Pannon Nemzeti Gárda. Mivel ezek bejelentetlenek, ezért nem is kerülnek nyilvántartásba vételre, és mint ilyenek, feloszlathatatlanok. Ezeknek a szervezeteknek, nyilvánvalóan függetlenül a bejelentés tényének hiányától, azaz a jogi értelemben vett „nem létezéstől”, létezik valamilyenfajta gazdálkodása, amelyet fel lehet számolni, amennyiben a bejegyezetlen szervezet tevékenysége sérti az Alkotmány alapelveit.

Végül pedig jellemző az is, hogy betiltott szervezetek egyszerű névváltoztatással újraalakulnak, mint ahogyan azt a Magyar Gárda Új Magyar Gárda néven kísérelte meg.

[37] http://mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=19618

4.2 Jogalkalmazás

4.2.1 A bírósági gyakorlat

A bíróságok munkáját több szinten is érheti kritika: olyan ügyekben, mint például az államellenes szervezkedés miatt perbe fogott Budaházy György ügye, a vádpontok súlyosságához képest enyhe büntetések születnek (ebben az esetben egy év felfüggesztett börtönbüntetés), vagy jelentős eljárások, mint például a Magyar Televízió ostromának a pere húzódhatnak igen sokáig (utóbbi esetben három évig). Elmaradtak eleddig a kisebbségek elleni uszítással foglalkozó perek is, a jogszabály rendelkezése szerint pedig az ilyen tevékenység három év börtönnel sújtható. Nem egy esetben vált nyilvánvalóvá, hogy a bíróság képtelen értelmezni a nyilvánvalóan etnikai indíttatású erőszak eseteit, és azoknál a rasszista motivációt nem tekinti bizonyítható vagy egyáltalán értelmezhető körülménynek.

A bíróságok gyakorlatát tekintve a legtöbb figyelmet és vitát kiváltó kérdés mégis a véleménynyilvánítással kapcsolatos ügyekben hozott ítéletekkel kapcsolatos. Különösen a rágalmazás, a becsületsértés, valamint a közösség elleni izgatás tekinthetők neuralgikus pontnak.[38] Itt többször is alapjogok ütköznek, gyakran erőteljes politikai figyelem irányul a területre, hol túl megengedőnek, hol szólásszabadságot indokolatlanul nyirbálónak minősített ítéletek miatt. Az sem könnyíti meg a bírók helyzetét, hogy az átlagnál nagyobb a fellebbezések aránya, az ilyen eljárások rendszerint bejárják az összes lehetséges fórumot.[39]

Jellemzően nagyobb ezeken a területeken a jogalkalmazó egyéni szerepe, mint általában, sok jogon kívüli – stilisztikai, nyelvtani, szerkesztési és társadalmi – elemzést igényelnek az eljárások. Nemegyszer – az alkotmánybírósági döntések ellenére – születnek egymásnak ellentmondó ítéletek és határozatok. Jellemző az ilyen eljárások során, hogy a bíróságok pusztán a szöveg tartalmát veszik górcső alá, csak a közvetlen tartalmi kérdések kapcsán foglalnak állást. Elmulasztják a teljes jelentés és a kontextus felidézését, nem történik meg a szövegek előadásmódjának, intonációjának, a közönségből kiváltott reakciójának komplex vizsgálata. Így az alkotmánybírósági döntésekre való hivatkozás sokkal inkább kelti az érvelési fogyatékosságok elrejtésének szándékát, mintsem az alkotmányosság komolyan vételének látszatát.

Az ilyen ítéletek támadhatóak, és még ha a laikus számára nem is minden esetben szembetűnőek, veszélyeztetik az igazságszolgáltatás hitelét, és lassan de biztosan fejtik ki romboló hatásukat. Mindennek egyik leggyakrabban említett oka a jogi formalizmus, amely igen erős attitűdnek számít a kelet- és közép-európai országokban.[40] Ez a gyakorlatban például azt jelenti, hogy ítélethozatalkor a bíróságok a lehető legmerevebben ragaszkodnak a jogszabályok betűjéhez, vagy a már megszokott gyakorlatukhoz, és rendszerint az esethez legközelebb eső jogforrásra hivatkozva hozzák meg a döntést, ahelyett, hogy a probléma tágabb kontextusát vizsgálnák, vagy hogy a megkülönböztető jegyekre fókuszálnának. Mindez azt is jelenti, hogy a bírók

[38] Fleck Zoltán: Bíróságok mérlegen II.,229.
[39] http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/06_szolas_szabadsaga
[40] Fleck 273

gyakran elegendőnek érzik, ha indoklásaikban pusztán hivatkoznak egy jogi normára, gyakran elmulasztják azonban a jogszabály és az ítélet közötti logikai kapcsolat megvilágítását. Ez megteremti annak is a lehetőségét, hogy eltérjenek a jogi normák szellemétől. A formalizmusnak több oka van; munkatakarékosság vagy téves szerepfelfogás lehetnek a legfontosabbak ezek között.

Mindez részben elkerülhető lenne. Lehetséges lenne a bonyolultabb ügyekben bevezetni a „szakértői ülnök" intézményét, aki a csak jogban jártas bírókat segítené a valóban releváns tények megítélésben; csökkenteni kéne a bírák terhelését és folyamatos oktatásukra is szükség lenne, amely részletesen foglalkozna a vitatott esetekkel. Több szakértői vélemény szerint meg kellene újítani a szakmai ellenőrzést is. [41]

4.2.2 A rendőrség tevékenysége

A rendőrség jogalkalmazási gyakorlatát aránylag sok kritika éri; alapvetően ugyan szakmai szervezet, megítélése mégis rendszerint politikai kérdés, mivel elsősorban a kormány irányítása alatt áll. 2006 őszén a rendőrségnek egyszerre kellett két kihívással szembenéznie: fel kellett lépnie a budapesti utcákon korábban sosem tapasztalt tüntetések ellen, és helyt kellett állnia a politikai támadások kereszttüzében. A rendőrség a 2006. őszi tüntetések kezelése kapcsán ráadásul mind az erőtlen fellépésért, mind a túlzott erő alkalmazásért kapott kemény kritikákat. A rendőrség a pártpolitikai csatározások középpontjába került, a rendőrök tevékenysége egyre inkább politikai, semmint szakmai megítélés alá esett, pontosabban így jelent meg a nyilvánosság előtt. Mindez jelentősen ártott a rendőrségnek, amelyre érezhetőbben a nyugtalanabb, bizonytalanabb cselekvés vált jellemzővé.

A legutóbbi időszakban a 2009. július 4-i oszlatás (és annak azóta is zajló értelmezése) tette nyilvánvalóvá, hogy a rendőrség nemegyszer kerül abba a kényelmetlen szerepbe, hogy a bíróságok és ügyészségek helyett maga kell, hogy elvégezze azok jogértelmezési munkáját; ezután pedig szembe kell néznie a tevékenységét érő kritikákkal. A legutóbbi tüntetések világítottak rá arra, hogy különösen jogvédői szinten úgy várják el a rendőrség konzekvens, pontos és korrekt tevékenységét, hogy a testület nem egyszer nélkülözni kényszerül az egzakt iránymutatásokat felsőbb jogalkalmazói szintről. Éppen ezért lenne szükséges és indokolt a tüntetések engedélyezésének jogi szerepét elvenni a rendőrségtől, és azt az önkormányzatokra ruházni; így a rendőrség megmaradó biztosítási funkcióival nem, vagy legalábbis kevésbé válna a politikai támadások célpontjává.

Sok kritika érte a rendőrség nyomozati tevékenységét is. Különösen az elmúlt időszak romagyilkosságai kapcsán vált szembetűnővé, hogy a rendőrség – a bíróságokhoz hasonlóan – mennyire zavartan viselkedik a nyílt rasszista erőszakkal való szembesülés alkalmával[42]. Megfigyelhető, hogy ilyen esetekben a rendőrség önmagában a rasszista indíték tényét sem mindig képes értelmezni; gyakorlatilag először kimeríti az összes lehetséges nyomozati alternatívát, mielőtt komolyan vizsgálná az elkövetők lehetséges fajgyűlölő indítékait.

[41] Fleck 277.
[42] Ennek legjobb példája a tatárszentgyörgyi kettős gyilkosság helyszínelése körül kirobbant ügy volt.

19. ábra - Főszerepben a rendőrség (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző)

Ennek egyik oka, hogy a rendőrség – éppen a politikai támadások elkerülésének céljával – igyekszik minél inkább „színvak" döntéseket hozni. Ez azt jelenti, hogy a gyakran intézményes rasszizmussal vádolt rendfenntartó szervek a további bírálatoktól félve semmilyen etnikai szempontot nem emelnek be szívesen tevékenységükbe – így ódzkodnak a rasszista indítékok vizsgálatától is. Másrészt pedig a rasszista jellegűként kezelt bűncselekmények nagy sajtónyilvánosságot vonzanak, és amennyiben az bizonyosodik be, hogy mégsem ilyen indítékok alapján követték el az adott bűncselekményt, az jelentős presztízsveszteséget jelent a rendőrség számára, és újfent politikai támadásokat indukálhat.

Más jogalkalmazási problémák is felmerülnek ugyanakkor főként a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban. A leginkább ezekre az olyan, rendszeresen uszító, rasszista és aktív kirekesztésre felszólító portálok hívják fel a figyelmet, mint a Kuruc.info. A portált ugyan inkább rövidebb, semmint hosszabb időre többször is sikerült már elhallgattatni, külföldi szerverekről való üzemeltetése továbbra is elérhetővé teszi Magyarországon. A Kuruc.info, és hasonló honlapok a magyarországi jogalkalmazás látványos kudarcaként jelennek meg a nyilvánosságban; a magyar hatóságok képtelenek elérni, hogy egy Magyarországról üzemeltetett, a hazai törvényekkel ellentétes tartalmú portál napról napra új uszító tartalommal töltődjön; csak rövidebb időre sikerült a portál tevékenységét leállítani, és ebben az esetben is több hír szerint inkább egy magánszemély akciójáról volt szó. Ez a nemzetközi jogi együttműködés fogyatékosságát emeli ki, miközben elmarad a portál készítői elleni hazai fellépés.

5. A SZÉLSŐJOBBOLDAL MEGERŐSÖDÉSÉNEK A POLITIKAI KÖRNYEZETBŐL FAKADÓ OKAI

2006 és 2009 között a politikai környezetben jelentős, a szélsőjobboldal előretörését nagyban elősegítő változások mentek végbe. Persze a szélsőséges politika iránti igényt kitermelő társadalmi, politikai és kulturális konstellációk és ideológiai prediszpozíciók közel sem új keletűek. Sokkal inkább arról van szó, hogy az utóbbi három év eseményei során felszínre kerültek és összekapcsolódtak olyan, korábban lappangó jellemzők, melyek a radikális (rendpárti, előítéletes és tekintélyelvű) válaszok iránti vágyat erősítették fel a társadalomban. Az alábbiakban röviden elemezzük a gazdaság, a kormányzat (kormányzás), a roma-nem roma etnikai együttélés, a pártpolitizálás, valamint a média párhuzamos válságát, de pusztán csak a szélsőjobboldal megerősödését elősegítő politikai környezettel összefüggésben. Az összekapcsolódó válságjelenségek ugyanis együttesen bővítették a társadalom szélsőséges ideológiákra és üzenetekre való fogékonyságát, így a válságokra „telepedve” a radikálisok sikerrel formálhatták meg saját támogatói táborukat.

5.1 Gazdasági válság

A gazdasági válság hazánkban már 2006-ban elkezdődött, hiszen ekkor indult a lakosság számára erősen érzékelhető megszorításokkal jellemezhető időszak, és a gazdasági közhangulat már ebben az évben rendkívüli mélyrepülést mutatott. Bár a kormányzat eredeti terve és ígérete az volt, hogy 2008-tól már jön az „enyhülés” időszaka a megszorításokat követően, a válság keresztülhúzta ezeket a politikai terveket. A globális gazdasági válság később kívülről „gyűrűzött be” hazánkba, ugyanakkor felerősödésében a választók szerint is jelentős szerepe volt az utóbbi évek elhibázott gazdaságpolitikájának. Részben ennek is köszönhető, hogy a válság végső soron a társadalomban eleve meglévő kormányellenes potenciált erősítette.

A gazdasági válság azonban ezen túlmenően is több szempontból erősítette a szélsőjobboldal mozgásterét. Egyrészről, a válságok általában is elmélyítik az eleve meglévő társadalmi különbségeket. Másrészről, az állandósuló egzisztenciális szorongás és sokak számára a tényleges talajvesztés erősíti az egész rendszerrel kapcsolatos elégedetlenséget (általános megfigyelés szerint a *hirtelen növekvő munkanélküliség* az egyik legjobb és legfontosabb előrejelzője a szélsőséges mozgalmak megerősödésének), kiszélesítve azt a társadalmi bázist, ahonnan a radikálisok további híveket szerezhetnek maguknak.

Általános és empirikusan igazolt megfigyelés, hogy a külső fenyegetés és az ezzel együtt járó félelem sokszor felerősíti a társadalomban mind a tekintélyelvűséget,

mind az előítéletességet[43]. A válságok hagyományosan vonzóbbá teszik a fentebb említett „erős kéz" politikáját, felerősítik a választókban és a radikálisok által kínált, „demokratikus tétovázástól" mentes „határozott" válaszok iránti vágyat. A válságok egyszerre szembesítik a választókat a realitások kényszerítő erejével, és eredményezik a társadalom realitásérzékének drasztikus csökkenését. Egyszerre teszik hihetőbbé az emberek számára a szélsőségesek által előrevetített (a globalizáció egyfajta végállapotaként felvázolt) negatív utópiákat, és erősítik fel ezzel összefüggésben a csodavárást, felélesztve a vágyat azon „pozitív" utópiák iránt, melyek megvalósítását a szélsőségesek hatalomra kerülésük esetére kilátásba helyezik. A szélsőséges erők a válságok idején rendszerint a „kevesebből többet" ígérő, megvalósíthatatlan populista gazdasági ígéretekkel tudnak szélesebb választói közönséget megszólítani, amelyek azért hatnak az ő oldalukon hitelesebbnek, mert sosem kellett receptjeik alkalmasságát kormányzati pozícióban bizonyítani.

A nem kellően hatékonynak észlelt kormányzati válságkezelés lehetőséget kínál a szélsőséges erők számára bázisuk megerősítésére, és fogékonyabbá teszi a társadalmat a radikálisok érvelésmódjára. A válságok ráadásul rendszerint átstrukturálják a politikai teret, fellazítják, áthelyezik vagy éppen elmélyítik a megmerevedett törésvonalakat, ezzel lehetővé téve, hogy az új ideológiai irányzatok és új politikai szereplők is kényelmesen megtalálják és megszilárdítsák saját helyüket a politikai-ideológiai palettán.

5.2 Kormányzati (kormányzás) válság

2006 őszének eseményei – a választási ígéretekkel ellentétes restriktív kormányzati intézkedések, az őszödi beszéd nyilvánosságra kerülése[44], az utcai zavargások, valamint a szélsőjobboldal meginduló újjászerveződése – felgyorsították a választók bizalomvesztését nemcsak a kormányban, de a politikai elitben és a demokratikus intézményrendszerben, mint szimbólumban is.

A Gyurcsány-kormány hatékony kormányzati munkára való képtelensége, a rendre rossz kompromisszumokat eredményező válságkezelés tovább erősítette ezt a trendet, ráadásul a válság kapcsán a választók igényeivel szemben nem tompult, hanem tovább fokozódott a politikai szereplők közötti konfliktus, ami szintén a hatékony válságkezelés akadályává vált. Mindez látványosabbá tette az állam intézményeinek

[43] A vonatkozó kutatások összefoglalását lásd: Jost, J. T; Glaser, J.; Kruglanski, A.W.; Sulloway, F. (2003a). A politikai konzervativizmus mint motivált társas megismerés. In. *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris kiadó, Budapest, 525-617.

[44] A balatonőszödi beszéd emléke, uralkodóvá vált értelmezése az utóbbi években meghatározó erejű politikai szimbólummá, a politikai nyelv részévé vált. Ebben az értelemben az őszödi beszéd mint a hazugság jelképe a közbeszéd része maradt Gyurcsány Ferenc lemondása után is. Az ugyanakkor közkeletű tévhit, hogy a 2006-ban alakult kormánykoalíció, illetve az MSZP támogatottságának zuhanását önmagában a beszéd kiszivárgása okozta. A gyors népszerűségvesztés már 2006 nyarán lezajlott, rögtön a választás után kiderült ugyanis, hogy a kormány a kampányígéreteivel ellentétes intézkedések megtételére készül. Az őszödi beszéd ezt követően szivárgott ki, és inkább az volt a hatása, hogy állandó hivatkozási alapot jelentett a kormányfővel szemben, így Gyurcsány Ferenc képtelen volt visszaépíteni saját, valamint kormánya és pártja hitelességét. Joggal feltételezhető tehát, hogy jobb kormányzati teljesítmény és az MSZP meggyőzőbb politizálása mellett az őszödi beszéd jelentősége sem nőtt volna ekkorára.

(nemcsak a parlament és a kormány, de pl. a jogalkalmazó szervek) működési diszfunkcióit és anomáliáit, így az állampolgárokban az a kép alakult ki, hogy az illesztékeiben recsegő-ropogó, nemegyszer alapvető funkcióit is ellátni képtelen politikai és állami szervezetrendszer sikertelenül próbálja felvenni a küzdelmet a gazdasági válság okozta problémákkal. Magyarországot ennek megfelelően 2006 őszétől kezdődően permanens kormányzati instabilitás jellemzi. Az elmúlt másfél évben ennek látványos jele volt az MSZP-SZDSZ-koalíció 2008 tavaszán történt felbomlása és a kisebbségi szocialista kormány magalakulása, valamint a 2009 tavaszán lezajlott kormányfőcsere, amikor a rendszerváltás óta először alkalmazott konstruktív bizalmatlansági indítvány révén Gyurcsány Ferencet Bajnai Gordon váltotta a miniszterelnöki poszton.

A kormányzati instabilitás leglátványosabb mutatója a személycserék gyakorisága. Az elmúlt 3 évben összesen 24 minisztercsere történt, és csupán három – a honvédelmi, a földművelésügyi és vidékfejlesztési, valamint az oktatási és kulturális – tárca esetében nem volt váltás, ez pedig önmagában is jelzi a kormányzat instabilitását. A folytonos kormányzati személycserék szerkezeti és szervezeti változásokkal is együtt jártak. Ez egyes ágazati minisztériumok esetében kifejezetten gátjává vált a szakpolitikai programok végrehajtásának, sőt a programokat meghatározó politikai döntések megszületésének is.

2009 tavaszától kezdve a Bajnai-kormány az előző időszak lezárására és egy új politikai szakasz megnyitására törekszik, éppúgy, ahogyan a második Gyurcsány-kormány is folyamatosan ezzel próbálkozott 2006 óta. A kisebbségi kormány időszaka is egy ilyen elbukott kísérletnek volt mondható, a bukás oka pedig nem a cselekvőképtelenség volt – hiszen a kisebbségi kormány parlamenti többsége végig biztosított volt –, hanem az, hogy a kormányzás működésében nem sikerült ezt a cezúrát megteremteni. Azaz a kormány továbbra se tudta meghatározni önnön politikai irányvonalát, döntéseinek értelmét, politikai keretét, célját pedig nem tudta elmagyarázni saját választóinak sem, így pedig bármilyen kormányzati lépés csak abban az összefüggésben tudott megjelenni a nyilvánosságban, hogy hatására miként változik a kormány stabilitása. A 2008 őszétől Magyarországra is erőteljes hatást gyakorló globális gazdasági válság nem okozott – sem pozitív, sem negatív értelemben – alapvető fordulatot a kormányzati stabilitás vonatkozásában, hanem csupán – egy átmeneti, stabilitást erősítő időszak után – olyan politikai környezetet teremtett, amelyben kiteljesedtek a kormányt a korábbi években is gyengítő tényezők. Ebben a vonatkozásban a Bajnai-kormány helyzete alig előnyösebb a második Gyurcsány-kormányénál, hiszen a parlamenti támogatás biztosítása érdekében a kormány személyi összetételét, szerkezetét és mindenekelőtt politikai környezetét illetően is erős a folytonosság az előző időszakkal.

5.3 Az etnikai együttélés válsága

A roma-nem roma konfliktus hazánkban az első számú társadalmi problémává nőtte ki magát, melyre a politikai szereplők a rendszerváltás óta nem csak hogy nem találtak adekvát válaszokat, de nem is keresték igazán a megoldást.

A rendszerváltás előtt még többségében stabil munkahellyel rendelkező romák a rendszerváltás után (mint ahogy a régió többi országában sem) nem tudtak alkalmazkodni a versenyszféra viszonyaihoz, melynek legfőbb oka a sok területen (pl. oktatás) erős szegregációs gyakorlat mellett, illetve azzal összefüggésben a cigányság edukációs és kulturális deficitje, továbbá a magas képzettséget nem igényelő szektorokban (pl. nehéz- és feldolgozóipar) a gazdasági átalakulással összefüggésben megszűnt munkahelyek nagy száma. A rendkívül magas munkanélküliség tartós mélyszegénységben tartja a romák jelentős részét. Mindemellett az erős társadalmi stigmatizáció és kirekesztettség egyfajta „pária-státuszba" taszította a romákat, ez pedig felemelkedési esélyeiket jelentősen rontja, növeli körükben a társadalmi devianciák gyakoriságát is, és erős ellenérzéseket alakít ki körükben a nem roma lakossággal szemben. Az eddigi integrációs politika a térség gyakorlatilag minden országában kudarcot vallott, és az is nyilvánvalóvá vált, hogy a közvetlen segélyezésen alapuló politika nem tartható, hiszen növeli a romák államtól való kiszolgáltatottságát, rontja a versenyszférába való beilleszkedésük esélyeit, és erősíti a társadalomban a romák „parazitizmusával" kapcsolatos nézetet. Szélesebb körben elfogadott alternatív modell ugyanakkor a probléma megoldására egyelőre nem született.

Évek óta érzékelhető volt a feszültség amiatt, hogy míg a többségi társadalom romákkal szembeni ellenszenve töretlenül magas és ezt a konfliktust fontos társadalmi problémának értékeli, a romák lecsúszása pedig csak tovább növekedett, a politikai diskurzusnak azonban csak marginális témája volt a romák helyzete. A korábban elhallgatott és egyre súlyosabb társadalmi konfliktus konkrét események kapcsán (a 2006-os olaszliszkai lincselés, a veszprémi gyilkosság, illetve a miskolci rendőrfőkapitány romák bűnözéséről szóló adatai) tört a felszínre és vált politikai témává, olyan közhangulatban, amikor a választók többsége csak és kizárólag ezen események rasszista, etnicizáló magyarázataira bizonyult fogékonynak.

Ezen események ugyanakkor olyan módon hozták felszínre a problémákat, amely eleve ellehetetlenítette az események árnyalt megközelítését, a romák helyzetét kriminalisztikai kérdéssé egyszerűsítve. A régóta robbanáspont közelében lévő társadalmi konfliktus tehát részben a gazdasági válsággal össze nem függő események miatt erősödött fel. A válság ugyanakkor nyilvánvalóan tovább szította a meglévő ellentéteket, hiszen erősítette a társadalom fogadókészségét a romákkal szembeni üzenetekre.

A gazdasági válságok hagyományosan is felerősítik az etnikai konfliktusokat és a kisebbségekkel szembeni előítéleteket – különösen egy olyan, erősen materiális értékorientációjú társadalomban, mint a magyar. Ennek több oka is van:

- Az elosztási kérdések jelentőségének felerősödése és a munkanélküliség növekedése erősíti a társadalmi versenyt, de ezzel párhuzamosan a diszkriminációt és az állampolgári sovinizmust is, a „segélyen tengődő" romákat egyszerre téve (a fokozódó munkaerő-piaci diszkrimináció miatt) áldozattá és bűnbakká. Az egzisztenciális félelmek sokszor meggyőzőbbé teszik a problémákért a kisebbségeket felelőssé tévő szélsőséges politikai retorikát. A válság kapcsán mindenhol felerősödő elosztási viták sok esetben etnicizálódnak, és az állami segélyezésre szoruló romák ellen irányultak.
- A válság nyomán felerősödnek a kulturális törésvonalak is, csökken a többségi társadalom toleranciaszintje.

- A válság mindezek mellett valóban kiemelten sújtja azon szektorokat, ahol a többségében alulképzett roma lakosság egy része eddig el tudott helyezkedni (pl. építőipar és feldolgozóipar). Ennek következtében vélhetően tovább növekedett az eleve kiemelkedően magas – Magyarországon egyes régiókban mintegy 70, Csehországban 90 százalékosra becsült – roma-munkanélküliség, konzerválva a romák társadalmi deprivációját és kirekesztettségét, és erősítve a többségi társadalommal való súrlódás lehetőségét.

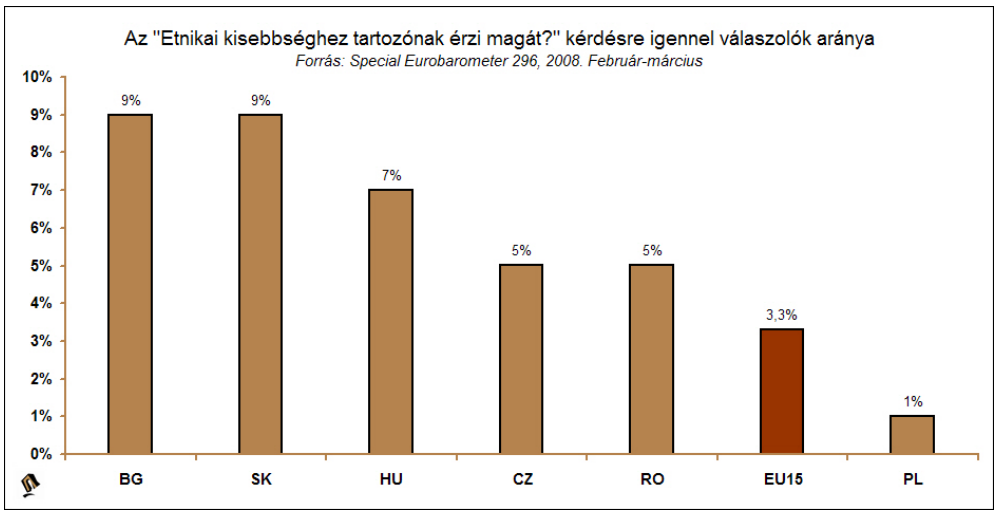

20. ábra - etnikai kisebbséghez tartozók aránya

5.4 A parlamenti pártok válsága

Ahogy a korábbiakban említettük Magyarországon a választók nagy hányada kiábrándult a politikai elitből és a demokratikus intézményekből, ennek a jelenségnek pedig a legnagyobb vesztesei a parlamenti pártok, amelyek jól láthatóan nem találják a hangot a feltörekvő szélsőjobboldallal szemben. A politikai közbeszédben rögzült szélsőjobboldal-képet évek óta az határozza meg, hogy a szembenálló pártok egymást okolják a szélsőségesek előretöréséért. Ennek látványos példája volt 2009-ben az EP-kampány, amelynek során a Fidesz politikusai igyekeztek bizonyítani, hogy minden egyes radikális megmozdulás az MSZP érdeke, a szocialisták ezzel szemben – hogy fenntartsák saját táborukban az Orbán-fóbiát – a Fidesz elnökének alakját vélték felfedezni a szélsőjobboldal hátterében. Ugyanakkor a két kisebbik parlamenti párt is pusztán eszközként tekintett a szélsőjobboldalra. Az SZDSZ az „árpádsávosokkal” szemben igyekezett mozgósítani saját szavazótáborát, míg az MDF erre reagálva az SZDSZ-t nevezte felelősnek a Jobbik erősödéséért.

A parlamenti pártoknak ez a fajta szemlélete és politizálása – ha úgy tetszik válsága – teremtett a Jobbik számára az elmúlt néhány évben kedvező politikai környezetet, ami a demokratikus pártpolitika egyfajta válságának is nevezhető. Nem állítható persze, hogy az egyes parlamenti pártoknak egyenlő mértékű ebben a felelősségük, ám tény: ha más-más módon és mértékben is, de egyetlen parlamenti párt sem vette komolyan a szélsőjobboldalt, csupán a politikai haszonszerzés lehetőségét látta

benne. Mindennek három fontos következménye is van a szélsőjobboldalról való közgondolkodást illetően.

1. A szélsőjobboldal nem látszik önállónak, mivel a baloldal a jobboldalhoz, a jobboldal pedig a baloldalhoz köti a szélsőségeseket.

2. A szélsőjobboldal veszélyként történő értelmezése több ponton is gátolja a szélsőjobboldali politika helyzetének és tartalmának feltárását, illetve az ellene szóló érvek megfogalmazását, mivel ebben a kontextusban a cél pusztán a veszély igazolása vagy annak tagadása.[45]

3. A szélsőjobboldallal szemben alkalmazott politikai érvelés egyik oldalon sem nevezhető működőképesnek, mivel ténylegesen nem a szélsőjobboldalra vonatkozik, hanem elsődlegesen a pártok egymással szemben kialakított politikai stratégiájának felel meg.

Az EP-választás kampánya azt mutatta meg, hogy bár minden parlamenti párt komoly kihívásként kezelte a Jobbikot, egyik sem volt képes hatékony stratégiát kidolgozni ellene. A választás utáni időszak pedig már új helyzetet hozott létre: a szélsőjobboldal pozíciója megváltozott a pártpolitikai erőtérben, mivel az a parlamenti kispártok jelenlegi gyenge helyzetéből adódóan még erősebbnek látszik. A Jobbik az SZDSZ és az MDF alacsony támogatottsága miatt már parlamenten kívüli pártként elfoglalhatta a nyilvánosságban a „harmadik erő” pozícióját. A parlamenti pártok egyelőre nem voltak képesek reagálni az új helyzetre, továbbra is a régi, kudarcot vallott stratégiáik mentén politizálnak a szélsőjobboldallal szemben.

5.5 A média szélsőjobb-reprezentációs válsága

2008-hoz képest nem látszik előrelépés a nyilvánosság szélsőjobboldali jelenségekhez való hozzáállásában. A médiában továbbra is erős a „passzív előítéletesség”, azaz a nyilvánosságban széles tere van az egyes radikális szereplőknek vulgáris nézeteik közvetlen és ellenvélemény nélküli kifejtésére, ezzel a választók számára is „fogyaszthatóvá” téve a szélsőjobboldali eszmerendszert. Másrészt, jellemző maradt az is, hogy növekszik az „aktív előítéletesség”, tehát egyes médiumokban egyre gyakrabban jelennek meg a nem radikálisoknak szóló orgánumokban is kirekesztő, etnikai indulatokat gerjesztő kisebbségellenes tudósítások, vélemények, interpretációk. A kereskedelmi- és bulvármédiára e kettő közül inkább csak a passzív előítéletesség jellemző, míg a politikai sajtó egy részére az aktív előítéletesség is.

A Jobbik által meghonosított „cigánybűnözés” szó használatában az elmúlt egy évben két változás is történt: egyrészt a kiugró megjelenésszámot produkáló esetekben – így például a veszprémi Cozma-gyilkosság idején – sokkal több médium használta a kifejezést. (Ezzel magyarázható, hogy a grafikon idei csúcsa jelentősen meghaladja a tavalyiét.) Ennél is súlyosabb azonban, hogy a nyilvánosságot foglalkoztató, országosan is fontos témává váló eseteken túl is visszatérő, „bevett” eleme lett a kife-

[45] Így például az MSZP által erőltetett intézményi megoldások (törvényi tiltás, szigorú szankciók, korlátozások) nyilvánvalóan a veszély súlyosságát érzékeltetik, Orbán Viktor még 2007-ben a Magyar Gárdának beígért két pofonja pedig éppen ellenkezőleg: a szélsőjobboldal jelentéktelenségének látszatát kelti.

jezés a híradásoknak. Alig három év alatt a cigánybűnözés szó tehát a mainstream médiában is elfogadott lett. Ez még akkor is így van, ha a megjelenések egy részét éppen a szó használata elleni tiltakozás generálta.

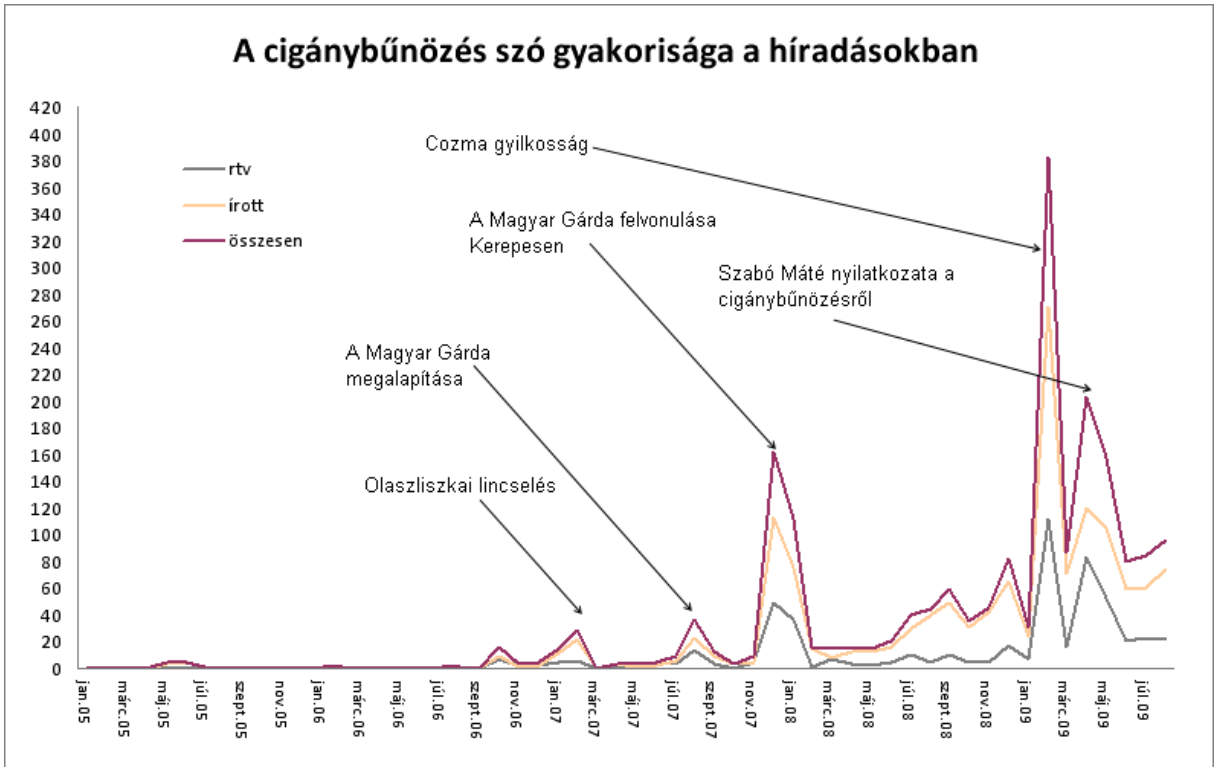

21. ábra - a cigánybűnözés szó gyakorisága a médiában

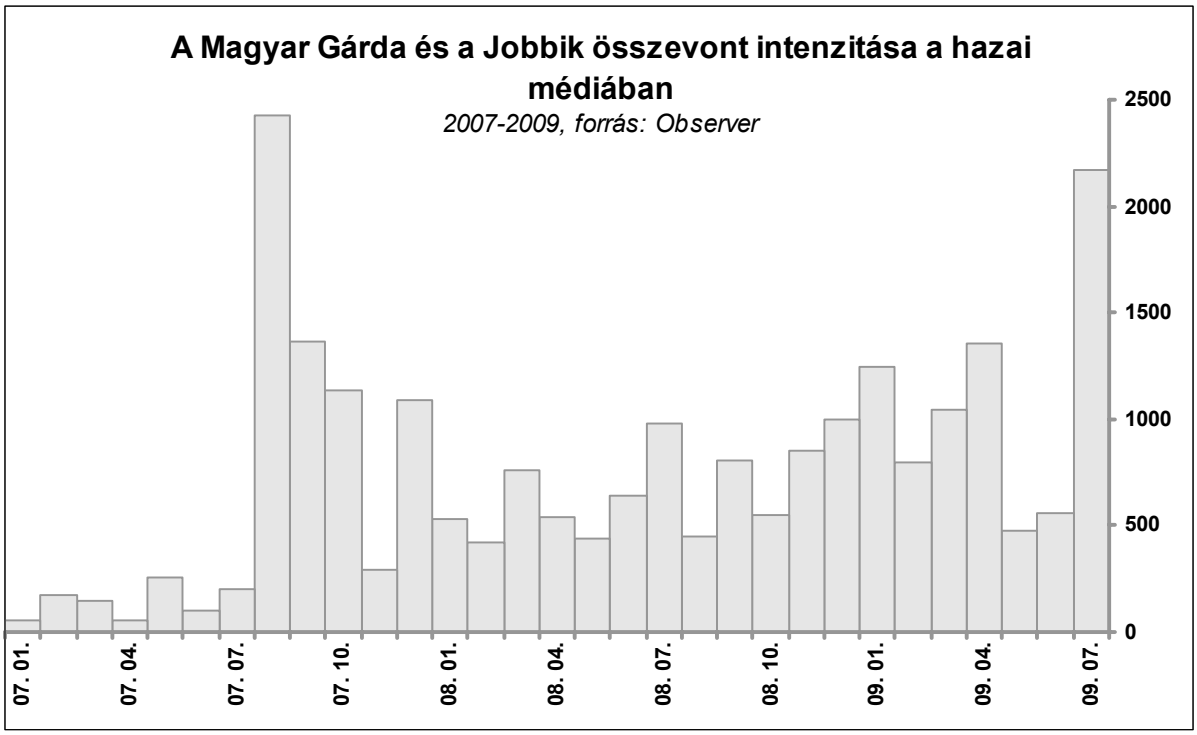

22. ábra - a Magyar Gárda és a Jobbik összevont intenzitása a hazai médiában

Az elmúlt egy évben a harmadik fontos változás, a Jobbik EP-választáson elért eredménye okozott némi zavart a média egészében, mivel a közérdeklődés természetszerűleg a párt felé fordult, így nem lehetett megkerülni a szélsőjobboldal vezető politikusainak szerepeltetését.

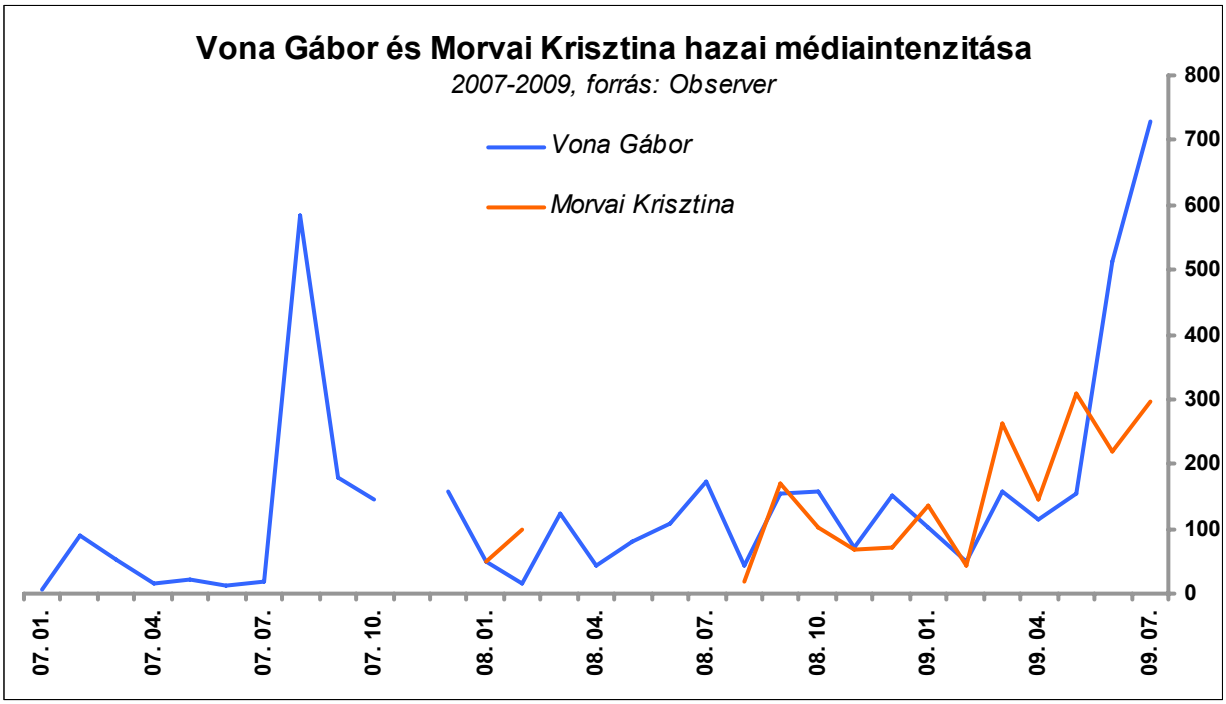

23. ábra - Vona Gábor és Morvai Krisztina hazai médiaintenzitása

A leggyakrabban megjelenő felfogás szerint a szélsőjobboldal számára kedvező médiareprezentáció elsősorban az újságírók, illetve általában a média felelősségének kérdésével hozható összefüggésbe. Erősen leegyszerűsítve tehát avval a normatív megközelítéssel, hogy mit, hogyan, milyen felkészültséggel és milyen kontextusban lehet bemutatni a médiafogyasztók számára. Az ilyen és hasonló kérdések mentén formálódó vita 2006 ősze óta erőteljesen jelen van a magyar politikai közbeszédben is. Nem vitatva e diskurzus – azaz a médiaetika és az újságírói felelősség ügyének – fontosságát, szükségét érezzük annak, hogy felvázoljuk a téma egy tágabb értelmezésének lehetőségét. Álláspontunk szerint ugyanis mindaz, ami a magyarországi médiában a különböző szélsőséges politikai nézetek, vélemények és cselekedetek bemutatása kapcsán tisztázandó, nem szűkíthető le pusztán az említett felelősségi kérdésekre, annak hátterében a média egyfajta szélsőjobb-reprezentációs válsága áll. Ez alatt azt értjük, hogy a – szélsőjobboldalt kifejezetten támogató orgánumokat leszámítva – a médiumok többsége nem tudja, hogy mit kezdjen szélsőjobboldali jelenségekkel, nincs módszere, nincs „nyelve” (Varró Szilvia) ezek bemutatására és értékelésre, ehelyett csak különböző, bevett médiastratégiák vannak.

A kereskedelmi- és bulvármédia megközelítésének – miközben persze megjegyzendő, hogy az egyes kereskedelmi médiumok szerepfelfogásai és stratégiái között óriási különbségek is lehetnek – egyik alapja az infotainment, amit a szélsőjobboldal médiareprezentációja kapcsán meg kell említenünk. A hírekkel való szórakoztatás fo-

lyamatához a szélsőjobboldal alkalmazkodott, hiszen pontosan tudták, hogy jól kiépítetett szervezet hiányában, leghatékonyabban a kereskedelmi médián keresztül juthatnak el a legtöbb emberhez. Továbbra is jellemzőek tehát a nagy nézettségű hírműsorok érdeklődéséhez igazodó, figyelemfelkeltő kommunikációs technikák, a látványos, gyakran bulváros akciók.

A kereskedelmi- és bulvármédia stratégiájának további megalapozója azzal a megváltozott sztárkultusszal függ össze, amely az utóbbi években a kereskedelmi médiában általában volt tapasztalható. A valóság-show típusú műsorok megteremtették a maguk hírességeit, bulvárosították a teljesen hétköznapi emberek életét, hogy aztán sorsukat nyomon követve újabb és újabb történeteket kössenek hozzájuk. Az újjászerveződő szélsőjobboldal celebritásai hasonló folyamat eredményeként születtek meg. A radikális jobboldali véleményformálók szerepeltetése ebből az aspektusból nem jelent mást a kereskedelmi média számára, mint egy-egy botrányhős meghívását, melyektől bármikor várható, hogy provokatív, szélsőséges – és így könnyen magas nézettséget eredményező – kijelentést tesz. Itt a média és a szélsőjobboldal sztárjainak érdeke találkozik, mivel a fentebb leírt okokból a radikális véleményvezérek részben a saját táboruk előtti hitelesség növelését, részben új csoportok megszólítását remélik a médiaszereplésektől. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a szórakoztató média jelentős része – éppen a radikális celebritások szerepeltetése miatt kapott kritikák miatt – egyre óvatosabb a téma megközelítésében, és alapvetően nem viszonyul pozitívan a politikai szélsőségekhez, a híradások többsége a tényekre szorítkozik.

A politikai média – ahogy arra az elmúlt években médiaelemzések sora mutatta ki – jellemzően a pártpolitikai stratégiákat követi. Alapvetően három ilyen stratégiát lehet elkülöníteni: a felnagyítást, a bagatellizálás és a támogatást. A szélsőségek felnagyítása a baloldali orgánumokra jellemző, a bagatellizálás a Fidesz kommunikációjához alkalmazkodó jobboldali sajtóra, míg a támogatás elsősorban a szélsőjobboldali médiahálózat tagjaira, de olyan országos médiumokra is, mint például a Magyar Hírlap, illetve az Echo Televízió.[46] Az elmúlt időszakban jól láthatóak voltak ezek a stratégiák abban, ahogyan a különböző orgánumok a romagyilkosságok ügyét feldolgozták. A politikai sajtó jellemzően egyik oldalról csak a rasszista indíték igazolására, másik oldalról pedig annak cáfolására törekedett. Így az egyes sajtótermékek annak függvényében foglalkoztak ezekkel az ügyekkel, hogy saját prekoncepciójuk mennyire támasztható alá.[47] A másik látványos példa ugyanerre a jelenségre az volt, ahogyan a sajtó a Jobbik előretörését értelmezte az EP-választás után, ebben a kérdésben ugyanis az egyes orgánumok szintén igyekeztek leképezni a hozzájuk közel álló politikai oldal értelmezését.[48]

Maradva az általunk kiemelkedő jelentőségűnek tartott romakérdésnél, ezekre a médiastratégiákra vonatkozóan már a 2008-as Látleletben is kifejtettük, hogy a cigányság integrációját hátráltatja a témával kapcsolatban zajló, egyre leegyszerűsítettebb és polarizáltabb közbeszéd. A romákkal kapcsolatos konstruktív társadalmi-politikai

[46] Lásd erről bővebben Barta Judit: A szélsőjobboldali tematika kezelése a magyar médiában, Médiakutató, 2008/4. 51-61. http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_04_tel/05_szelsojobb_a_magyar_sajtoban/01.html
[47] Zsolt Péter: Romaáldozatok és a média, Méltányosság Politikaelemző Központ, 2008. december 1. http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/ny-mediarepr-081201.pdf
[48] Zsolt Péter: A sorok között - Jobbik az országos napilapokban, Méltányosság Politikaelemző Központ, 2009. június 24. http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/ny-asorokkozott-090624.pdf

diskurzust egyszerre hátráltatja a minden probléma kizárólagos felelőseként a cigányokat megjelölő értelmezés, illetve az az attitűd, mely nem vesz tudomást a romák társadalmi integrálatlanságának problémáiról és a politikai korrektség álszent jelszava mögé bújva minden, a romák beilleszkedési nehézségeinek okait az előítéleteken túl is vizsgáló kezdeményezést automatikusan rasszistának bélyegez. A cigányság helyzetének javulását csak olyan megközelítés segítheti elő, amely elsősorban az integráció problémás területeire (kulturális különbségek, oktatás, munkanélküliség, lakhatás, segélyfüggőség) összpontosít, és az előítélet-mentesítés mellett komplex szakpolitikai megoldásokon alapul. Amikor ezzel szemben a közbeszéd arra korlátozódik, hogy az egyes véleményformálók címkékkel látják el egymást, az csak azt segíti elő, hogy a vita továbbra is teljességgel terméketlen mederben folyjon tovább.

A cigánykérdésben különösen kedvezőtlen az a politikai sajtóban szinte uralkodóvá vált narratíva, amely minden a témával kapcsolatos ügyet a hazai *antiliberális jobboldal-liberális baloldal* szembenállás tükrében igyekszik leírni – ráadásul az egész világra kiterjesztve, sűrűn hivatkozva a nyugat-európai országok vagy az Egyesült Államok etnikai problémáira. Bár bizonyos vonatkozásokban – például a politikai korrektség kritikáját vagy az etnikai hovatartozás bűnügyi nyilvántartását illetően – érdemes ilyen nemzetközi összehasonlításokat tenni, a hazai ideológiai küzdelmek kivetítése erre a témára értelmetlen. Az etnikai kisebbségek – legyen szó akár amerikai feketékről, Nyugat-Európában élő bevándorlókról vagy magyar romákról – integrációs problémáinak különböző megközelítési módjai ugyanis nem az egyes ideológiák szerint válnak el egymástól, hanem minden országban, minden ideológián belül léteznek különböző felfogások.

Ha minden áron szeretnénk valamilyen dichotómiát felállítani a különböző irányzatokat illetően, akkor érdemesebb egyfelől az asszimilációs, másfelől pedig a differencialista megközelítésekről beszélni. Előbbi az etnikai (vagy más) kisebbségi csoportok hasonlóvá tételére, hasonlóként kezelésére törekszik, utóbbi pedig a különbözőség hangsúlyozására és megőrzésére. Természetesen mindegyik megközelítésnek létezik mérsékelt és szélsőségesen doktriner válfaja is. A differencialista megközelítés legmarkánsabb liberális felfogása vezet például a multikulturalizmus eszméjéhez, de ugyanezen felfogás szélsőségesen nacionalista felfogása vezet az idegengyűlölethez és a kirekesztéshez is.

6. A JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM POLITIKÁJA – KÍNÁLATI OLDAL

A fentebb részletezett társadalmi-, intézményi- és politikai környezet együttesen ágyaztak meg a szélsőjobboldal – 2009-ben már szavazatokban is megmutatkozó – előretörésének, ám ettől még nem elhanyagolható, hanem talán a legfontosabb szempont magának a Jobbiknak a politikája, amely hatékony eszközökkel kanalizálta, artikulálta és a maga javára fordította a korábban ismertetett tendenciákat. A Jobbik politizálását illetően három tényezőt tartunk különösen jelentősnek: (1) a párt eszmerendszerének és retorikájának szimbolikus erejét, (2) a szélsőjobboldali tábor pártpolitikával szembeállított „civil" önszerveződésének hatékony kiaknázását, valamint (3) a romakérdés témájának kisajátítását. Mindezek azt tették lehetővé a Jobbik számára, hogy a radikális- és a szélsőjobboldali szavazótábor többségének integrációján túl, más, a parlamenti pártokból kiábrándult, vagy az azoktól eleve elzárkózó választói rétegeket is megszólítson.

6.1 A Jobbik ideológiájának és retorikájának szimbolikus ereje

A politika általában sem választható el a szimbólumoktól, de a szélsőjobboldal politizálására különösen jellemző az erőteljes szimbolikus tartalmak túlsúlya. A szakpolitikai kérdések csak abban az esetben kerülnek a középpontba, ha azok jól illeszthetők valamilyen jelképes témához (pl. az egészségügyi reform azonosítása a magyar nép kiirtásával). E témák kiindulópontja gyakran valamilyen misztikus közjogi vagy történeti elképzelés (sztálinista alkotmány helyett történeti alkotmányt); összeesküvéselmélet (rózsadombi paktum helyett valódi rendszerváltást); történelmi sérelem (trianoni határok helyett Nagy-Magyarországot); szimbolikus dátum, hely, tárgy (szovjet emlékmű helyett Trianon-emlékművet).

Az utóbbi években folyamatosan növekedett a szélsőjobboldal politizálásának szimbolikus ereje, amely egy sor esemény, téma, hagyomány, valamint jelkép – így például az árpádsáv, vagy a Nagy-Magyarország motívum – kisajátításában és népszerűvé tételében is megmutatkozott. A mérsékelt politikai szereplők pedig egyre tehetetlenebbnek látszanak ezen a téren. A hazai balliberális oldal által használt racionális-pragmatista politikai nyelv régóta versenyképtelen a szimbolikus politikai színtéren.[49] Újdonság azonban, hogy ebben a vonatkozásban a jobboldal is egyre gyengébbnek tűnik a szélsőjobboldalhoz képest. Az alábbiakban e szimbolikus tartalmak szempontjából vizsgáljuk a Jobbik politizálásának főbb elemeit.

[49] Szilágyi Anna: A jobboldal mint tömegkultúra, Mozgó Világ 2009/4.

6.1.1. Öndefiníció

A Jobbik nemzeti radikális mozgalomként határozza meg önmagát, politikailag a „magyarok”, illetve „a nép” nevében lép fel. A Bethlen Gábor Program[50] hangsúlyosan az „új radikalizmust” képviselő „új erőként” nevezi meg a pártot, így állítva szembe a Jobbikot a „régi” parlamenti pártokkal. A nacionalizmust és a radikalizmust kivéve a Jobbik általában nem vállal semmiféle politikai ideológiára utaló meghatározást, a „szélsőséges” és a „szélsőjobboldali” jelző ellen pedig következetesen tiltakozik. A párt politikusai a parlamenti pártokkal, a kormánnyal és az Európai Unióval azonosított neoliberális politikát nevezik szélsőségesnek, illetve „emberellenesnek”, miközben a politikájuknak egyébként szerves részét képező intoleráns és a kirekesztő tartalmakat az egykori nagy-magyar „nemzettestben” élő népek békés egymás mellett élésének idealizált képére hivatkozva kifejezetten befogadónak definiálják.

Ez persze nem csupán a Jobbikra jellemző, a szélsőséges jelzőt ugyanis – néhány nyíltan rendszerellenes, újnyilas csoportosulást leszámítva – egyetlen a politikai jobbszélen elhelyezkedő szervezetet sem vállalja. Megfigyelhető, hogy a 2006 őszét követően reflektorfénybe került különböző radikális szereplők számára idővel egyre fontosabbá vált az önmeghatározás mind befelé, mind a szélesebb nyilvánosság felé. Főként utóbbi vonatkozásban számos esetben találkozhatunk azzal a retorikai törekvéssel, amely a szélsőjobboldali politika tartalmi elemeit (pl. előítéletesség, antiszemitizmus, revizionizmus stb.) igyekszik beburkolni, szalonképesebbé tenni.

6.1.2. Nemzetkép

A Jobbik a „Magyarország a magyaroké” jelmondatot használja, de programjai, illetve üzenetei alapján nem egyértelmű, hogy a párt politikusai kit tekintenek „magyarnak”. Általában a „nemzet”, illetve a „magyar” egyfajta kulturális-történelmi közösséget jelent számukra, amely nem etnikai alapon, hanem a „magyar az, aki annak vallja magát” definíció alapján értelmezhető, alkalmaznak ugyanakkor olyan megfogalmazásokat is, amelyek további feltételeket támasztanak a nemzettagsághoz. A „magyar” fogalma azonban alapvetően definiálatlan a Jobbik retorikájában, így a „nem magyarral” szembeni kirekesztés lehetősége bújtatottan jelen van a megnevezésben.

Magyarnak tartja a cigányokat?
Azokat igen, akik azt gondolják, hogy ez az ő hazájuk, és nem olyan országnak tartják, amit kiszipolyozni, lerabolni, legyilkolni kell. A haza azt jelenti, hogy az ember a hazájáért áldozatokat is képes hozni.

Mik ezek az áldozatok?
Például, hogy az ember dolgozik.

Tehát azok, akik válságrégióban élnek, esetleg iskolázatlanok, nincs munkájuk, vagy sok gyerekük van, és ezért sok szociális juttatást kapnak, nem magyarok?
Lehet ezen rugózni, hogy ki tartozik bele, meg ki nem. Elmondtam, amit ezzel kapcsolatban el tudtam, én ezt egy befogadó szlogennek tartom.

(Részlet a Vona Gáborral készített interjúból, Index, 2009. június 30.)

[50] A Jobbik Magyarországért Mozgalom hivatalos programja a Bethlen Gábor Program, http://www.jobbik.hu/rovatok/bethlen_gabor_program

Központi elemét képezik a Jobbik nemzetképének a nemzeti hagyományok és értékek is. Az ezekre utaló radikális beszédmódnak sajátossága, hogy a társadalmi félelmekre és frusztrációkra építve a tradíciókat szinte csak negatív kontextusban mint a pusztulás vagy elmúlás tárgyait képes bemutatni. Ahhoz ugyanis, hogy a radikális jobboldal sikeresen jeleníthesse meg magát az „értékmentő" pozícióban a fennálló állapotukat kell elégtelennek, hanyatlónak feltüntetnie, míg magát a nemzet egyértelmű és kizárólagos őrzőjeként kell megjelenítenie. Eszerint tehát a nemzet hanyatló állapotban van, elfajul, korcsosul, értékeit és hagyományait elveszti, helyettük pedig a fogyasztói társadalom tudatformálásának és manipulálásának tárgya lesz, öntudatlan rabszolgává, a nagytőke és multinacionális vállalatok által a nemzet sajátosságaitól elszigetelt, engedelmes eszközzé válik. Az értékválság a társadalom alapvető intézményeit sújtja: a népesség fogy, a család intézménye szétesik, a magyarok másodrendű polgárokká válnak saját hazájukban, zajlik a környezetrombolás, szigorú törvények és erkölcsi normák hiányában megszűnik a rend, helyét pedig az anarchia és a létbizonytalanság veszi át. Ennek megakadályozását tekinti a radikális jobboldal egyik legfontosabb feladatának: a hagyományok megőrzésével, erkölcsi neveléssel, „nemzeti ébredéssel" és persze a fenti romlás miatt felelőssé tett, idegenként meghatározott különböző csoportok kirekesztésével. A nemzet védelme a radikálisok ideológiai horizontján nem egyszer találkozik a környezetvédelemmel: a kapocs a „magyar föld", azaz a természet mint közös ősi érték védelme. Ennek – a már csak radikális eszközökkel megvédhető – nemzetnek a képe rajzolódik ki a Bethlen Gábor Programból, illetve terjedelmesebb és kevésbé éles megfogalmazásban a Jobbik európai parlamenti választásra készült programjából is.[51]

6.1.3. Ellenségkép

A Jobbik – és általában a szélsőjobboldal – ellenségképe generalizált: az ellenséget megtestesítő elemek összefonódnak, ezen a láncolaton belül nem feltétlenül van fontossági sorrend, de van egy démonikus erő, amely a szálakat a háttérben mozgatja. Ez az erő megfoghatatlan, egy globális összefonódáson alapuló nemzetellenes összeesküvés. A globalizáció ugyanis azon nemzetközi tőkére támaszkodó érdekcsoportok érdekét szolgálja, amelyek a hazai kiszolgálóikon keresztül fejtik ki nemzetromboló és értékromboló tevékenységüket. A közvetlen ellenség így az idegen érdekeket képviselő hazai politikai elit és részben az értelmiség, amelynek legfőbb bűne a nemzetellenesség. Érdemes tehát észrevenni, hogy a Jobbik üzeneteiben leggyakrabban negatív kontextusban említett cigányság nem ellenség, hanem csupán a magyarság elleni összeesküvés egyik eszköze vagy tünete.

[…] „Miért hallgat ugyanis az összes döntéshozó helyzetben lévő politikai erő a cigánybűnözés témájában? Nem látják, hogy etnikai bomba ketyeg Magyarországon? Nem tűnik fel nekik, hogy a honi cigányságot rendőri eljárás alatt álló, vagy már el is ítélt alakok vezetik? Dehogynem! Csak vélhetően abban érdekeltek, hogy a Simon Peresz, izraeli államfő által elmondottak megvalósulhassanak, és Magyarország teljes egészében zsidó befolyás alá kerüljön. Mi is tehát a cigánybűnözés? Ne áltassuk magunkat: biológiai fegyver a cionizmus kezében." […]

(Bíber József Tibor, a Jobbik korábbi alelnöke, 2008. április 13.)

[51] http://www.jobbik.hu/sites/jobbik.hu/down/Jobbik-program2009EP.pdf

Miközben a Jobbik politikusai alaptalan megbélyegzésnek tartják és visszautasítják az antiszemitizmus „vádját”, kommunikációjuk masszív része a modern, szimbolikus antiszemita érvrendszer.[52]

„A tiltás törvénybe foglalásáért hörgő csapat ugyanis nem a holokauszt vitatását, hanem valójában az izraeli felvásárlás firtatását akarja tiltani. Célja, hogy már előre kompromittálja azokat, akik fel merik emelni szavukat a Simon Peresz-féle kijelentés, és pláne az a mögött rejlő valósággal szemben. Ha netán a Jobbik szóvá tenné, mit keres ennyi izraeli tőke Magyarországon, mire fel ez a nagy izraeli építkezési kedv, miért van nálunk több izraeli fegyveres biztonsági cég, mint magyar, akkor azt azonnal el lehessen intézni egy hanyag viszontválasszal: „na, tessék, mi megmondtuk, hogy ezek antiszemiták”[53].

A legfőbb ellenséget megszemélyesítendő hol nyíltan, hol burkoltan (antiglobalista köntösben tálalva) utalnak a „zsidó nagytőke” vagy Izrael gyarmatosító szándékára, amely – konkrét politikai tényezőkre lefordítva – szerintük elsősorban a liberalizmus ideológiájában és képviselőiben manifesztálódik. Ebből adódóan bár a nemzetellenesség vádja minden parlamenti pártra kiterjed, a radikális retorika kiemelt jelentőséget tulajdonít az SZDSZ-nek, annak ellenére is, hogy az 2009-re gyakorlatilag jelentéktelenné vált.

„Itt az SZDSZ anyapártként működik. A rendszerváltozás során felülről megszervezett pártok: MSZP, Fidesz, MDF, SZDSZ (nem véletlenül csak ők maradhattak a magyar Országgyűlésben) közül ő maga a csúcsfegyver. A legerőszakosabban, a legkirekesztőbben és a leginkább magyarellenesen hajtja végre az ún. rendszerváltozás politikai programját: Magyarország kiszolgáltatott helyzetbe taszítását. Csápjai révén ott van mindegyik pártban. A kriptoszadeszosok révén ők irányítják az egész jelenlegi parlamenti garnitúrát. Bokros által megszállták az MDF-et, Gyurcsány és Bajnai révén övék az MSZP, Deutsch, Pokorni, Szájer és Schmidt Mária segítségével pedig a Fidesz-vezetésben is ők osztják a lapokat. Ha az SZDSZ esetleg nem jutna be a Parlamentbe, attól az ország irányítását még nem veszítenék el.”[54]

A szélsőjobboldal számára a kormány tevékenységében is a liberalizmus jelenti a fő ellenséget, legyen szó akár privatizációról, reformokról, vagy a nemzetpusztítónak nevezett neoliberális gazdaságpolitikáról. A külpolitikában mindez az Izrael-ellenesség mellett elsősorban amerikaellenességként, illetve Nyugat-ellenességként jelenik meg, amelyet jelez a Jobbik egyes keleti országok felé való nyitottsága, vagy például a kifejezetten oroszbarát energiapolitikája. Ebben az értelmezésben a kormány egy alárendelt „sakkbábuként” jelenik meg, amely mögött ugyan ott van a globális tőke ereje, de ő maga mégis megragadható és legyőzhető, hiszen már a hatalmat is csak az őszödi beszédben jelképesített nemzetellenes csalás révén volt képes megszerezni. Az ellenség tehát – ahogy Umberto Eco írja – „egyszerre túl erős és túl gyenge”.[55] Gyurcsány Ferenc volt miniszterelnök megítélésére ugyanez volt jellemző. Sokáig az ő személye testesítette meg mindazt, amit a radikális retorika ellenségként tart számon. Ugyanakkor szimbolikus jelentőségén túl ténylegesen nem tartották ki-

[52] Ennek egyik példája volt látható a Nap-kelte 2009. augusztus 10-i adásában, amikor Betlen János műsorvezető azon kérdésre, hogy mit tanácsolna a Jobbik szavazótáborának: elmenjenek-e vagy sem arra a rendezvényre, amelyen egy szervezet Rudolf Hessről szeretne megemlékezni, Vona Gábor úgy válaszolt:„Ha Önt annyira izgatja és foglalkoztatja a zsidókérdés, költözzön ki Izraelbe. És akkor ott reggeltől-estig lehet ezzel a kérdéssel foglalkozni. (http://www.youtube.com/watch?v=6VNYodc7suc)”

[53] Vona Gábor: A holokausztigenlőkről még nem esett szó (Rend, Jólét, Ébredés - 31. rész) http://barikad.hu/node/28493

[54] Vona Gábor: uo.

[55] Umberto Eco: A mindenkori fasizmus. In: Öt írás az erkölcsről, Európa Kiadó, Budapest, 1998. 42.

emelkedő politikai személyiségnek, sőt: sokszor „bohócnak”, „böszménék”, „bolondnak” nevezték.

Összességében a Jobbik ideológiájának és retorikájának egyik alapja a pártok felett álló, bipoláris társadalomértelmezés: szemléletükben az ország nemzeti és nemzetellenes oldalra tagozódik. Az EP-választás kampánya, illetve az azt követő időszak azt mutatta, hogy a Jobbik hatásosan kezdte meg a Fidesz kiszorítását is az úgynevezett „nemzeti oldalról”, Vona Gábor felosztása szerint a hazai politikai paletta egyrészt a „nemzetellenes” MSZP-re, SZDSZ-re és MDF-re, másrészt a „polgári-liberális” Fideszre, harmadrészt a Jobbik képviselte „nemzeti oldalra” tagolódik. Mára tehát a Fidesszel szemben évekig óvatos hangot megütő Jobbik-retorika gyökeresen megváltozott, és a szélsőjobboldal számára a legnagyobb ellenzéki párt is nemzetellenes ellenséggé vált. Ebben a vonatkozásban érdekes, hogy épp a Fidesz politikája szolgálhatott mintául a Jobbik számára. A 2002 után az ellenzékbe került Fidesz ugyanis egy új legitimációs érvrendszert kezdett használni, „amely nem a parlamentarizmuson, hanem a nemzet sajátos politikai értelmezésén alapult. Eszerint a nemzet igazi képviselője nem a legitimitását a parlamenti választásokból nyerő kormánykoalíció, hanem a Fidesz.”[56]

6.1.4. Politikafelfogás

Az előbbiekből látható, hogy a szélsőjobboldal retorikájában a „mi” és az „ők” csoport körvonalazása egyszerű és egyértelmű: a radikálisok önmagukat mint nemzetieket, míg az „ők” csoportot egységesen és sematikusan nemzetellenesnek definiálják. Ebben a felfogásban a „mi” csoport szükségszerűen az elnyomott, a nemzeti öntudatában eltaposott „népet” jelenti, míg a nemzetellenes kategória különböző elitcsoportokat jelöl. Az alárendeltség tehát nem az ellenség számbeli fölényéből ered, hanem a „nép”, a „nemzet” megosztottságából, amelynek pedig legfőbb okozója a politika.

Bár meglehetősen ellentmondásos, ha egy párt vagy egy politikai mozgalom párt- és politikaellenes populista érvelést használ, ez egyáltalán nem ritka vagy új jelenség. A politikaellenesség masszív része a szélsőséges retorikának: erre építették érvelésüket a két világháború közötti magyar fajvédő mozgalmak[57], és – ugyan nem nemzeti alapon, de – erre a politikafelfogásra épült a kommunista diktatúra egypártrendszere is. A rendszerváltás után, a demokratikus átmenettel kapcsolatban megnyilvánuló társadalmi elégedetlenség és csalódottság jó alapot nyújtott a párt- és politikaellenes populizmus továbbéléséhez. Sokszor megfigyelhető, hogy rövid távú politikai haszonszerzés érdekében maguk a parlamenti pártok is előszeretettel alkalmazzák ezt az eszközt, miközben nem veszik észre, hogy ezzel hosszabb távon saját hitelességüket rombolják le, a szélsőségeseket pedig erősítik.

[56] Szabó Ildikó: Rendszerváltás és nemzeti tematika. Politikatudományi Szemle (14.) 2005/2 89-110.
[57] Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története. Osiris Kiadó, Bp. 2007. 246-247.

6.1.5. Államfelfogás

A Jobbik programja úgy fogalmaz: *„Az 1944-es német megszállással Magyarországot letérítették a jogfolytonosság útjáról, és az alkotmányossági válságot sem a kommunizmusnak, sem a rendszerváltoztató elitnek nem állt érdekében helyreállítani, így a hosszúra nyúlt huszadik századot még nem sikerült lezárnunk.”*[58] A párt ezzel nyíltan megkérdőjelezi a magyar alkotmányos berendezkedés legitimációját: felfogásukban az állam legitimációja a Szent Korona-tanra épülő „történelmi alkotmánynyal” mint a jogfolytonosság helyreállításával teremthető meg.

A Jobbik politizálásában ezzel kapcsolatban három cél különíthető el: első lépésen kormányváltásra, második lépésben „valódi rendszerváltásra” van szükség, ezeken túl azonban a végső cél a magyar jogfolytonosság „teljes helyreállítása”, ami voltaképpen nem jelent mást, mint az állam és a nemzet fogalmának azonosítását. Ez a felfogás szakít a parlamentáris demokrácia ideájával, és ahelyett egy a világrendszerből kiragadott, valamiféle közvetlen nemzeti demokrácián alapuló, öngondoskodó államot képzel el. Ahogy már a korábbiakban utaltunk rá, ebben az érvelésben az állam nem intézményrendszerként jelenik meg, hanem a globalizációval szembeni nemzetvédelem szimbólumaként. A „történelmi alkotmány” pedig ehhez kapcsolódóan a radikális, azaz gyökeres rendszerváltásra való igényt, a nemzet és az állam egyesítésének szándékát fejezi ki, ami nem mellékesen a határon túli magyarságot is beemelné a magyar állam keretei közé.

6.1.6. Múltszemlélet és történeti jelképrendszer

A jobboldali radikális eszmerendszer erőteljesen historizált. Minden olyan történelmi korszak példaértékű számukra, amelyben az erős összetartó nemzet és állam (Atilla birodalmától az Árpád-koron át az erős feudális királyságokig), vagy ennek híján az elnyomás és széttöredezettség megszüntetésért küzdő harc (Rákóczi-szabadságharc, 1848–49-es szabadságharc, 1956-os forradalom) mintákat adnak a jelen problémáinak megoldására. Különös jelentősége van a szélsőjobboldalon a magyar őstörténetnek, mivel a XX. századi magyar történelem tragikumán (elsősorban Trianon) radikalizálódó csoportok főként ebben a korszakban találnak támpontot a történelmi igazságtalanság elleni küzdelem ébrentartásához. A Jobbik programjában például szerepel egy Magyar Őstörténeti Intézet felállításának követelése, amely a hun-avar-magyar folytonosság alapján álló kutatások segítése céljából jönne létre.[59]

A szélsőjobboldal jól láthatóan tisztában van a történelem politikai felhasználhatóságával, és sokkal tudatosabban él is ezzel, mint a többi párt. Egyfajta „alternatív történelem” megteremtésére törekszik, amelyet ráadásul a mában is átélhetővé tesz: jelképeket, ünnepeket, hagyományokat, rendezvényeket sajátít ki. A szélsőjobboldalnak így kettős politikai hasznot is hajt a misztikus múltkép egyre nagyobb tömegeket vonzó jellege: egyrészt közösséget teremt, ami által konkrétan szavazókat köthet magához, másrészt politikáját megkülönböztető erejű szimbólumokkal ruházhatja fel. Így például a hun birodalom képének beemelése a magyar őstörténetbe a magyar-

[58] http://www.jobbik.hu/rovatok/bethlen_gabor_program
[59] http://www.jobbik.hu/rovatok/bethlen_gabor_program

ság erejét, az alárendelődés helyett a büszke öntudatot, a fizikai-lelki-szellemi erőt szimbolizálja, sőt, a radikálisok rendszeren kívül álló voltát is képes kifejezni. A radikális jobboldal kisajátította magának a szkíta-hun eredettörténetet, szemben a hivatalos finnugor elméletre épülő őstörténettel, és ebből összetett szimbólumrendszert konstruált magának.[60] Ez jelöli ki az ősmagyar kultúrával és eszmeiséggel foglalkozó körök számára a mindennapi életmód tengelyét is: felfedezni az ősi hitvilágot, elsajátítani a rovásírást, íjazni, lovagolni, zenélni, kézműves mesterségeket űzni – ma már olyan sokan foglalkoznak ilyesmivel, hogy egy egész iparág kezd ráépülni ezekre a tevékenységekre.

A radikálisok számára fontos a szakrális szimbólumrendszer is, amely egyesíteni igyekszik az ősmagyar hitvilágot és a kereszténységet. Kiemelt jelkép ebben a vonatkozásban a turulmadár és a szkíta kereszt, amelyeket „magyar őskeresztény", vagy szkíta kori mitikus szimbólumként tartanak számon. Ebben a sajátosan kevert hitvilágban a magyarok ősei nem pogányok, hanem keresztények, Szent István korában pedig a magyar keresztények – köztük a táltos papok is – a katolikus egyházba léptek be. A táltos papok a Napban (Turul), majd Jézus születését követően Jézusban tisztelték Istent. Vallották a természet elemeinek erejét és a Szentháromságot. Az Árpád-házi királyok gyógyítottak, halottakat támasztottak fel, hegyeket mozgattak meg (Szent László), koruk többek között e szakrális töltet által is mintaértékű időszak a radikálisok számára. Részben a szakrális jelképek sorába illeszkedik a Szent Korona is, amelynek eszmeiségében lényeges momentum az ember fölé helyezettség, a szakrális erő: a korona ebben a felfogásban az ember által meg nem másítható, isteni eredetű törvényt jelképezi. Mindemellett visszanyúl a mai radikális jobboldal a két világháború közötti időszak politikai katolicizmusához is, ezáltal összekapcsolja a népi kultúrát a keresztény nemzeti gondolattal. Ezek a szakrális jelképek a Jobbik politizálásában is megjelennek, a párt több éven át adventi keresztállításokkal hívta fel magára a figyelmet, aktív támogatókra lel egyes egyházi vezetőkben, programjuk pedig szoborállítást követel Prohászka Ottokár emlékére. Ugyanakkor jól látható, hogy a Jobbik – többségében feltehetően vallástalan szavazótábora miatt – igyekszik nem túlhajtani a szakrális kommunikációt.

A szélsőjobboldal jelképrendszerének talán első számú szimbóluma az árpádsávos lobogó. Ezzel kapcsolatban a táboron belül szinte teljes az egyetértés: a különböző szervezetek saját azonosításukra sokféle nemzeti jelképet használnak, de elsősorban ezt alkalmazzák. Nem véletlen, hogy a Jobbik programja az árpádsávos lobogót tenné meg hivatalos össznemzeti jelképnek. Ennek következtében az árpádsáv motívuma a legkülönbözőbb hordozókon jelent meg, a radikális jobboldal kiterjedt internetes hálózatának weblapjaitól a mind több autón látható nagy-magyarországos matricákig. Mivel egy szimbólum mindig az aktuális kontextusában nyeri el a jelentését, a szélsőjobboldal által használt árpádsáv (valamint a turul) sokak számára nyilas jelképként jelenik meg. Az ennek kapcsán folytatott közéleti vitában az elmúlt években az árpádsávos szervezeteket bíráló álláspont egyelőre jól láthatóan alul maradt, a jelkép nem pusztán széles körben elterjedt, hanem közben integráló erővé is vált a szélsőjobboldalon.

[60] A szélsőjobboldal ezoterikus őstörténet iránti vonzódása nem új jelenség, az irányzat a két világháború között virágzó turanizmusból nőtt ki. Ld. Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években, In: A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948. (Szerk. Romsics Ignác), Osiris, Budapest, 2009. 275-304.

24. ábra - Árpádsáv: kötelező viselet (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző)

Az árpádsávhoz hasonló jelentőségű szimbólum a szélsőjobboldalon Trianon[61], amely magában foglal szinte minden olyan tartalmat, ami a radikálisok számára fontos. Először is a „Magyar az, akinek fáj Trianon" (Illyés Gyula) mondat jegyében ennek a nemzeti tragédiájának az átélése, illetve a határon túli magyarság iránt érzett szolidaritás a magyar identitás egyik mércéje. Másodszor, Trianon a szélsőjobboldal által konstruált ellenségkép fontos alapja, a Magyarországgal szembeni összeesküvés és igazságtalanság legfőbb bizonyítéka. Igazolása emellett a szomszédos népekkel szembeni előítéletnek, a sérelmi, irredenta külpolitikai felfogásnak, hiszen nézetük szerint a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségek elárulták Magyarországot – annak ellenére, hogy a Szent Korona égisze alatt békésen és szabadon élhettek. Vagyis Trianon a legközvetlenebb jelképe a történelmi Magyarország tudatos szétverésének: a Nagy-Magyarország kifejezés azóta használatos. Végül Trianon a szélsőjobboldal politika- és államfelfogásának is meghatározó része. A radikális felfogás szerint ugyanis Trianont nem lehet orvosolni a jelenlegi alkotmányos keretek között: az államnak magában kell foglalnia a nemzet egészét, azaz a környező országok magyar nemzetiségű állampolgárait is.

„Nem barátkozni, nem mutyizni, nem azért megyünk Brüsszelbe, hogy minket az Európai Parlamentben szeressenek, hanem hogy küldetésünket teljesítsük, és a trianoni határok ledöntését mindenek elé helyezzük."

(Szegedi Csanád, a Jobbik-képviselője a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom Trianonra emlékező rendezvényén, 2009.június 13.)

[61] A trianoni békeszerződés történeti, politikai és társadalmi értelmezéseiről, illetve félreértelmezéseiről ld. Ablonczy Balázs: Trianon-problémák, Kommentár 2007/4. 57-67

6.2 A szélsőjobboldal önszerveződésének hatékony kiaknázása

A hagyományosan heterogén szélsőjobboldalt 2006 ősze óta Magyarország legdinamikusabb önszerveződő politikai közösségének lehet mondani. A Jobbik az elmúlt három évben hatékonyan csatornázta be magához e szféra jelentős részét, így ma a parlamenti pártokénál aktívabb társadalmi hátországot tudhat magáénak. A következőkben ennek a hátországnak a legfontosabb jellemzőit mutatjuk be.

6.2.1. Alternatív politizálás –„civilség”

A különböző szélsőjobboldali véleményformálóknak közös törekvése, hogy a saját csoport megnevezésére olyan kifejezéseket honosítson meg, amelyek nem zárják le merev kategóriákkal a további erősödés útját. A – fentebb már bemutatott ideológia tartalomra utaló – „nemzeti”, illetve „radikális” kifejezésen túl ilyen a „civil” megnevezés, amely főnévként („civilek”, „civil társadalom”) és jelzőként egyaránt megjelenik. Ez egyrészt persze a radikális politikai törekvések civil köntösbe bújtatása, másrészt viszont a szélsőjobboldal azon (párt)politikaellenes attitűdjét jelzi, amely nem mellesleg a magyar társadalom túlnyomó többségét is jellemzi. Paradox módon tehát az alapvetően politikai célokat megfogalmazó csoportosulások többsége ténylegesen civilnek tartja magát. Ez is rámutat arra, hogy a politikával és ezen belül a szélsőséges politikai irányzatokkal kapcsolatban uralkodó intézményközpontú megközelítés – amelynek keretében konkrét személyeket vagy szervezeteket szokás vizsgálni – nem elégséges. A politikai szélsőség ugyanis sokféle formában van jelen a társadalomban, azaz nemcsak az egyes pártok vagy más formális szervezetek jelenítik meg, hanem olyan szubkultúrának – vagy sokak esetében egyszerűen divatnak – tekinthető, amely különböző informális közösségi hálózatokhoz kötődik. Az utóbbi időszakban az ilyen önszerveződő hálózatok révén lett a szélsőjobboldalnak több olyan kulturális egyesülete, motorosklubja, könyvtára, népfőiskolája, jogvédő szervezete, önkéntes rendfenntartó gárdája, amelyek révén társadalmi és politikai ügyekben megszólalhat, vagy egyenesen problémamegoldóként léphet fel.

6.2.2. Alternatív nyilvánosság

Az elmúlt években a modern kommunikációs technológiák alkalmazása kifejezetten jellemzője lett a szélsőjobboldalnak. Saját közönségüket elsősorban az interneten érik el, honlapjaik jól programozottak, rendszeresen frissülnek, akcióik jelentős része online kampányokhoz kapcsolódik. A szélsőséges tartalmakat hordozó honlapok interaktívak, fórumaik látogatottak, szimpatizánsaik agilisek. Nem véletlen, hogy az internet – amely gyakorlatilag kontrollálhatatlan, „házilag” is szerkeszthető és folyamatos aktuális tájékoztatást tesz lehetővé – vált az első számú csatornává: szinte minden szervezetnek van már saját honlapja, vagy elérhető valamelyik webhelyen. Számos szélsőjobboldali szellemiségű gyűjtőportál és honlap létezik. Ezek közül jelentőségét tekintve a Kuruc.info, az egykori zenei portálból kinőtt HunHir.hu, valamint a nyíltan a Jobbikhoz kötődő Barikád.hu emelhető ki. A radikálisok rádiója, a Szent Korona Rádió szintén az interneten működik, csakúgy, mint az Árpádhír Televízió.

Utóbbi azonban nem működik rendszeresen, így az audiovizuális tartalmakat illetően a hírportálokra, illetve a különböző közösségi oldalakra és videómegosztókra kikerülő anyagoknak van a legnagyobb jelentőségük. Ezeknek az orgánumoknak nemcsak a hírek és a cikkek, hanem a fórumok, és a különféle akciókra, illetve rendezvényekre vonatkozó felhívások is kiemelkedően fontos tartalmai. A netes levelezési listák kulcsszerepet játszanak, azon keresztül érik el a szervezetek a szorosan vagy lazán hozzájuk kapcsolódó tagokat. A küldemények folyamatosak, sok esetben a napi hírekre reflektálnak, így hírforrásként is szolgálnak.[62] Megállapítható tehát, hogy a hazai politikai szereplők közül ma a szélsőjobboldal él leginkább a web2 technológián alapuló eszközökkel. A kommunikáció ugyanakkor nem korlátozódik csak az internetre, mára azon kívül is kialakultak a nyilvánosság különböző szintjei és csatornái. Országosan kaphatók különféle nyomtatott sajtótermékek: a Magyar Jelen, a Nemzetőr, a Magyar Világ, a Barikád papíralapú változata, valamint a különböző folyóiratok. Ezek jelentősége azonban jóval kisebb, mint az internetes orgánumoké, céljuk elsősorban azoknak a jellemzően idősebb szimpatizánsoknak a megszólítása és kiszolgálása, akik nem fogyasztanak online tartalmakat.

A szélsőjobboldal – nem kis részben az új technológiáknak köszönhetően – egy jórészt önszerveződő alternatív nyilvánosságot épített ki a maga számára, amely természetszerűleg alternatív, radikális valóságértelmezést közvetít a közönsége felé. Ez a nyilvános tér – mint saját, „magyar” média – szimbolikus értelemben is fontos, és elsősorban az a meggyőződés alapozza meg a fejlődését, amely szerint a mainstream média manipulatív eszköz a hatalom kezében, azaz eltitkolja az igazságot és tudatlanságban tartja a népet.

6.2.3. Alternatív kultúra

A szélsőjobboldal törekvése a radikális nemzeti eszme gyakorlati fogódzóinak, színtereinek kiépítése és terjesztése. Mindez az önszerveződés jegyében zajlik, az alternatív nyilvánossághoz hasonlóan alternatív kultúra is létrejött az elmúlt években. Országos szinten egymást érik az olyan rendezvények, a kulturális programok és az egyre nagyobb közönséget vonzó zenei fesztiválok, ahol a radikális nézetek kontroll nélkül jelenhetnek meg.

A kultúra és a fogyasztás hálózatában egyre erősebben épülnek ki a „globális népbutítással” és a „globális fogyasztói iparral” szemben alternatívának nevezett csatornák. Terjeszkedik a nemzeti könyvesbolt-hálózat (Szittya, Fehérlófia, Két Hollós), ahol nemcsak új könyvek, hanem a klasszikus szélsőjobboldali irodalom is kapható, de egyre inkább ez a szféra sajátítja ki magának a népies eszmeáramlat műveit is. A nemzeti ruházati és használati tárgyak készítésére szakosodott magánvállalkozások látványos fejlődésnek indultak, egyre inkább az interneten árusítanak és hirdetik magukat, de jelen vannak standjaikkal megannyi rendezvényen is. Hasonlóképpen fontos a hangsúlyozottan magyar élelmiszereket előállító és árusító vállalkozások szerepe, amelyek még a napi bevásárlásokat is politikai állásfoglalásként igyekeznek értelmezni. Ez jól mutatja, hogy a szélsőjobboldalt erősítő folyamatok mögött is mind erőteljesebben megjelenik az üzleti érdek. A különböző szervezetek támogatói, sőt,

[62] Ld. például Nemzeti Hírháló, http://www.nemzetihirhalo.hu/

vezetői között gyakran találhatók olyan személyek, akik maguk is érdekeltek a radikalizmus-bizniszben.

A központok és műhelyek között említést érdemel a Magyarok Háza, amely az említett kulturális-fogyasztási termékek árusításának és terjesztésének egyik fontos csatornája, de helyet ad megannyi fórumnak is: előadásoknak, beszélgetéseknek, vetítéseknek, vagy éppen egy-egy szervezet székhelyének. Ugyancsak fontosak az ismeretterjesztő, illetve oktatási tevékenységet ellátó műhelyek. Így például a Nagy Lajos Király Magánegyetem tanárainak őstörténeti-vallási-mitológiai tárgyú előadási rendszeres eseményei a különféle rendezvényeknek, és a radikálisok szellemi-ideológiai tájékozódását nagyban formálják. Emellett kiemelhető még az Atilla Király Népfőiskola, ami közvetlenül a Jobbikhoz kötődik.

A radikális szféra határait kiterjesztő, „társadalmasító" kulturális termék a nemzeti rockzene, amelynek nem elhanyagolható a szerepe azért sem, mert a fiatalokat nem a politikai előadások, hanem a zene tudja a legjobban megszólítani. A fiatalok többségének első találkozása a radikalizmussal a nemzeti rock iránti rajongás kapcsán jön létre. A műfaj pedig reneszánszát éli napjainkban, a zenekarok vezetői némely nyilatkozatukban maguk is meglepődnek, milyen tömegeket vonz egy-egy koncert. A nemzeti rock-kultúra „csúcszenekarai" elsősorban a Kárpátia, a Romantikus Erőszak, a Magozott Cseresznye és az Egészséges Fejbőr, de számtalan olyan, régebben marginálisnak mondott zenekar is népszerű, mint például a Titkolt Ellenállás, vagy az Oi-kor. A zenei rendezvények tömegesemények, és fordítva: a politikai rendezvények rendszerint zenei rendezvénnyel zárulnak. Egyre nagyobb publicitást kap és tömeget vonz a hagyományosan évente, Verőcén megrendezett Magyar Sziget Fesztivál, amely a radikálisok által a „globális értékvesztés" szimbólumának is tartott budapesti Sziget Fesztivál alternatívája. A Magyar Szigetet a HVIM rendezi meg, és az eseményen gyakorlatilag a nemzeti radikális kultúra egész hálózata felvonul: a zenén túl vannak ismeretterjesztő előadások, és számtalan hagyományőrző program.

6.2.4 Alternatív ország

A szélsőjobboldal önmagát civilnek tartó hálózatában – néhány kivételtől eltekintve – a legtöbb csoport jelentősége névleges. Ezek többségének jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Gyakoriak a személyi átfedések a csoportok között, és a tagok közül többnyire csak 1-2 fő aktív szervező. A radikálisok aktivitását megalapozó kommunikációs csatornák (pl. levelezőlisták) működtetését és az információáramlást sokszor csupán néhány rendkívül lelkes személy biztosítja.
- Egy adott pillanatban általában csak egy-két csoport exponált a hálózatban. Ugyanakkor a többiek is elérhetők, az interneten saját honlappal rendelkeznek, de az internetes megjelenés nem feltétlenül mutatja meg az erejüket és az aktivitásukat.
- Többnyire strukturálatlan tömörülésekről van szó: nincs stabil tagság, eseményekhez kapcsolódó toborzás jellemzi őket. Ebből adódóan nem lehet tudni, hogy általában milyen erős a hálózaton belüli kohézió.
- A csoportosulások többségének tevékenysége egysíkú: főleg eszmei körök, kulturális társaságok, valamint akciócsoportok léteznek. A szervezeti differenciáltsághoz

nem is jutnak el, fontosabb számukra az információk továbbítása, az aktuális történésekre való reagálás, mint a megalapozott és hosszú távon kiérlelt tevékenységkör. Ezért is nehéz egyértelmű irányzatokat elkülöníteni ebben a szférában.

- Vannak ugyanakkor olyan csoportok is, amelyek fejlettebb szervezeti struktúrával bírnak, ezek egységesek, hierarchikusak, magukat gyakran katonai jellegű egységként tartják számon, és időnként integráló erőként próbálnak fellépni, ami más csoportokkal való konfliktusokat eredményez.
- Továbbra is léteznek erőszakos utcai akciókat végrehajtani képes szerveződések, bár mára egyértelműen kifulladni látszanak a 2006 őszén feltűnt csoportosulások. Ezekre – az egyrészt futball-szurkolói csoportokra, másrészt pedig a skinhead-mozgalomra alapuló szerveződésekre – kifejezetten jellemző a kontrollálhatatlanság, sokszor mozgósíthatóságuk is vitatott.

Ezt a jórészt önszerveződő, decentralizált szférát – vagy legalábbis annak egy részét – az elmúlt években több politikai szereplő is igyekezett meglovagolni, illetve ellenőrzése alá vonni.

2002 után a Fidesz – amelynek politikai stratégiája az egységes jobboldal kialakítására és ezzel a szélsőjobboldal pacifikálására irányul –, a jobboldali radikális választók megszólítása érdekében életre hívta a polgári köröket, amelyek számos ponton kapcsolódtak a szélsőjobboldalhoz. A Fidesz „a haza nem lehet ellenzékben” jelmondat jegyében kínált alternatív országot a radikálisoknak, ezáltal nemcsak katalizálta az aktivitásukat, hanem politikailag integrálta is egy részüket a párt szervezetébe.[63] Így bár e körök a pártpolitikától való távolságtartásuk és „civilséghez” való ragaszkodásuk miatt nem feltétlenül akarták, a Fidesz égisze alatt óhatatlanul pártpolitikai keretek közé kerültek. 2006 ősze azonban ebből a szempontból is fordulópont volt: a radikálisok egy része ekkor nemcsak a kormánnyal, hanem a Fidesszel szemben is pozicionálta magát. Másoldalról pedig a Fidesz is elválasztotta magát az utcai zavargásokat kezdeményező szélsőjobboldaltól, miközben a radikálisok más csoportjait igyekezett megtartani a saját táborában. Ekkor indult meg az a folyamat, amelynek során a radikálisok egyes csoportjai egyre elégedetlenebbé váltak Orbán Viktor „fűtök-hűtök”-politikájával[64]. A 2009-es EP-kampány időszakára a szélsőjobboldal nyilvánosságának különböző színterein a Fidesz már egyértelműen ellenségként, „árulóként” jelent meg, Orbán Viktort és a párt más vezető politikusait éles, többnyire antiszemita hangvételű politikai támadások érték. A Jobbik is hangsúlyozottan a Fidesz ellen politizált, a pártot „liberálisnak” nevezve, ami a radikálisok értelmezésében voltaképpen „nemzetellenest” jelent.

2006 őszét követően a szélsőjobboldal két legexponáltabb fiatal vezetője, Toroczkai László és Budaházy György igyekezett egyesíteni a radikálisok többségét. Ebben személyes tekintélyükre és saját szervezeteikre támaszkodtak, a kiemelkedő jelentő-

[63] 2003 májusában a jelentős szervezeti változásokat bevezetve a Fidesz - Magyar Polgári Párt átalakult Fidesz - Magyar Polgári Szövetséggé. A pártreform célja az volt, hogy a Fidesz széles bázisú, „civil” mozgalommal körülvett néppárttá alakuljon.

[64] Ezt a kifejezést maga Orbán Viktor használta 2008. március 5-én, az InfoRádió Aréna című műsorában, amikor arra a kérdésre, hogy mit tud tenni a népszavazási kampány hátralévő időszakában, így felelt: „Fűtök, hűtök, nyitok, csukok, tehát jövök... Például időnként a radikálisok hangulatát. Sokan vannak Magyarországon, akik úgy gondolják, hogy az alkotmányos berendezkedésen belüli eszközök már nem vezetnek eredményre, és éppen arról akarom őket meggyőzni, hogy dehogynem, itt a lehetőség. A népszavazás az alkotmányos rendszeren belül van, ez egy erőszakmentes és békés forma, súlyos és komoly következményei vannak, tehát ne legyintsenek, ne legyenek elégedetlenek ezzel az eszközzel, hanem inkább próbálják használni [...]”

ségű Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalomra, amely máig Toroczkai tiszteletbeli elnöksége alatt működik, az ugyancsak általa alapított Mi Magunk mozgalomra, valamint a Budaházy köré szerveződő társaságokra (Budaházy Baráti Kör, Magyar Revíziós Mozgalom, Hun Szövetség). 2007 tavaszán indították el a Hunnia mozgalmat, amely egy komplett ellenállamot ígért a szimpatizánsoknak. Ez a kezdeményezés azonban – a Toroczkai-Budaházy páros több más átfogóbb politikai akciójához hasonlóan – gyorsan erejét vesztette. Ettől kezdődően a két vezető az általuk „nemzeti ellenállásnak" nevezett szféra „harcosabb" – ha úgy tetszik – katonai szárnyát igyekszik ellenőrzése alatt tartani, míg a szélesebb rétegeket megszólító „politikai szárnyat"[65] átengedik a velük régóta jó viszonyt ápoló Jobbiknak.

25. ábra - Budaházy György és Toroczkai László (Fotó: Járdány Bence, forrás: Hírszerző)

Ilyen előzmények után végül a Jobbiknak 2009-re sikerült a szélsőjobboldal decentralizált hálózatának jelentős részét integrált hátországgá szerveznie. Ez egyértelműen kirajzolódott már az EP-kampányban, amikor a korábban sokszor egymás ellen acsarkodó szélsőjobboldali orgánumok és szervezetek egységesen felsorakoztak a Jobbik mögött, majd megmutatkozott a választáson a szavazótábor bővülésében, végül pedig a választás után is, amikor a Jobbik több szélsőjobboldali szervezettel együttműködési megállapodást írt alá Szegeden.[66] Ezen az egyeztetésen a Jobbik és a Magyar Gárda mellett részt vett a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, a Betyársereg, a Magyar Rock Nemzeti Egylet, Budaházy György és több olyan szervezet is, amelyek nem akartak a sajtó nyilvánossága elé lépni.

Jelenleg a Jobbik által létrehozott integráció nem más, mint a radikálisok többségének pragmatikus kompromisszuma a pártpolitikával. Ennek létrejöttét nyilvánvalóan elősegítette, hogy a Jobbik egyelőre nincs bent az Országgyűlésben, tagsága és vezetősége pedig jó kapcsolatot tart a szélsőjobboldali „civil" szervezetekkel. A Jobbik szempontjából azonban épp az a kérdés, hogy ez az integrált hátország fenntartható lesz-e akkor is, ha a Jobbik parlamenti pártként részévé válik a rendszernek.

[65] 2009. augusztus 22-én, Szentendrén Új Magyar Gárda néven újjáalakult a korábban jogerősen feloszlatott Magyar Gárda. Augusztus 24-én a rendőrség egyesülési joggal való visszaélés gyanújával kihallgatta Vona Gábort, aki ezt követően úgy fogalmazott: „az elmúlt három-négy évnek egy újabb fejezetéhez érkeztünk, a nemzeti ellenállás politikai szárnyát közvetlenül is megpróbálják felszámolni". http://www.hirszerzo.hu/cikk.kihallgattak_vona_gabort_.120574.html

[66] A helyszínválasztás nem véletlen, a találkozó résztvevői nyilatkozataikban nyíltan utaltak az 1919-ben elindult „szegedi gondolatra", mint történelmi előképre.

6.3 A romakérdés témájának kisajátítása

A Jobbik előretörését leginkább a cigánykérdés témájának kisajátítása alapozta meg. Pontosabban az, hogy a párt az utóbbi három évben össze tudott kapcsolni két, a választókat kiemelten foglalkoztató ügyet: a romakérdést és a (főként vidéki) közbiztonság témáját. Nagy valószínűséggel ez volt az, ami lehetővé tette a Jobbik számára, hogy a szélsőjobboldali táboron túllépve számos új, markáns politikai véleménynyel és kötődéssel nem rendelkező szavazópolgárt is megszólítson.

A cigánybűnözés kifejezés a hetvenes-nyolcvanas évek jogi-kriminológiai diskurzusában is létezett, és a fogalom használói azt a (kriminológiai és szociológiai szempontból teljességgel adekvát) kérdésre keresték a választ, hogy a bűncselekmények elkövetésének milyen jellegzetes mintázatai találhatóak meg nagyobb valószínűséggel a roma közösségek esetében. Az alapvetően nem diszkriminatív céllal született kifejezés ugyanakkor éppen annak rosszindulatú általánosításokra lehetőséget adó tartalma miatt kopott ki a hivatalos bürokratikus/adminisztratív és tudományos nyelvhasználatból.

Mint arra korábban is utaltunk, a fogalom használatában újszerű fordulatnak tekinthető, hogy 2006 végétől kezdődően a „cigánybűnözés” bevett politikai szlogenné vált. A fogalmat meghonosító Jobbik és Magyar Gárda sokszor éppen azzal védekezett, hogy a kifejezés korábban a jogalkalmazó szervek mindennapi szókincsének részét képezte. Ennek kapcsán érdemes azonban megjegyezni, hogy fogalmaink jelentéstartalma folyamatos változásban van, egy-egy szó jelentését pedig alapvetően az határozza meg, hogy milyen közösség és milyen kontextusban alkalmazza azt. A Jobbik és a Magyar Gárda által a közbeszédben meghonosított „cigánybűnözés” kifejezés politikai célokat szolgáló fogalom, így szemantikailag már közel sem azonos a kriminológiai szakkifejezéssel. Sokkal inkább azt a leegyszerűsített vélekedést fejezi ki, miszerint az erőszakos bűncselekmények és a roma származás között szoros, determinisztikus kapcsolat van. A Jobbik retorikája által a cigánykérdés kriminológiai kérdéssé, a bűnüldözés pedig cigánykérdéssé egyszerűsödött, a bűnelkövetők és a cigányok halmaza egymásra csúszott: a „minden bűnöző cigány” és a „minden cigány bűnöző” állítások felcserélhetővé váltak.

Ennek az üzenetnek a politikai hatékonyságát nagyban javítja, hogy a választók túlnyomó többsége ebben a kérdésben maradéktalanul egyetért a Jobbik értelmezésében megjelenő romaképpel.[67] Az e kérdéssel kapcsolatos kutatások egyértelműen azt mutatják a társadalom kollektíve bűnözőnek tartja a cigányokat, és hogy mit is értenek ez alatt a válaszadók, azt sejtetni engedi az az adat, hogy a lakosság négyötöde szerint a romák gyakrabban követnek el bűncselekményeket, mint a nem romák, és csaknem kétharmaduk szerint a bűnözés a cigányok vérében van (Medián, 2008).

A szélsőjobboldali politikai retorika a közvéleményben is kitapintható tendenciák közül elsősorban kettőre épít: a romák észlelt parazitizmusára („munkakerülés”, „segélyen tengődés”), és ezzel összefüggésben a bűnözésre való kiemelt hajlamukra („ci-

[67] Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György (2001): Romakép a mai magyar társadalomban. Szociológiai Szemle, 2001/3. 19-46.

gánybűnözés"). A bűnözés, és azon belül a romák bűnözésének, a cigánybűnözésnek az észlelt erősödése annak ellenére is érzékelhető, hogy a vonatkozó kutatások nem igazolják vissza ezt a folyamatot.

Az Országos Kriminológiai Intézet 2008-as állásfoglalásában[68] felhívta arra a figyelmet, hogy bár a magyar társadalom jelentős része úgy érzi, hogy az ország bűnözési helyzete rossz, közbiztonsága romlik, és egyre többen gondolják azt is, hogy a bűnözés meghatározó eleme a „cigánybűnözés", a hazai bűnügyi statisztika egyáltalán nem támasztja alá ezeket a közvélekedéseket, hiszen az ismertté vált bűncselekmények (összes bűncselekmény) számát tekintve, a hazai bűnözési helyzet az utóbbi években nem romlott, inkább javult (ez a 2008-as adatokról is elmondható). Ráadásul a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvények az etnikai hovatartozást az európai gyakorlatnak megfelelően fokozottan védett, ún. különleges adatnak nyilvánították, erre vonatkozó adatrögzítésre sem a bűnüldözés, sem az igazságszolgáltatás, sem a büntetés-végrehajtás során nem kerül sor. Így az egyes etnikai csoportokhoz tartozó bűnelkövetők vagy cselekményeik számszerű alakulására vonatkozó állítások jogszerűen gyűjtött és feldolgozott tényadatokkal nem támaszthatóak alá. A témában készült korábbi és legfrissebb kriminalisztikai kutatások ugyanakkor egyaránt azt mutatják: a büntetés-végrehajtási intézményekben össztársadalmi arányukhoz képest felülreprezentáltak a roma származású személyek[69]. Póczik Szilveszter ilyen közegben végzett, 1500 fős kutatásának eredményei szerint a megkérdezett 50%-a magyarnak, a másik 50% cigány származásúnak bizonyult (utóbbi csoport ugyanakkor etnikai önazonosságában nem homogén: 60-40%-ban oszlottak meg a magukat cigánynak vallók és az identitásváltásra törekvő „transzetnikai" csoport tagjai). Korábbi kutatások mindazonáltal arra utalnak, hogy a cigányság bűnözése arányaiban nem tér el számottevően a velük azonos nívón élő nem cigány rétegekétől[70].

Miután a Jobbik a „cigánybűnözés" elleni kampányával – felerősítve a közbiztonsággal kapcsolatos félelmeket és etnikai feszültséget – a romakérdés szélsőjobboldali értelmezését uralkodóvá tette, a Magyar Gárda 2007 nyarán történt megalapításával egyfajta megoldást kínált a választóknak. A Jobbik a gárdaalapítással ugyanis olyan politikai cselekvést mutatott fel, amely egyszerre reagált a cigányellenességre, a közbiztonsággal kapcsolatos félelmekre, és nem mellesleg a politikaellenességre, illetve az állami intézményekbe vetett bizalom hiányára. Így – bár a Magyar Gárda jól láthatóan csak rontotta a helyzetet ott, ahol megjelent – a választók egy jelentős része úgy érezte, hogy a politikai szereplők közül egyedül a Jobbik keres megoldást a problémáikra. Ennek köszönhetően az álcivil Magyar Gárda létrehozása a párt eddigi legnagyobb politikai húzásának bizonyult, amely hatékonyan járult hozzá a Jobbik tömegbázisának kiépítéséhez. A Jobbik megérezte, hogy potenciális szimpatizánsainak alapvetően politikaellenes többsége milyen keretben hajlandó az aktivitásra. A támogató tömegbázis megszervezése így könnyebbé vált, ami egyértelműen meg-

[68] http://www.okri.hu/content/blogcategory/26/52/
[69] Áttekintésüket lásd: Póczik, 2002. http://www.matud.iif.hu/03jan/poczik.html

[70] Tauber István (1984) Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés. Kandidátusi értekezés. Idézi Póczik, 2002. http://www.matud.iif.hu/03jan/poczik.html

mutatkozik abban is, hogy a Magyar Gárda létrehozását követően ugrásszerűen nőtt meg a Jobbik újonnan alakult alapszervezeteinek száma.

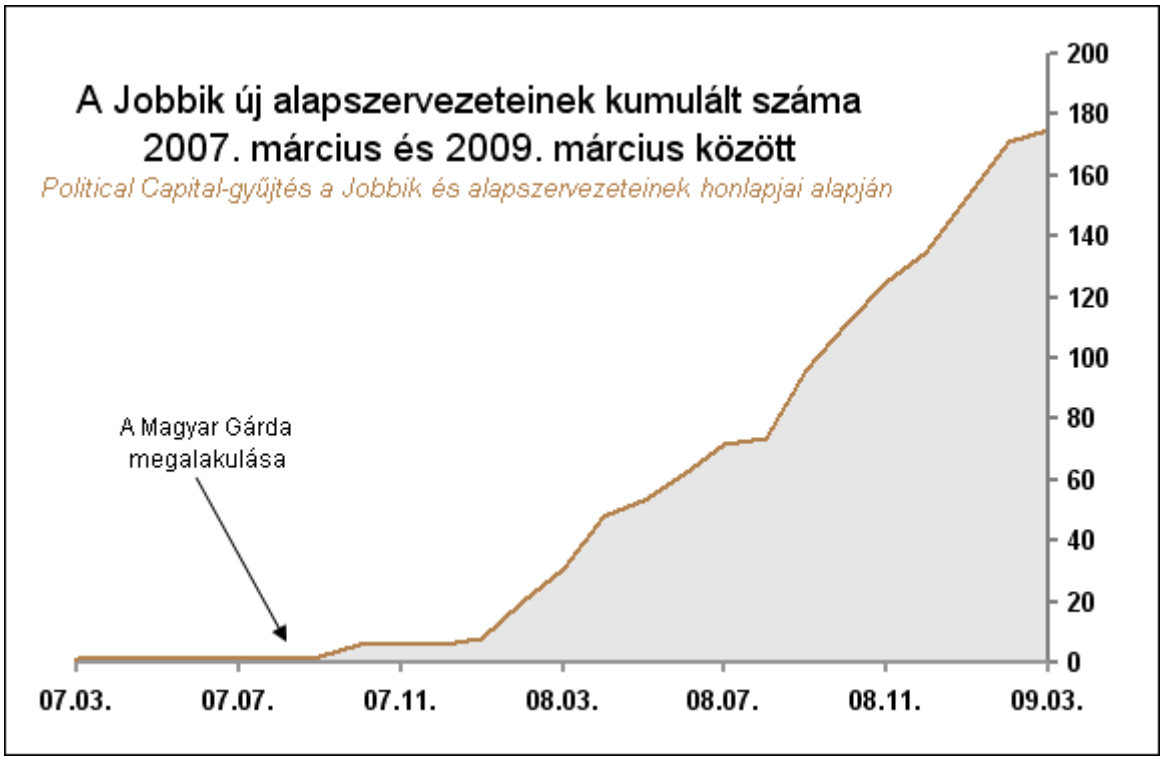

26. ábra - a Jobbik új alapszervezeteinek kumulált száma

Ehhez azonban minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy a Jobbik politikusai több munkát fektetnek a kampánytevékenységbe és a választókkal való személyes találkozásba, mint a többi politikai szereplő. A párt vezetői folyamatosan járják az országot, nem ritkán napi 2-3 lakossági fórumot tartanak.

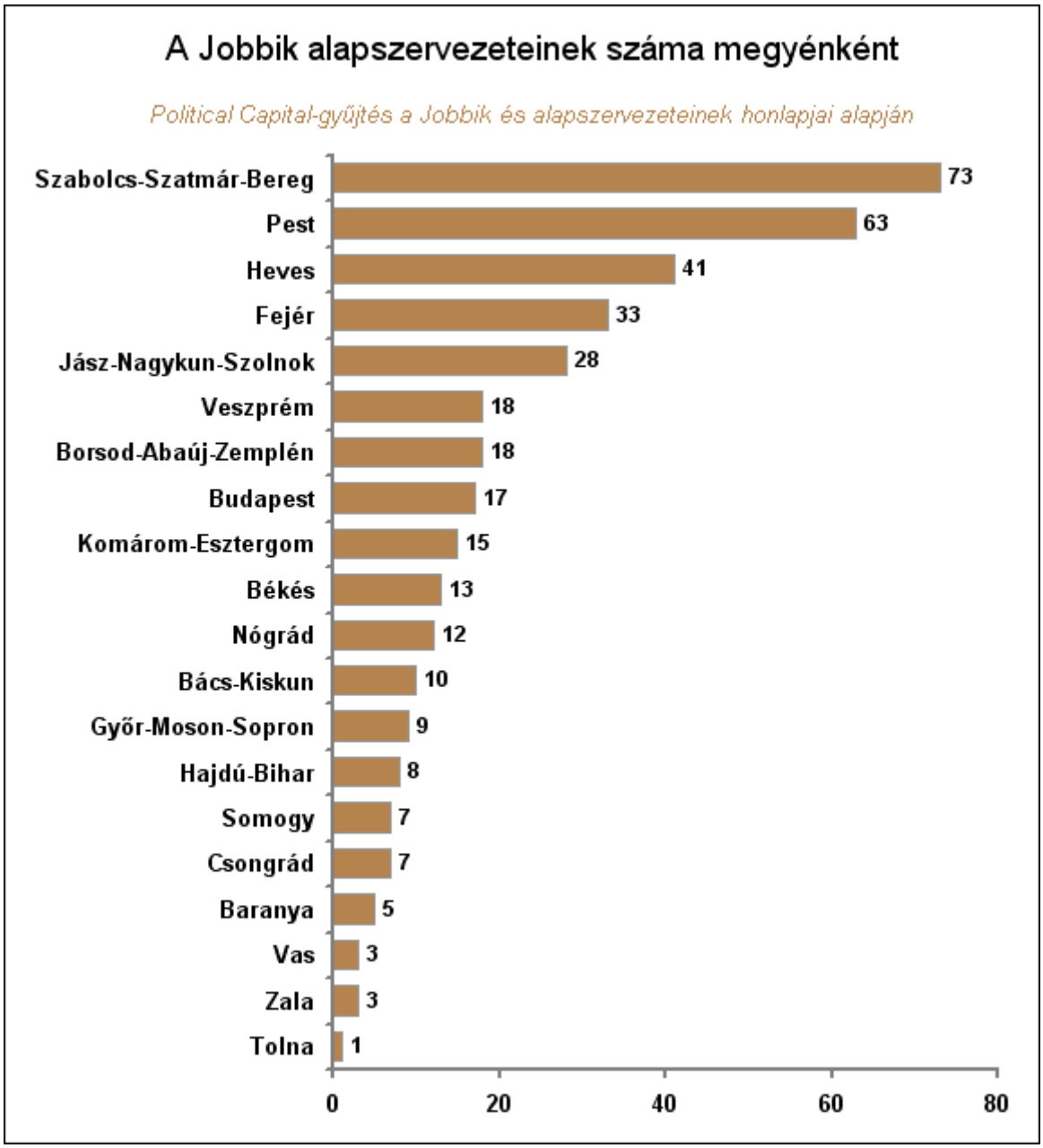

27. ábra - a Jobbik alapszervezetinek száma megyénként

7. A JOBBIK POLITIKÁJÁNAK EREDMÉNYEI AZ ADATOK TÜKRÉBEN

A Jobbik politikájának eddigi eredményeit a közvélemény-kutatások, az időközi választások, valamint az EP-választás adatai mutatják meg. Ezekből összességében az olvasható ki, hogy az EP-választáson szerzett 427 773 (14,77%) szavazat jelentős ugrás volt a párt számára. Ez a szavazatszám a várhatóan magasabb részvételű országgyűlési választáson is bőven elegendő az öt százalékos küszöb átlépéséhez. Így a Jobbiknak sikerült eloszlatnia szimpatizánsaiban azt a félelmet, hogy a pártra leadott szavazat elvész.

A közvélemény-kutatások szerint a Jobbik támogatottsága 2008 végétől kezdődően stabilan mérhetővé vált, majd lassú emelkedésnek indult, ám az EP-választás előtt is legfeljebb az ötszázalékos küszöb körüli népszerűséget tudtak kimutatni a különböző intézetek. Az EP-választás után a párt mérhető támogatottsága minden jelentősebb intézet szerint közel a duplájára nőtt. Ennek a hirtelen változásnak több oka is lehet. Egyrészt a választást megelőzően a Jobbik támogatóinak egy része feltehetően eltitkolta a párpreferenciáját. Másrészt viszonylag sok Jobbik-szavazó kerülhetett ki a bizonytalanok köréből. Harmadrészt a választás után a Jobbikot erősítette a győzteshez húzás jelensége. A legfrissebb kutatások szerint az összes szavazóhoz viszonyítva 6-7 százaléknyi Jobbik-szimpatizáns mutatható ki, míg a biztosan szavazó, pártpreferenciával rendelkező választók között 10 százalék felett mérik a Jobbikot.

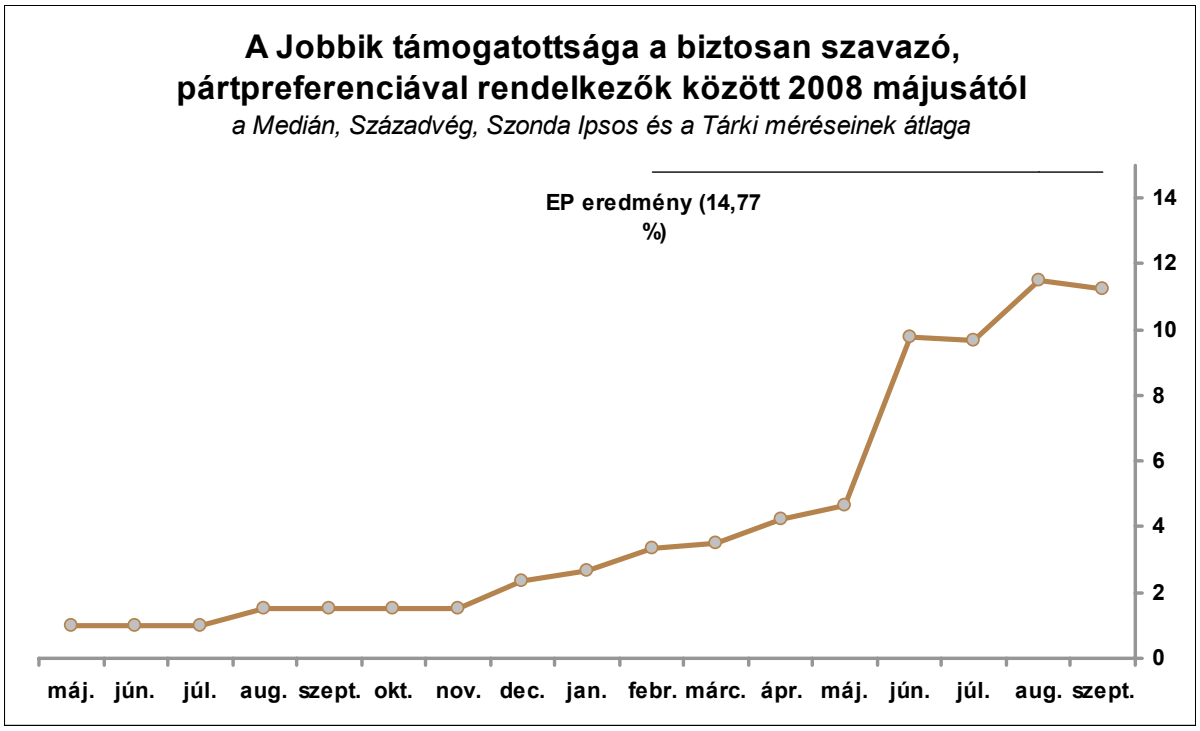

28. ábra - a Jobbik támogatottsága a biztos szavazó pártválasztók között

Az EP-választás előtti felmérésekhez hasonló mértékű támogatottságot jeleztek a 2009 júniusa előtt megrendezésre került időközi választások eredményei, amelyek összességében azt mutatták, hogy a Jobbik támogatottsága jellemzően az összes szavazó 2-5 százaléka. Mindez azonban az általában alacsony részvételnek köszönhetően 4,5-8 százalékos szavazatarány elérését tette lehetővé a párt számára. A legjobb eredményt az ajkai önkormányzatiképviselő-választás jelentette, ahol a Jobbik az összes szavazásra jogosulthoz képest is csaknem 5%-ot tudott szerezni – ez kiugró eredménynek volt mondható. Ez utóbbi adat már az EP-választás előtt jelezte, hogy a Jobbiknak bőven lehetnek tartalékai, főként azokon a vidéki településeken, melyeken a párt korábbi években erőteljes szervező és kampánymunkát folytatott.

5. Táblázat - A Jobbik eredményei a 2009-ben tartott időközi választásokon

Helyszín/Időpont	Választásra jogosultak száma:	Részvételi arány	Jobbikra leadott szavazatok száma	Jobbikra leadott szavazatok aránya	Szavazatarány az összes választásra jogosulthoz képest
Ferencvárosi időközi választás, 1. forduló (2009. január 11.)	31 061	25,91%	682	8,47%	2,20%
Ferencvárosi időközi választás, 2. forduló (2009. január 25.)	31 059	29,61%	702	7,63%	2,26%
Kiskőrösi önkormányzatiképviselő-választás (2009. március 22.)	1 295	48,80%	29	4,59%	2,24%
Tapolcai polgármester-választás (2009. március 29.)	13 977	34,76%	343	7,06%	2,45%
Ajkai önkormányzatiképviselő-választás (2009. április 4.)	2 156	25,93%	105	18,78%	4,87%
Csepeli önkormányzatiképviselő-választás (2009. április 26.)	4 158	23,79%	76	7,68%	1,83%

7.1. A szélsőjobboldal társadalmi bázisa: a legfontosabb csoportok

A társadalomkutatók általános törekvése, a szélsőjobboldal társadalmi bázisának egyfajta „szociológiai profil" felrajzolásán keresztüli körvonalazása. Az ilyen irányú törekvésekben sokszor megjelenik a szélsőjobboldal „hagyományos" bázisa – leginkább a német nemzetiszocialista párt támogatói – és az aktuális szélsőjobboldali szerveződések bázisa közötti párhuzam. A nemzetiszocialista párt hagyományos társadalmi bázisaként a vonatkozó szerzők általában a kispolgárságot, és kisebb részben a munkásosztályt azonosítják[71]. Ezzel egybecsengő módon az utóbbi években végzett politikai szociológiai vizsgálatok is elsősorban erre a két csoportra helyezik a fő hangsúlyt (a Siren Projekt kutatása[72] nagyjából ugyanezt a mintázatot látta kirajzolódni a nyolc országban, köztük Magyarországon végzett kutatássorozat eredményeképpen is). A „munkásosztály tekintélyelvűsége" (Lipset, 2002) gyakran megfigyelt jelenség, amit a kutatók rendszerint – mint ahogy jellemzően a kispolgárság támogatását is – ennek a rétegnek az erősebb egzisztenciális fenyegetettségével magyaráznak. A kérdésre adott válaszok persze közel sem teljesen függetlenek a kutatók értékbeli orientáltságától, a baloldali-marxista válaszadók például hagyományosan a polgárságot azonosítják a szélsőjobboldal fő bázisaként, míg a liberális oldalon, illetve jobboldalon általánosabb az a vélekedés, hogy a munkásosztály hajlik leginkább a politikai extremitásokra, képezi és képezte mindig is nemcsak a kommunista, de a fasisztoid erők legfőbb társadalmi alapzatát is (ugyanez a kérdés nálunk az EP-választás után sokkal inkább pártpolitikai szempontból fogalmazódott meg: melyik párt szavazóitól jöttek a Jobbik támogatói?).

Nem elvitatva a sokszor egy irányba mutató szociológiai vizsgálatok eredményeit annyi mindenképpen megállapítható, hogy az új szélsőjobboldal mint politikai és társadalmi jelenség nem érthető meg kizárólag a hagyományos, osztályalapú magyarázóelvek segítségével. A második világháború előtti fasiszta mozgalmak és a jelenlegi, neopopulista szélsőjobboldali mozgalmak politikája, ideológiája között számtalan különbség fedezhető fel, ezen különbségeknek pedig a társadalmi bázis különbségeiben is ki kell ütközniük. Fontos szempont továbbá, hogy az utóbbi évtizedekben az európai társadalmak szerkezete is gyökeresen megváltozott, az új, posztindusztriális társadalmak komplexebb gazdasági-társadalmi viszonyai között sokkal töredezettebb társadalmi képletek jöttek létre, tehát maguk a társadalmi osztályok sokkal képlékenyebbé és egyben átjárhatóbbá váltak. Ezzel párhuzamosan a társadalmi osztályokhoz tartozás pszichológiai jelentősége is elhalványult, a társadalmi osztályok megszűntek identitásformáló tényezőként létezni. Enyedi Zsolt megfogalmazásában: „A tisztán csoportérdekeken alapuló politikai viselkedésnek beszűkült a tere, mert a hagyományos nagy társadalmi csoportok homogenitása csökkent, és a fragmentáltabb társadalmi szerkezetben nehezebb az anyagi érdekeken alapuló szolidaritás kialakítása"[73]. Mindezen tényezők következtében nem is számíthatunk arra, hogy a szélső-

[71] Fromm, E. (2002). Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó, Budapest. (a német nyelvű eredeti megjelenés éve: 1941).
[72] The Siren Project- Final Report. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/finalreport/hpse-ct-2001-00058-final_report.pdf
[73] Enyedi, Zs. (2004) Érték, értelem, érzelem. Politikai pszichológia Bibó nyomán. *Politikatudományi Szemle* XIII./ 4. 5-18 http://www.poltudszemle.hu/szamok/2004_4szam/2004_4_enyedi.pdf

jobboldal támogatói köre egyszerű osztályalapú kategóriák segítségével körvonalazható. Párhuzamok ugyanakkor nyilvánvalóan találhatóak – a fejezet végén is egy ilyen párhuzamra igyekszünk felhívni a figyelmet.

29. ábra - Heterogén bázis (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző)

A szélsőjobboldal aktuális és potenciális támogatói köre rendkívül heterogén nemcsak társadalmi, de politikai szempontból is. Közel sem jelenthető ki, hogy létezik egy tipikus „szavazói profil", ami minden szavazóra ráhúzható, és az sem, hogy a Jobbik szavazói általában véve rendkívül nagyfokú ideológiai tudatossággal rendelkeznének és azonosan látnák a társadalmi világot. Ezt a sokszínűséget szem előtt tartva az alábbiakban bemutatjuk, hogy az eddigi közvélemény-kutatások, illetve a választási eredmények alapján milyen csoportok képezhetik a gerincét a szélsőjobboldal szavazótáborának. A lenti felosztásban elsősorban társadalmi, és nem politikai kategóriákat különítünk el, három megfontolásból kiindulva:

1) A rendelkezésre álló közvélemény-kutatási és választási adatokból csak közvetett következtetéseket lehet levonni arra vonatkozóan, hogy a Jobbik szavazótábora milyen pártot támogatott korábban. A „melyik pártra szavazott 2006-ban?" kérdésre adott válaszokra a választók például rendszerint nem kifejezetten megbízható válaszokat adnak[74].

2) A kutatások alapján valószínűsíthető, hogy a Jobbikra sok korábban nem szavazó (első szavazó, vagy távolmaradó) állampolgár adta a voksát, így a pártok irányából való megközelítés ezt a fontos csoportot figyelmen kívül hagyja.

[74] Ezen adatok alapján mindenesetre úgy tűnik, hogy a Jobbik jelenlegi és potenciális szavazótáborában is felülreprezentáltak a Fidesz támogatói.

3) A kérdés túlfeszítése, a pártpolitikai faktor túlhangsúlyozása éppen a Jobbik megerősödését eredményező társadalmi tényezőket teszi zárójelbe, melyek vizsgálata véleményünk szerint fontosabb, és relevánsabb támpontokat ad a jelenség megértéséhez. A Jobbik támogatottságának megugrása pedig nem csak a politikai rendszer anomáliáit tükrözi vissza, hanem társadalmi tünet is, és a jelenség kezelése is egyszerre igényel társadalompolitikai megoldásokat és a pártpolitika szereplőinek válaszait.

A 2009-es EP-választás eredménye, valamint az azt követő közvélemény-kutatások elemzése meglehetős egyöntetűséggel körvonalaz három olyan társadalmi csoportot, melyekben a Jobbik támogatása nagyobb az átlagosnál[75]:

- *Életkori:* A fiatalabb korosztályok támogatását gyakorlatilag minden közvélemény-kutatás kimutatja (40 év alattiak, de azon belül is a 18-29 éves korosztály, ami arra is utal, hogy a Jobbik szavazói között sok az első szavazó). A Jobbik támogatottsága az életkor emelkedésével csökken, a legalacsonyabb a 60 év felettiek körében.

- *Földrajzi:* Bár a Jobbik EP-választáson elért eredménye területileg igen kiegyenlített, a párt támogatottság a az északkeleti megyékben a legmagasabb, és Nyugat felé haladva folyamatosan csökken, a legalacsonyabb az osztrák-magyar határ közelében.

- *Településtípus szerinti:* A Jobbik támogatottsága mind a közvélemény-kutatások, mind a választási adatok alapján úgy tűnik, a nagyvárosok lakói körében a legalacsonyabb, és a kisvárosok, illetve a falvak lakói körében a legmagasabb.

Mielőtt ezen egymással is átfedésben lévő csoportok bemutatásába belekezdenénk, mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a párt gyakorlatilag a társadalom minden csoportjából szerzett magának támogatókat, így szavazótábora közel sem homogén.

A Szonda Ipsos (a lenti táblázatban is idézett) internetes felmérése például kifejezetten a Jobbik szavazótáborának „néppárti jellegére” hívta fel a figyelmet, és az életkori jellemzőkön kívül más vonatkozásban nem talált éles szociológiai különbséget a Jobbik és más pártok szavazói között. A jövőben vélhetően a Jobbik stratégiája is a társadalmi-politikai „centrum” felé való elmozdulás lesz, ami ha sikeresnek bizonyul, még elmosódottabbá teheti a Jobbik szavazótáborának szociológiai kontúrjait is. Míg tehát a szociológiai csoportok körvonalazása fontos a Jobbik sikerének megértése szempontjából, ezen kategóriákat nem érdemes a Jobbik politikáját és lehetőségeit determinisztikusan szabályozó és korlátozó tényezőkként felfogni.

[75] Az eddigi kutatásokban egy ponton mutatható ki valódi ellentmondás: míg a Szonda Ipsos egyik kutatása szerint az aktív keresők felülreprezentáltak a Jobbik táborában, a Progresszív Intézet júliusi felmérése szerint a Jobbik szavazói elsősorban inaktívak.

6. Táblázat - Az EP-választás utáni fontosabb kutatások a Jobbik táboráról (a kutatóintézetek összefoglalói alapján)

Társadalmi tényezők	Politikai gondolkodás-mód	Másodlagos pártpreferencia és politikai „előélet”
Szonda Ipsos[76] személyes megkérdezésen alapuló kutatása		
		A szavazótábor négytizede 2006-os Fidesz-szavazó, 5 százaléka akkori MIÉP-Jobbikos. Nagyjából egynegyedük korábbi szocialista, 15 százalékuk pedig legutóbb nem szavazott.
Szonda Ipsos internetes felmérése[77]		
Néppárti jelleg: a párt támogatóinak megoszlása iskolai végzettség és településtípus szerint nem tér el számottevően az összlakosság megoszlásától. Generációs alapon erőteljesen meghatározott: Elsősorban a 40 év alattiak között erős a párt (közel hattized), míg 40 év felett az életkor előrehaladtával párhuzamosan csökken a támogatók aránya. az aktív keresők felülreprezentáltak A párt támogatottsága az észak-magyarországi régióban a legnagyobb.		A választások előtti és utáni válaszok összevetése alapján az előre nem látott Jobbik-szavazók döntően az EP-választás előtt magukat Fidesz-szavazónak vagy bizonytalannak mondó választók közül kerültek ki. A Jobbik-szavazók bő egyötöde korábban Fidesz-szavazónak vallhatta magát. Azok, akik az EP-választás után azt mondták, hogy a Jobbikra szavaztak, 61 százalékban a korábbi felmérések során is a Jobbikot jelölték meg preferált pártjukként, míg 22 százalékuk akkor azt mondta, hogy a Fidesz-KDNP listájára fog szavazni. További 9 százalék a választásokat megelőzően „nem tudom” választ adott a választási szándékait firtató kérdésre. Más pártokat külön-külön mindössze 1-2 százalékuk említett.
A Szonda Ipsos augusztusi felmérése[78]		
A húszas-harmincas éveikben járók körében legkedveltebb a párt (16%), középkorúak csoportjában már a szocialisták megelőzik őket (10%), a hatvanon túliak körében még gyengébb a nemzeti radikális párt pozíciója (6 százaléknyi)	A Jobbik tábora ideológiai értelemben hasonlatos a Fideszéhez, de annál sokkal karakteresebb, egységesebb. Míg a Fidesz híveinek háromnegyede vallja magát jobboldalinak, addig a Jobbik támogatóinak kilenctizede. A Jobbik híveinek fele konzervatívnak tartja magát, egyharmada középre sorolja nézeteit, s csak minden hatodik azonosul a liberális eszmékkel.	A Jobbik potenciális tartalékát a Fidesz-tábor jelenti, a nemzeti radikálisokat második voksukkal támogatók kilenctizede a Fidesz szavazója. A Jobbik iránti elutasítás leginkább a szocialistáknál figyelhető meg.

[76] Javuló Fidesz és Jobbik, stagnáló MSZP. Szonda Ipsos, 2009. július 2.
http://www.szondaipsos.hu/site/javul-fidesz-s-jobbik-stagn-l-mszp/
[77] A Fideszt gyengíti a Jobbik? Figyelőnet, 2009. július 16.
http://www.fn.hu/belfold/20090715/fideszt_gyengiti_jobbik/?action=nyomtat
[78] Vezet a Fidesz, erősödött a Jobbik. Szonda Ipsos, 2009. augusztus 13.
http://www.szondaipsos.hu/site/vezet-a-fidesz-er-s-d-tt-a-jobbik/

Progresszív Intézet és Publicus Research júliusi felmérése[79]		
A Jobbik a 18-29-es, illetve a 40-49-es korcsoportban szerepelt átlagon felül, míg a 60 év felettiek körében nem rendelkezik jelentős támogatottsággal. A Jobbik szavazói elsősorban inaktívak, inkább férfiak, többségükben legfeljebb szakmai oklevéllel vagy érettségivel rendelkeznek. A Jobbik szavazótábora, nyugat felé haladva egyre kisebb		A Jobbik szavazóinak 37% úgy emlékezik,, hogy 2006-ban a Fideszre adta szavazatát. 25% úgy emlékszik, hogy 2006-ban nem szavazott, 17 százalék pedig a szocialista párt korábbi szavazójának vallotta magát. Többen emlékeznek úgy, hogy 2006-ban a Fideszre adták szavazatukat, akik valójában a szocialistákra szavaztak; ennek fényében valószínű, hogy több volt szocialista szimpatizáns található meg most a Jobbik szavazótáborában, mint ahányan azt bevallják.
Medián júliusi felmérése [80]		
Azokban a városokban, amelyekben 5 százaléknál magasabb a roma népesség aránya, a Jobbik csaknem 20 százalékot kapott		A Jobbik támogatói között alig nagyobb (14 százalék) az egykori MSZP-szavazók aránya, mint a Fidesz jelenlegi szavazótáborában (9 százalék): többségük 2006-ban a Fideszre szavazott vagy nem szavazott. A visszaemlékezések alapján a Jobbik szavazói közül 25% a Fideszre, és 14% az MSZP-re szavazott 2006-ban.

7.1.1. Fiatalok és első szavazók

Az eddigi kutatások alapján a Jobbik szavazótáborának gerincét a fiatalabb korosztályok adják. A Szonda Ipsos felmérése alapján ebben a körben a Jobbik támogatottsága több mint kétszerese a 60 év felettiek körében mértnek. Ez, tekintetbe véve a magyar társadalom korosztályi jellemzőit és az alacsony termékenységi mutatókat, jelentős „ellensúlyt" is jelenthetne a Jobbikkal szemben. Fenyegető perspektíva ugyanakkor, hogy a jelek szerint a szélsőjobboldal stratégiai tartalékokat építhet ki. A fiatalok politikai preferenciái jellemzően változékonyabbak, ugyanakkor ha ebben a közegben a Jobbik saját támogatottságát képes megszilárdítani, azzal hosszabb távra biztosíthatja politikai sikerét. A Jobbik fiatalok körében mért magasabb támogatottságát csak a politikai-ideológiai és a szociológiai tényezők együtteséből lehet megérteni.

[79] Hárompárti parlament – sokszínű Jobbik. Publicus Research, 2009. július. http://www.publicus.hu/blog/haromparti_parlament_sokszinu_jobbik

[80] Utóítélet. Medián, 2009. június 26. http://www.median.hu/object.769a35e4-f0f5-45b6-9779-1eb537c7f894.ivy

Politikai tényezők

Mind a politikai rendszer jellemzői, mind a fiatal szavazók viselkedésének, érték- és attitűdrendszerének karakterisztikumai a szélsőségesek felé orientálhatják ennek a csoportnak egy számottevő részét:

- *Elégtelen rendszerszocializáció.* Mára bebizonyosodott: a demokratikus rendszerbe való integrációt biztosító szocializációs hatások hazánkban gyengék és elégtelennek bizonyultak. A kutatások rámutatnak: a fiatalok többsége rendkívül távolságtartó a politikával szemben, még felül is licitálja a többi társadalmi csoportot a politikai szereplőkkel, az elittel általában a demokráciával kapcsolatos ellenérzésekben. A rendszerszocializáció elégtelenségében a sokszor rendszerkritikus felhangokat pendítő politikai szereplők, a demokratikus piacgazdaság értékeinek terjesztésére hangsúlyt nem fektető társadalmi intézmények (pl. oktatási rendszer[81]) és az átalakulás kedvezőtlen tapasztalatai miatt „fanyalgó" idősebb korosztályok kritikus megközelítése egyaránt visszaköszön. Fontos tényező az is, hogy Magyarországon nagyon alacsony a fiatalok részvétele a különböző típusú civil szervezetekben (az Ifjúság 2008 kutatás szerint 70%-uk semmilyen szervezethez nem kötődik), ami Nyugaton a demokratikus szocializáció egyik legfontosabb színtereként jelenik meg. Míg a fiatalok többsége maximálisan elfogadja a piacgazdaság működésmódját (a piaci szereplők szocializációs hatása, a fogyasztói kultúrára nevelés ebből a szempontból maximálisan sikeresnek bizonyult), a demokratikus rendszer „megszerettetése" eddig kudarcot vallott. Mindezt pregnánsan alátámasztja, hogy az Ifjúság 2008 kutatása szerint a 15-29 éveseknek jóval kevesebb mint fele gondolja, hogy a demokratikus rendszer minden más rendszernél jobb, és hogy sok dimenzióban (főleg a megélhetés szempontjait illetően) az előző rendszert még jobbnak is tartják a jelenleginél. Ez eloszlatja ugyanakkor azokat az idealisztikus elképzeléseket is, melyek szerint a demokratikusan gondolkodó fiatalok lesznek majd hazánkban a demokrácia fő társadalmi tartópillérei.

[81] Az oktatás szempontja az addigi vizsgálatok alapján kulcsfontosságú a demokráciára nevelésben. Nyugat-Németországban például a háborút követően rendkívül nagy hangsúlyt fektettek a demokratikus normák és értékek oktatási rendszeren belüli népszerűsítésére, aminek rendkívül nagy szerepe volt abban, hogy a politikai kultúra példásan gyors átalakításában.

62. ábra: A jelenlegi és az előző (Kádár-) rendszer összehasonlítása különböző szempontok szerint. „Véleménye szerint a következő szempontok szerint melyik rendszer a jobb?"
(a kérdésre válaszolók százalékában, illetve ±100 fokú skála átlagai)

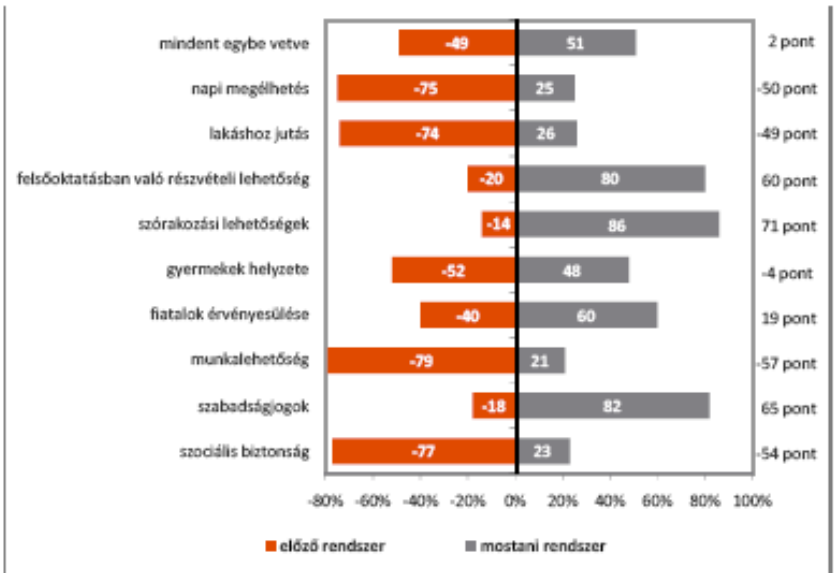

30. ábra - a jelenlegi és a Kádár-rendszer összehasonlítása

63. ábra: A demokratikus és a diktatórikus politikai rendszerek megítélése korcsoportok szerint – „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez?"
(százalékos megoszlás)

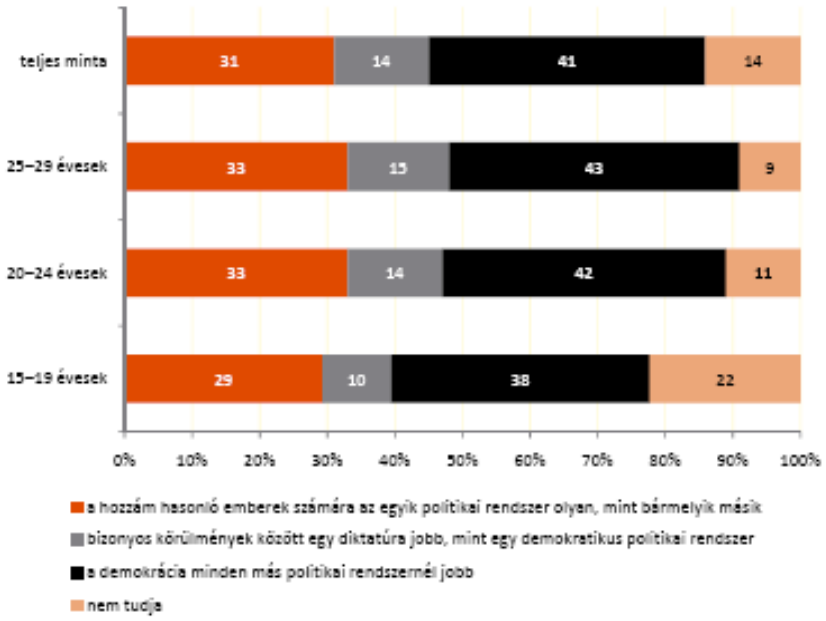

31. ábra - a demokratikus és a diktatórikus politikai rendszerek megítélése

- *A szimbolikus politika iránti fogékonyság.* A fiatalok politikai viselkedésére fokozottan jellemző, hogy elsősorban a politikai érzelmeket és értékeket mozgósító szimbolikus politizálás képes őket a politika felé fordítani. Ez a politikai stílus fontosságát is aláhúzza a fiatalok esetében: a fiatalok hagyományosan fogékonyabbak a harsányabb stílusú jobb- és baloldali radikalizmusra. Különösen igaz ez ugyanakkor Magyarországon, ahol a jelenlegi parlamenti pártok az utóbbi időszakban egyre kevésbé tudják a fiatalokat megszólítani és saját szervezeteiken keresztül politikailag aktiválni. Korábban a Fidesz volt az az

erő, amely a párt tagjainak korosztályi jellege és radikálisabb stílusa miatt a fiatalok szavazatainak jelentős részét besöpörte. A Fidesz támogatása a fiatalok körében továbbra is a legmagasabb a politikai erők közül, ez azonban nem fedheti el a tényt: a fiatalok jelentős része inkább apolitikus, mintsem „fideszes". Az Ifjúság 2008 felmérése szerint a fiatalok 60 százalékát nem vagy egyáltalán nem érdekli a politika, és ami a pártpreferenciákat illeti, 50 százalékuk nem tudott pártot választani, míg a Fidesz támogatása körükben ezzel összevetve csak 33%.

A fiatalok jelentős része úgy érzi, hogy unalmas üzeneteivel, őszintétlen és kiszámítható vitáival a politika távol van az ő világuktól; nem az ő nyelvükön, és nem az ő problémáikról szól. Ebben a közegben a Jobbik a maga „antipolitikus", elitellenes fellépésével, sikeres szubkultúra- és divatteremtő törekvéseivel, egyszerű, közérthető és radikális üzeneteivel, erős szimbólumaival olyan közösséget jelenít meg a fiatalok számára, mely sokkal vonzóbb lehet minden más politikai csoportnál. A fiatalok számára – akiket a parlamenti pártok nemigen tudnak megszólítani – a külsőségeiben is megújult és divatjelenséggé váló szélsőjobb egyre vonzóbbá válhat, és egyre szélesebb rétegeiket csatornázhatja be a politikába. A Fidesz néppárti jellege miatt egyre kevésbé alkalmas a fiatalok mozgósítására, a Jobbiknak ugyanakkor éppen itt vannak a legkomolyabb tartalékai[82].

Szociológiai tényezők

- *Egzisztenciális fenyegetettség*. Bár a kutatások alapján a fiatalok elhelyezkedési lehetőségei közel sem mondhatóak kiemelkedően rossznak (a már említett ifjúságkutatás szerint a tanulmányok befejezte utáni három hónapban a fiatalok 61%-a talál magának állást), a fiatalokban rendkívül erős a félelem a jövőbeni anyagi kilátásaiktól, és legtöbbjük a munkanélküliséget, a pénztelenséget és a kilátástalan jövőt nevezik meg a fiatalok legfőbb problémájaként. Ez a fajta fenyegetettségérzet alapozza meg a fiatalok fogadókészségét a drasztikus gazdasági változásokat is kilátásba helyező retorikával szemben. A fiatalok ráadásul (különösen az aktív fiatalok) sokkal fogékonyabbak arra a retorikára, mely a munkaerő-piaci problémákat és a magas adókat jelentős részben a segélyen tengődő, élősködő roma csoportok számlájára írja, és azon protekcionista üzenetekre is, mely a külföldiek, bevándorlók magyar munkahelyektől való távoltartásának fontosságát hangsúlyozza. Az oktatási expanzió annyiban még tovább erősíti a fenyegetettséget, hogy tudatosítja a fiatalokban, hogy a magasabb képzettséget igénylő állásokért is rendkívül intenzív verseny folyik.

- *Individualizáció.* Már fent megemlítésre került, hogy a magyar fiatalok társadalmi szervezetekben (politikai szervezetek, civil szervezetek, iskolai szerve-

[82] Kiss Viktor politológus egy interjúban a Fidesz fiatalokhoz fűződő változó viszonyáról beszélve úgy fogalmazott: a Jobbik lehet az új Fidesz, hiszen „A Fidesz olyan dolgokhoz köti magát, amelyek harminc alatt az égvilágon semmit nem jelentenek. Lényegében nem tesz mást, mint megpróbál finomabb kiadásban azokról a témákról beszélni, melyekről látja, hogy a Jobbiknál működnek. Szalad a Jobbik után".
Nagy László- A Jobbik ellen több kell a nácizásnál. Hírszerző., 2009. május 29. http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_jobbik_ellen_tobb_kell_a_nacizasnal.110005.html

zetek, egyházak) való részvétele rendkívül alacsony fokú. A magyar társadalomra általában is jellemző individualizmus és a társadalmi tőke alacsony szintje (lásd fentebb) a fiatalok esetében is maximálisan kimutatható, sőt, bizonyos szempontból kiegészül egyfajta individualista fogyasztói ideológiával is. A hagyományos közösségteremtő intézményeket a fiatalok jelentős része nem fogadja el, újat viszont nem teremt helyettük. Az individualizmus ugyanakkor sok szempontból kiszolgáltatottá is teszi a fiatalokat: „A fiatalok sebezhetősége a társadalmi integráció közvetítői válságának az eredménye és az individualizmus új formájának a következménye.[83]" Ez a fajta individualizáció ugyanakkor a fiatalok egy része számára kifejezetten vonzóvá teszi a radikális jobboldal szubkultúráját, mely az értékalapú összetartozás és közösségek ígéretét hordozza, egyszerre kínálva erős közösséget, biztos identitást és szinte totális magyarázatot a világ jelenségeire.

7.1.2. Vidéki településeken élők

Bár a Jobbik teljesítménye az EP-választáson minden településtípusnál 10 százalék felett volt, az eredmények alapján jól látható, hogy a Jobbik a kisebb városokban (16,5%) és a községekben (15,2%) jobban szerepelt, mint a fővárosi kerületekben és a megyei jogú városokban (13,3%). Ezen a ponton mutatható ki a leginkább, hogy a Jobbik jelenlegi szavazótábora más kontúrokkal jellemezhető, mint annak idején a MIÉP szavazótábora – még akkor is, ha a Jobbik jelenlegi szavazótábora nyilvánvalóan magában foglalja a korábbi MIÉP-szavazók jelentős részét is.

Jobbik vs. MIÉP: populista – elitista

A Jobbik sikerrel integrálta a 2002 és 2006 között széthullott, volt MIÉP-es radikális szavazótábort, ugyanakkor míg a MIÉP alapvetően urbánus párt volt, addig a Jobbiknak nagyon erős a vidéki, kistelepülési bázisa. A MIÉP 1998-as, illetve 2002-es eredményei (de még a MIÉP-Jobbik összefogás 2006-os eredményei is) ugyanis éppen ellentétes mintázatot rajzolnak ki, mint a Jobbik 2009-es eredményei. A MIÉP támogatottsága a fővárosban és a megyei jogú városokban volt a legnagyobb, míg a községekben a legalacsonyabb. A MIÉP a fővároson belül is elsősorban az elitkerületekben (pl. I. és II. kerület) volt a legerősebb, ahol a Jobbik az egyik leggyengébb eredményt produkálta országos szinten. A megyei adatokból leolvasható, hogy míg a MIÉP elsősorban Budapesten és Pest megyében volt erős, addig a Jobbik a kelet-magyarországi megyékben teljesített a legjobban. Az egyéni választókerületi bontás teszi a legszembetűnőbbé a MIÉP és a Jobbik bázisa közötti eltérést. Míg a MIÉP legjobb választókerületeinek szinte mindegyike a fővárosból került ki, addig a Jobbik legerősebb bástyái között nem találunk budapesti körzetet, csak kelet-magyarországit, közöttük is Miskolc az egyetlen nagyváros.

A Jobbik a budai kerületek mindegyikében 14,77%-os országos átlaga alatt teljesített, volt, ahol a 10 százalékot sem érte el (ezek a Fidesz legerősebb kerületei). A

[83] Gábor, K. (2009). Magyar fiatalok a világkockázati társadalomban. Korunk, 2009. február. http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=2&cikk=10250

Jobbik legjobb budapesti eredménye 15,33%, és mindössze 3 további fővárosi választókerületben teljesített átlagon felül: 6., 27., 30., 31.(IV., XVIII., XXI. kerület); melyek egyike sem szerepelt a MIÉP legerősebb körzetei között. Mindez jól tükrözi nemcsak a Jobbik és a MIÉP eltérő politikai stratégiáját, de eltérő politikai karakterét is. A MIÉP kultúrnacionalista megközelítésével, az általa beszélt értelmiségi nyelvvel és sok szempontból anakronisztikus politikai kommunikációs eszközeivel (hosszú tömegszónoklatok, hosszú publicisztikák) elsősorban az értelmiséget és a magasan képzett, konzervatív-jobboldali értelmiséget tudta megszólítani, így nem is volt esélye valódi tömegpárttá válni. Bizonyos szempontból a MIÉP elitellenessége ellenére mindig is megőrizte elitista jellegét. A Jobbik ezzel szemben sokkal inkább plebejus politikai szerveződés, mely az alacsonyabb jövedelmű és alacsonyabban képzett csoportokat kívánja megszólítani.

Az adatok azt is tükrözik, hogy a Jobbik alig két éves, a Magyar Gárda segítségével megindított vidéki tagtoborzó akciója maximálisan sikeres volt. Ehhez a Jobbik üzeneteinek tartalmán túl az is nagymértékben hozzájárult, hogy vidéken egyfajta politikai üresedés volt megfigyelhető az utóbbi időben. A vidéki szavazóknak gyakorlatilag az FKgP eltűnése óta nincsen valódi politikai képviselete, és a 2006-os választások alacsony vidéki részvételi eredményei is mutatják, hogy a Fidesznek sem sikerült maradéktalanul „a vidék pártjává” válnia. Bár a kistelepüléseken jelentősebb a párt támogatottsága, mint a nagyvárosokban, van egy olyan réteg, mely a Fidesz számára nem vagy csak nagyon nehezen elérhető, és a jelek szerint ennek a rétegnek a megszólításával a Jobbik új szavazókat hozhat be (vagy vissza) a politikába.

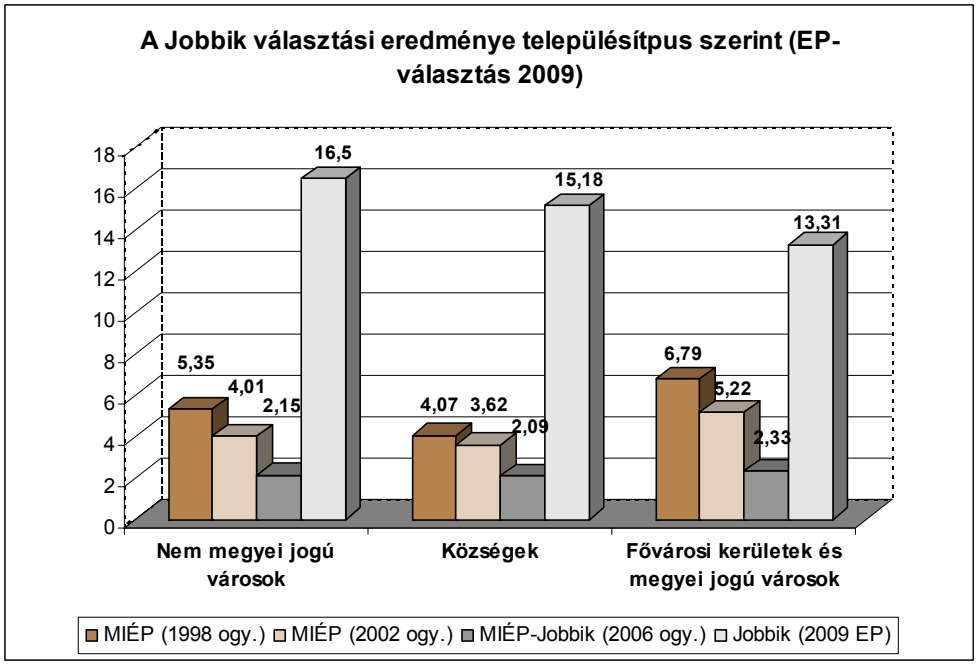

32. ábra - a Jobbik EP-választási eredménye településtípus szerint

Azt, hogy a Jobbik ilyen rövid idő alatt sikeressé tudott válni vidéken, alapvetően annak köszönheti, hogy a választókkal sokkal közvetlenebb politikai kapcsolatot épített ki, mint bármilyen más politikai párt. A Magyar Gárda vidéki, falvakban is gyakran tartott kistelepülési felvonulásai és rendezvényei a politikát közel tudták vinni az emberekhez. A kistelepüléseken a szavazók egyik alapélménye, hogy a politika rendkí-

vül távol van a falvak világától. Az önkormányzati választások eredményeiből (független jelöltek magas száma a kistelepüléseken) is nyilvánvaló, hogy a nagyobb pártok sokszor egyáltalán nem törekszenek arra, hogy a falvak szintjén szervezettel jelenjenek meg, nem látva ennek anyagi és politikai megtérülését. A Jobbik éppen fordított stratégiát követett, és elsősorban a vidékiek megszólítására törekedett, tudatosan a vidéki lakosságot foglalkoztató problémákat emelve a fókuszba, ezzel sikerrel „hozva le" a politikát a kistelepülések szintjére.

7.1.3. Az északkeleti országrészben élők

A Jobbik választási térképéről kitűnik, hogy a Jobbik látványosan jobb eredményt ért el a keleti (és azon belül is az északkeleti) régiókban, mint a nyugati országrészben. Az a nyolc megye, melyben a Jobbik meg tudta előzni a Fideszt, kivétel nélkül mind a keleti országrészben látható (a legmagasabb támogatást, 23%-ot Borsodban szerezte a párt).

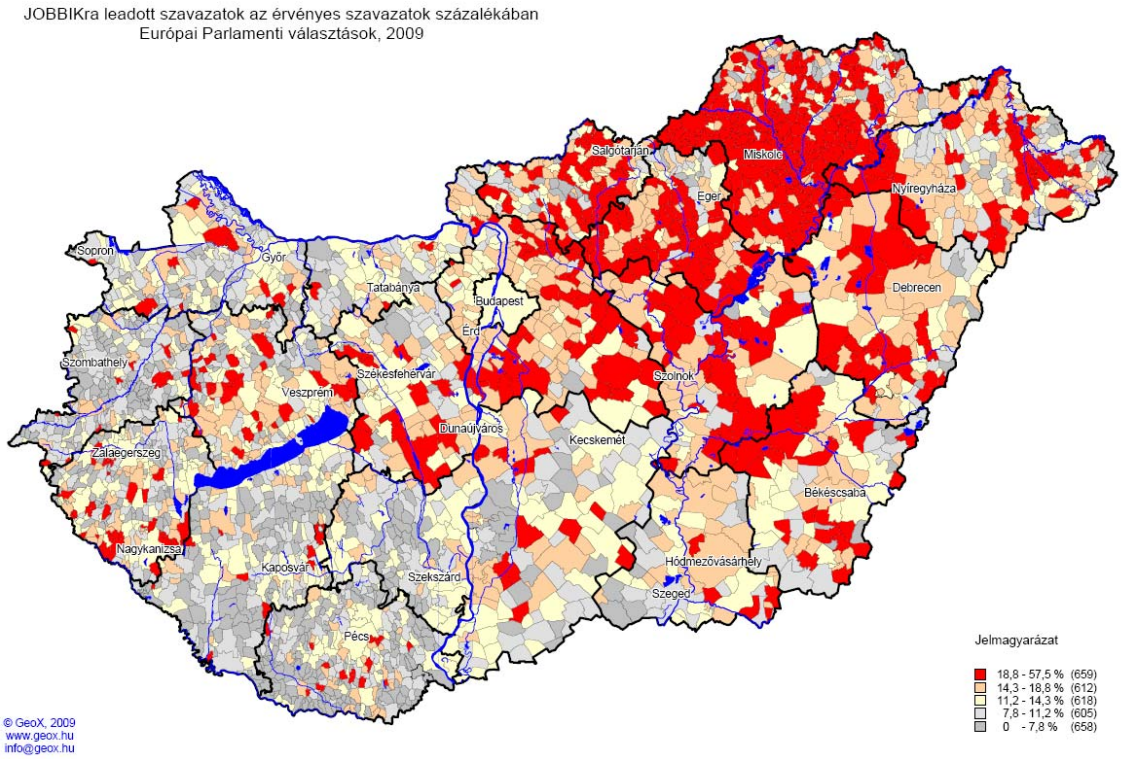

33. ábra - a Jobbikra leadott szavazatok területi eloszlása (forrás: GeoX)

Hogy miért elsősorban itt tudott megerősödni a Jobbik, arra két, egymással összefüggő magyarázat létezik:

(1.) A roma lakosság magas aránya. A Jobbik elsősorban a romaellenes előítéletekre alapozott kampánnyal tudta szavazótáborát gyarapítani. Ez sikeresnek bizonyult, amire utal az, hogy a Jobbik szavazataránya azon megyékben volt kiemelkedő,

melyekben a legmagasabb a roma népesség aránya, és ez az összefüggés statisztikailag is rendkívül erős[84].

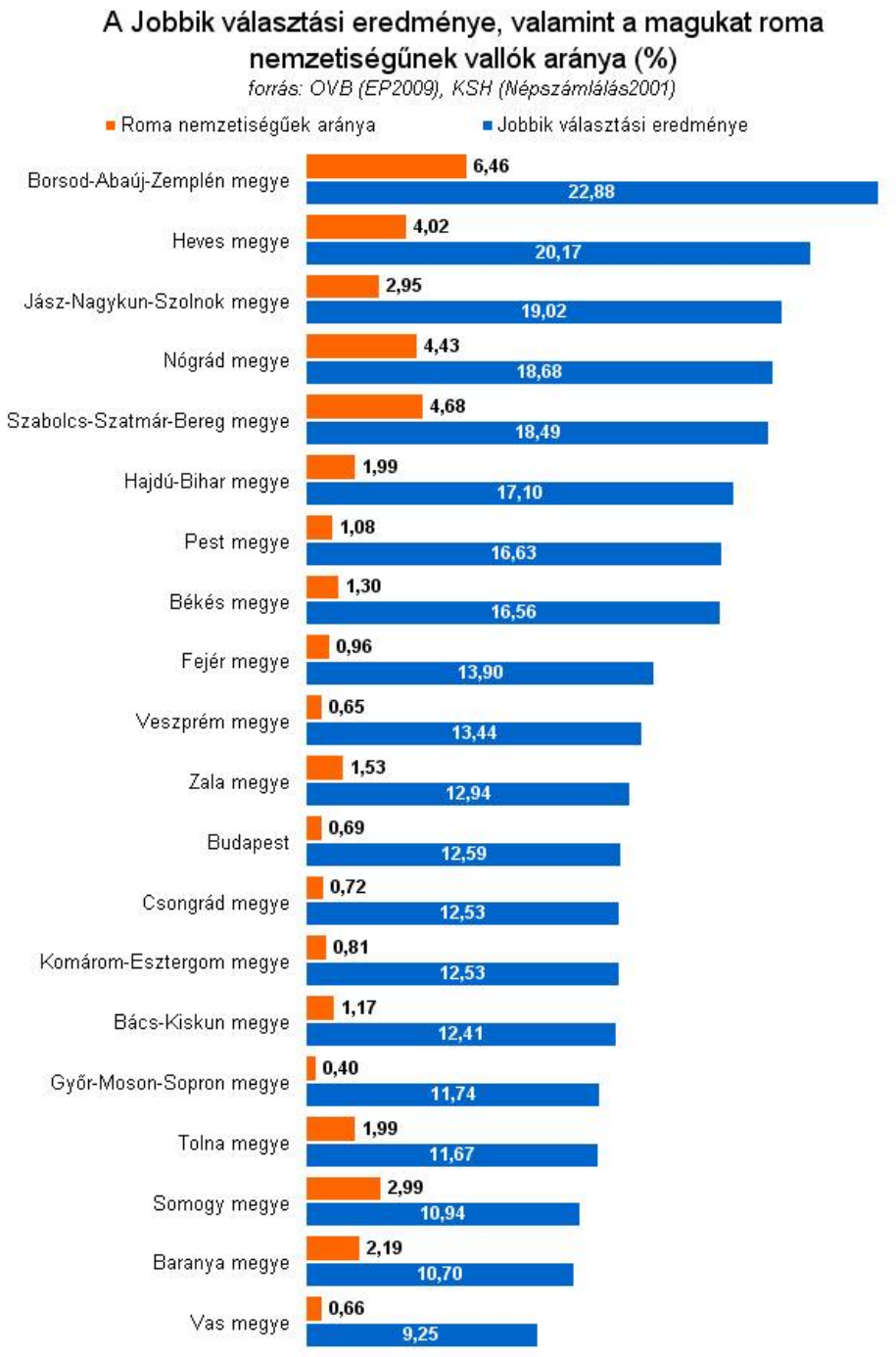

34. ábra - a Jobbik választási eredménye és a roma kisebbség aránya megyei bontásban

Némi kivételt legfeljebb a délnyugati megyék (pl. Somogy, Tolna, Baranya) jelentenek, ahol szintén nagyobb számban van jelen a roma lakosság, ugyanakkor a Jobbik

[84] Két, megyei szinten vizsgált változó – romák 2001-es lakosságaránya és a Jobbik jelenlegi szavazataránya – között számolt Pearson-féle korrelációs együttható értéke: R=0,76

ezen megyékben teljesített a legrosszabbul. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy nem automatikusan a romák jelenléte teszi vonzóvá a romaellenes retorikát a szavazók számára, hanem sokkal inkább az integrációból fakadó konfliktusok a roma és a nem roma lakosság között. A délnyugati országrész aránylag sikeresebben integrálódott roma népessége ellen a hangulatkeltés sokkal kevésbé hatékony, mint az északkeleti országrészben élő cigány csoportjaival szemben.

(2.) Gazdasági leszakadás és kilátástalanság. Az északkeleti megyék hagyományosan az ország legkedvezőtlenebb gazdaságú területét reprezentálják, ahol a legalacsonyabb a gazdasági termelés, legmagasabb a munkanélküliség. Az utóbbi évtizedben ráadásul ezen megyék nemhogy felzárkóztak volna, hanem inkább még jobban leszakadtak a korábbiakhoz képest. Ezt jól mutatja, hogy a munkanélküliség 2000 és 2008 között a KSH adatai szerint Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön növekedett a leginkább (és ezen régiókban a legmagasabb): Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében például 11-ről 17,5%-ra, Borsodban 11,6-ról 14,7%-ra[85], ami a gazdasági perspektívák folyamatos romlására utal. Ennek megfelelően közvélemény-kutatások rendszerint ezen régiókban mutatják ki a legerősebb egzisztenciális félelmeket és a társadalmi-gazdasági rendszerrel szembeni legmasszívabb elégedetlenséget.

Az eddigi választási eredmények alapján úgy tűnt, hogy a leszakadt megyék választói inkább passzív rezisztenciával, mintsem aktív elégedetlenséggel reagálnak az eddigi helyzetre, amit jól mutat, hogy a választási részvétel rendszerint éppen ezen megyékben volt a legalacsonyabb az utóbbi években. A Jobbik egyik legnagyobb sikere, hogy az ezen régiókban létező erős frusztrációkat politikailag artikulálni tudta, és egyes jelek szerint ki tudta mozdítani a passzivitásból a korábban nem szavazó választók egy számottevő részét is[86].

7. Táblázat - 7 megye, ahol a Jobbik megelőzte az MSZP-t

	Pest		Nógrád		Heves		Jász-Nagykun-Szolnok	
	Szavazat	Arány	Szavazat	Arány	Szavazat	Arány	Szavazat	Arány
Fidesz-KDNP	201 257	56,71	32 160	54,04	43 676	50,06	52 743	53,34
Jobbik	**59 024**	**16,63**	**11 117**	**18,68**	**17 594**	**20,17**	**18 806**	**19,02**
MSZP	**53 333**	**15,03**	**10 536**	**17,7**	**16 773**	**19,23**	**17 558**	**17,76**

	Borsod-Abaúj-Zemplén		Szabolcs-Szatmár-Bereg		Hajdú-Bihar	
	Szavazat	Arány	Szavazat	Arány	Szavazat	Arány
Fidesz-KDNP	90 153	49,11	80 762	57,36	87 231	60,63
Jobbik	**42 011**	**22,88**	**26 030**	**18,49**	**24 600**	**17,1**
MSZP	**35 423**	**19,3**	**19 930**	**14,15**	**18 098**	**12,58**

[85] Statadat-táblák: munkanélküliség megyei bontásban.
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl6_02_01_07i.html

[86] Ezzel együtt persze ezen megyékben az országos átlaghoz képest továbbra is alacsony maradt a részvételi arány, ami a Jobbik számára meg is könnyítette a magas eredmény elérését.

8. Táblázat - szavazókörök, ahol a Jobbik támogatottsága meghaladta az 50%-ot

	Tiszavasvári 6. (SzSzB)		Legyesbénye 1. (BAZ)		Bekecs 2. (BAZ)		Tiszavasvári 5. (SzSzB)		Ózd 24. (BAZ)	
	Szav.	Arány (%)	Szav.	Arány (%)	Szav.	Arány (%)	Szav.	Arány (%)	Szav.	Arány (%)
Fidesz	66	17,79	54	28,13	119	29,38	80	26,67	39	27,27
SZDSZ	3	0,81	1	0,52	2	0,49	1	0,33	3	2,1
MCF	0	0	0	0	1	0,25	0	0	3	2,1
Munkáspárt	5	1,35	3	1,56	6	1,48	5	1,67	0	0
MSZP	50	13,48	22	11,46	51	12,59	40	13,33	20	13,99
Jobbik	213	**57,41**	108	**56,25**	209	**51,6**	158	**52,67**	75	**52,45**
LMP-HP	10	2,7	0	0	0	0	4	1,33	3	2,1
MDF	24	6,47	4	2,08	17	4,2	12	4	0	0

7.1.4. A Jobbikot támogató csoportok közös jellemzői

Amennyiben általánosabb tendenciát szeretnénk kimutatni a szélsőjobboldal hirtelen előretörésében, érdemes feltenni a kérdést, hogy a fent körvonalazott három csoport (fiatalok, vidéken élők, északkeleti országrészben élők) milyen közös jellemzőkben osztozik.

Mindhárom csoportról elmondható, hogy a politikával szemben meglehetősen távolságtartó, és hagyományosan nehezen aktivizálható. Életkori szempontból a fiatalok, településtípus szempontjából a falvak lakói, földrajzilag pedig a keleti területek lakói azok, akiket hagyományosan a legalacsonyabb részvétel, a legenyhébb politikai érdeklődés, a legalacsonyabb politikai ismeretszint jellemez, ugyanakkor alapattitűdjük a politikával szemben inkább ellenséges. Kicsit sarkítva a képet kijelenthető, hogy a Jobbik fő bázisát a „véleménynélküliséggel[87]" jellemezhető társadalmi rétegek alkotják. Ez a közvélemény-kutatók által meghonosított fogalom azon csoportokra vonatkozik, akiket nem jellemez erős ideológiai tudatosság, a közügyekkel kapcsolatos vélekedéseik és tudásuk szórványos, sokszor önellentmondásokkal terhelt, válaszaikat pedig a kérdőíves véleménykutatás kisebb módszertani sajátosságai (pl. a kérdés stílusa, szóhasználata, iránya etc.) alapvetően meghatározhatják. A „véleménynélküliek" egy jelentős része politikailag passzív, ugyanakkor politikailag aktiválható. Vélekedéseik képlékenyek, könnyen formálhatóak, így – ha eljut hozzájuk – kiemelten fogékonyak lehetnek a meggyőzési kísérletekre, hiszen nincsenek olyan erős előzetes vélekedéseik, melyek akadályoznák az új politikai tartalom elfogadását.

Nem jelenthetjük ki, hogy a Jobbik szavazótáborára általánosan jellemző lenne ez a politikai képlet (a párt egy része az ideológiailag kifejezetten tudatos és hagyományosan aktív csoportokból tevődik össze), ugyanakkor jelenlegi és potenciális szavazótáborának egy részére azonban mindenképpen. A Jobbiknak van leginkább esélye arra a parlamenti pártok közül, hogy ezen csoportok eddigi passzív elégedetlenségét tiltakozó ellenkezéssé fordítsa, és hogy a bizonytalan, korábban nem szavazó választókat is aktivizáljon politikailag. Ez pedig azt is jelentheti, hogy a Jobbiknak még nagyon jelentős tartalékai vannak a bizonytalanok táborában. A párt így könnyen rá-

[87]Converse, P.E. (2004). The Nature of Belief Systems in Mass Publics. In J. Jost & J. Sidanius (eds), Political psychology: Key readings. New York: Taylor and Francis, 239-264.

cáfolhat arra a hiedelemre, hogy az EP-választásra „összes szavazóját elvitte", és így magas részvétel esetén az EP-választásokon szerzettnél csak jóval szerényebb eredményt tud majd felmutatni.

A magyar választási eredmények tehát közel sem támasztják alá az ezen rész felvezetőjében említett osztályalapú megközelítést, mely a szélsőjobboldal bázisát társadalmilag a munkásosztályra és/vagy a kispolgárságra lokalizálja. Bár a hazai közvélemény-kutatási eredmények is inkább az alacsonyabb végzettségű csoportokban mutatják ki a szélsőjobboldal iránti preferenciát, a Jobbik tábora sem a polgárosodott rétegek, sem a munkásosztály karakterisztikumait nem viseli. Mielőtt ugyanakkor kijelentenénk, hogy a Jobbik példája nem illeszkedik a történelmi tapasztalatokhoz, érdemes még egy pillantást vetni a legfőbb történelmi példákra. Egyes szerzők[88] a náci párt hirtelen előretörését és 1932-es sikerét elemezve kifejezetten arra a megállapításra jutottak, hogy az 1928 és 1932 között a nácikhoz átpártoló és győzelmüket lehetővé tévő csaknem 2,5 millió új szavazó jelentős részét két fő csoport alkotta: az első szavazó fiatalok, illetve a vidéki lakosság, azon belül is a parasztság képviselői, azaz a „hagyományos nemszavazók" tömegei. Ebből fakadóan nem az ideológiailag tudatos csoportok, hanem az politikailag kevéssé szofisztikált, csekély politikai háttértudással és szinte semmilyen előzetes elkötelezettséggel nem rendelkező tömegek voltak azok, akik valójában a náci pártot annak idején hatalomra emelték. Ehhez hasonlóan hazánkban a Jobbik szavazóinak jelentős része sem jellemezhető koherens ideológiai sémákkal és értékekkel, hanem inkább csak felszínes, foszlányszerű benyomások alapján, egy-egy központi üzenetbe (kormányellenesség, romaellenesség, közbiztonság) kapaszkodva csapódik a párthoz. A történelmi párhuzamot természetesen nem érdemes túlfeszíteni (azaz a Jobbik gyors hatalomátvételét vizionálni), érdemes ugyanakkor szem előtt tartani, hogy a szélsőjobboldali pártok hagyományosan képesek lehetnek arra, hogy hatásos mozgósító technikákkal, közérthető és látványos szimbólumokkal, hangos, más pártok hangját túlkiabáló kampánnyal és végletekig leegyszerűsített, közérthető üzeneteikkel a politikailag passzív, bizonytalan és politikai véleménnyel nem vagy csak alig rendelkező csoportokat minden más erőnél hatékonyabban szólítsanak meg.

[88] Bendix. R. (1953). Social Stratification and Political Power," in Bendix and S.M.Lipset, eds., *Class, Status and Power* (New York, 1953), pp. 596–609.

8. KITEKINTÉS – A SZÉLSŐJOBBOLDAL EURÓPÁBAN ÉS A KÖZÉP-KELET-EURÓPAI RÉGIÓBAN

A radikális jobboldali pártok helyzete, az általuk jelentett veszély mértéke folyamatosan napirenden van a fejlett demokráciák mindegyikében, bár kiemelt figyelmet a legtöbb esetben csak egy-egy ilyen jellegű szervezet provokatív akciója vagy kiugró választási eredménye után kapnak. A radikális jobboldali pártok és mozgalmak a demokrácia szükséges velejárói, még ha a különböző országokban nagyon eltérő eredményességgel működnek is. Bizonyos aspektusból tekinthetőek egyfajta demokrácia-indikátornak is, hiszen megerősödésük a legtöbb esetben súlyos társadalmi feszültségekre vezethető vissza, a fennálló rendszerrel való egyre élesebb szembefordulást, becsatornázatlan problémák meglétét jelentik.

Nyugat-Európában jellemzően a kilencvenes évek elején jelentek meg az ilyen jellegű radikális jobboldali pártok, és váltak sok országban meghatározó politikai tényezővé. Számos kutatás készült már erről a jelenségről, azonban kelet-európai és főleg magyar szemszögből mindenképpen érdemes és szükséges a folyamatot újra megvizsgálni, hiszen napjainkban a régió radikális jobboldala is átalakulóban van, és a jelentős eltérések ellenére hasonló folyamatok kezdődtek itt is, mint néhány évvel korábban a nyugat-európai államokban. A szakirodalom ráadásul erősen hiányos ezen szervezetek országokon átívelő összehasonlító elemzéséből, a legtöbb tanulmány csupán egy állam radikális pártjának vizsgálatára korlátozódik, annak történetére, szavazóbázisára és létrejöttének okaira koncentrál.

A múlt eseményeinek vizsgálatát és az abból levonható következtetéseket különösen aktuálissá teszi napjaink speciális helyzete. Mára biztosak lehetünk benne, hogy legalább az elmúlt ötven év legsúlyosabb világgazdasági válságát éljük át, mely során egzisztenciák százezrei mennek tönkre, szélesebbre nyílik az olló szegények és gazdagok között, és mind többen vallják magukat a globalizáció vesztesének. A nagy gazdasági válságok a történelem tanulsága szerint ideális terepet jelentenek a szélsőségek megerősödésének.

A következő fejezetben a magyar és a régió radikális jobboldali pártjait és mozgalmait igyekszünk pontosabb kontextusba helyezni: először is bemutatjuk a nyugat-európai államok szélsőjobboldalának egyedi és közös vonásait, az ott lezajlott változásokat, majd ezt követően a régió államaira koncentrálunk. A nemzetközi összehasonlítást több szempontból is kiemelt fontosságúnak tartjuk: egyrészt nagyon sok pontatlan, hiányos és gyakran félrevezető információ jelenik meg mind a különböző országok radikális mozgalmairól a hazai sajtóban, mind a magyar szélsőségesekről külföldön. Az újságírók és a politikával foglalkozók alapvetően is hajlamosak a radikális jobboldal súlyát és az általa jelentett veszélyt felnagyítani, eltérő ideológiát képviselő szervezetek közé egyenlőségjelet tenni. A fejezet célja tehát elsősorban a viszonyok tisztázása: nem akarjuk minősíteni más országok radikális jobboldalát, nem célunk bizonyítani, hogy hazánkban kontinentális szinten is komoly problémát jelent a szélsőjobb, sem ennek ellenkezőjét, célunk csupán a komparatív elemzés, a kontextus szélesítése.

8.1 Szélsőjobboldal Nyugat-Európában

Németország

Németország helyzete speciális, mivel a második világháború után a kettészakadt ország keleti és nyugati felében is teljes tabunak számított bármilyen radikális jobboldali eszme, és a hatóságok is mindig határozottan felléptek az ilyen jelenségekkel szemben. A szélsőséges szervezetek bázisa azonban nem tűnt el: a második világháborús veteránok mellett tabu jellege miatt a lázadó fiatalok körében is terjedt, utóbbi miatt ma is viszonylag erős a skinhead-mozgalom. Ennek ellenére Németországban, országos szinten radikális pártok még nem tudtak kiugró eredményt elérni, de tartományi választásokon már tíz százalékot is szereztek. Ennek oka, hogy a szélsőjobboldali pártoknak csupán az ország keleti felében van szignifikáns támogatottsága. Jelenleg a legfontosabb radikális szervezet a Nationaldemokratische Partei Deutschlands: az Udo Voigt által vezetett NPD egyfajta harmadikutas politikát hirdet, elutasítják mind a szocializmust, mind a kapitalizmust, és azt hangsúlyozzák, hogy a társadalmat a természeti törvényeknek kell szabályoznia, mert az emberek szükségszerűen egyenlőtlenek. A párt bevándorló és kisebbségellenes, de politikusai gyakran tesznek antiszemita és a hitleri Németországot magasztaló kijelentéseket is. Németországban azonban mind az államhatalom, mind a többségi társadalom nagyon határozottan elutasítja a szélsőjobboldali pártokat, így a politikai „mainstreambe" való bekerülésük valószínűtlen. A legutóbbi, 2009. szeptemberi választásokon a párt a szavazatoknak csupán 1,5 százalékát szerezte meg.

35. **ábra - az NPD választási hirdetése**

Franciaország

Franciaország vezető legfontosabb radikális pártját, a Front Nationalt 1972-ben alakította Jean Marie LePen, de valódi sikereket csak a nyolcvanas évek második felétől tudott felmutatni: a kilencvenes években már stabil tízszázalékos támogatottsággal rendelkezett, és LePen 2002-ben még az elnökválasztás második fordulójába is bejutott. A Front National politikája két ponton nyugszik: egyrészt a korrupt politikusok, a bebetonozott vezetés és az Európai Unió elleni fellépés, másrészt a bevándorlók elleni küzdelem. A párt ideológiája szerint a francia nemzethez csak egyenes ági leszármazottság alapján lehet tartozni, az állampolgári jogok csak ebben az esetben illetnek meg valakit. LePen gyakran tesz rasszista, antiszemita kijelentéseket, melyekkel azonban kutatások szerint csak támogatói elenyésző része ért egyet[89]. A párt népszerűsége annak köszönhető, hogy képes az emberek mindennapjaiban jelentkező problémákra választ adni. A Front National teljes mértékben egyszemélyes párt, mind az ideológiát, mind a stratégiát LePen határozza meg, így kérdéses, hogy mostani támogatottságát az öregedő pártvezér utáni időszakban is meg tudja-e majd őrizni. A legutóbbi, 2007-es választásokon a párt 4,29 százalékot szerzett, míg LePen ugyanabban az évben a szavazatok egytizedét szerezte meg az elnökválasztáson. A párttal szemben a centrista erők egyfajta politikai egységfrontot képeztek, és a politikai rendszer egyes elemeinek megváltoztatásával (pl. parlamenti küszöb emelése) igyekeztek a párt politikai befolyását csökkenteni.

Olaszország

Olaszországban már az ötvenes évektől léteztek radikális jobboldali mozgalmak, de politikai értelemben az igazi felfutást a kilencvenes évek eleje hozta el: ekkor egy, a politika legfelsőbb rétegeit is elérő korrupciós botrány miatt az addigi pártrendszer alapjaiban szétesett, és megerősödött két, a korábbi szereplőkhöz képest makulátlan múltú szélsőjobboldali párt is. Az Alleanza Nazionale (AN) a 90-es évek előtt a választásokon radikális antikommunista retorikára alapozva rendre öt százalék körüli támogatottsággal rendelkezett, de a kormányba kerülésre nem volt esélye. A pártrendszer hirtelen átrendeződése mellett Gianfranco Fini elnökké választása volt az AN későbbi sikereinek oka: Fini felismerte, hogy a szervezet csak akkor lehet eredményes, ha szakít korábbi radikális ideológiájával, és a centrumhoz közelebb pozicionálja a pártot. Ennek eredményeként 1994-ben 13,5 százalékot kapott a választásokon, és bekerült a kormányba is. A párt később még növelni is tudta támogatottságát, meghatározó politikai tényezővé vált Olaszországban, és hű szövetségese maradt a Forza Italianak – Fini miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter is volt –, így a legutóbbi választásokon is közös listán indultak, így a párt gyakorlatilag beleolvadt a Forza Italiába. A radikális jobboldal másik fontos szereplője az Umberto Bossi által vezetett Lega Nord, azaz az Északi Liga. A párt legfőbb célja Észak-Olaszország önállósodása, egy három részre osztott föderális állam létrehozása[90]. A Bossi-féle párt az AN-hez hasonlóan a 90-es évek elején került az érdeklődés középpontjába: az 1994-es választásokon közel tíz százalékot szerzett, és bekerült a Berlusconi-kormányba[91]. Az évtized második felében kapott a párt ideológiájában

[89] http://www.magyarszemle.hu/szamok/2006/3/jobboldali_radikalizmus
[90] PANKOVITS JÓZSEF: *Itáliai populizmus* In Egyenlítő, 2007/11, 41-42. o.
[91] Nem sokkal később kilép a kormányból, ami annak bukásával jár. Ezután a pártban felerősödnek a belső ellentétek, Bossi több korábbi vezetőt is kizár

hangsúlyos szerepet az idegenellenesség, ekkortól lett a szervezet szimbóluma a zöld ing, és ekkor hozott létre egyenruhás félfegyveres gárdát. Bossi 2004-ben szélütést kapott, már mindenki leírta volna az erősen a személye köré épült Ligát, a legutóbbi választáson azonban – a Forza Italiaval szövetségben – majdnem 9 százalékot ért el, megduplázva képviselői helyeinek számát az országgyűlés mindkét házában, és bekerült a kormánykoalícióba is. Olaszország a fenti példák alapján tehát speciális abból a szempontból, hogy a szélsőséges pártok nem a mainstream politikai élet peremén találhatóak, hanem még belül azon: stabil szövetségesei a jobbközép koalíciónak, rendszeresen jutnak kormányzati pozícióba, és táborukat hosszabb távon is össze tudják tartani. Az utóbbi időben a jobboldalnak Olaszországban egyre hangsúlyosabb témája a bevándorlóellenesség mellett a romaellenesség is.

36. ábra - A Lega Nord választási hírdetése

Ausztria

Ausztria egyike azon országoknak, ahol egy radikális jobboldali párt kormányzati pozícióba jutott az elmúlt években: az 1999-ben ezt elérő radikális, populista, német egységet hirdető Szabadságpárt felemelkedése a nyolcvanas évek közepén kezdődött, amikor a szervezet Jörg Haidert választotta elnökévé. A dinamikus vezető Haider képes volt kiszélesíteni a párt bázisát a középosztálytól a munkások felé, taktikájának középpontjában kizárólag a szavazatmaximalizálás állt, melyben sokszor a legalapvetőbb félelmekre alapozva, határozottan bevándorlás- és EU-ellenes retorikával, populista ígéretek segítségével sikeres is volt. Kormányzati pozícióban azonban az FPÖ megroppant: populista ígéretei lufiként pukkantak szét, a párt hiteltelenné vált a választók szemében[92], ráadásul nagyon erős nemzetközi felháborodást is okozott szerepvállalása. Ennek következtében a Szabadságpárt a következő két választáson visszasüllyedt a kispárti pozícióba, 10 százalék körüli szavazatarránnyal. A sikertelenség belső konfliktusokat generált, Haider korábban kikezdhetetlen pozíciója megingott, ezért 2005-ben távozott a pártból, és új szervezetet alapított Bündnis für die Zukunft Österreichs (BZÖ) néven. Haider korábbi és új pártja riválissá váltak, és bár mind a kettő egyértelműen a radikális jobboldalhoz sorolható, mégis jelentős különbségek voltak felfedezhetőek köztük. A Szabadságpárt alapvetően a fővárosban erős, támogatói között felülreprezentáltak a munkások. A BZÖ központja Haider szűkebb pátriájában, Karintiában van, célcsoportja inkább a középosztály, politikája azonban sokkal kevésbé ideologikus, mint az FPÖ-é. A rivalizálás ellenére a legutóbbi, 2008 őszén tartott előrehozott választásokon az FPÖ és a BZÖ is kiemelkedően jól szerepelt, előbbi 18, utóbbi 11 százalékot szerzett. A radikális jobboldal második erővé vált Ausztriában, és csupán néhány szavazattal maradt el attól, hogy az ország legmeghatározóbb csoportja legyen. Mindez újra pánikhangulatot gerjesztett kül- és belföldön, mindenki a szélsőjobboldal jelentette veszélyre figyelmeztetett, főleg ha hozzátesszük, hogy a két párt a másodgenerációs bevándorlók, és a fiatalok körében teljesített kiemelkedően.[93] Az Ausztriában újra és újra előkerülő szélsőjobboldali veszély azonban – a kétségkívül meglévő előítéletek és feszültségek mellett – részben az osztrák pártrendszer sajátosságaiban rejlik. Az országban ugyanis a második világháború utáni időszakban a két nagypárt – az ÖVP és az SPÖ – nagykoalícióban kormányzott. A nagykoalíció rendszerint felerősíti az azon kívül maradó pártokat, hiszen az általuk kínált alternatíva súlya jelentősen megnő.

Spanyolország

A spanyol szélsőjobboldalnak nem volt parlamenti képviselete az utóbbi 30 évben, és nem is rendelkezik a francia Nemzeti Fronthoz hasonló radikális párttal, de számos kisebb szervezet található az országban: a 80-as években például több mint 400 skinhead-csoport létezett, de ezek egyike sem rendelkezett karizmatikus vezetővel vagy komolyabb tagsággal. A szélsőjobb gyenge támogatásának egyik fő oka a Franco-rendszer és hagyatékának kedvezőtlen megítélése. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy egészen a legutóbbi időkig nem volt olyan kisebbség, amit bűnbaknak lehetett volna kikiáltani a növekvő munkanélküliség miatt, ráadásul a bevándorlási törvény is meglehetősen szigorú. Szintén gátolja a radikális szervezetek megerősödését, hogy a piac telített, hiszen meg kell küzdeniük a regionális nacionalista pártokkal is. A legismertebb szélsőséges szervezet az 1993-ban alakult

[92] KURTÁN Sándor: A Szabadság Párt In Politikatudományi Szemle, 2007/1, 23-44. o.
[93] http://hvg.hu/hvgfriss/2008.40/200840_ELoRETORT_oSZTRAK_SZELSoSEGESEK_Jobbraszalt.aspx

Movimiento Social Español, Ricardo Saenz Ynestrillas vezetésével, mely önmagát radikális nacionalista mozgalomként definiálta, fő célkitűzése pedig a helyi nacionalista mozgalmak betiltása volt, valódi politikai sikereket azonban nem tudott felmutatni. Vezetőjét később többször letartóztatták, és jelenleg is eljárás folyik ellene. Ez sem akadályozta meg azonban abban, hogy megalakítsa a nyíltan fasiszta Alianza Nacionalt, de komolyabb sikereket ezzel a szerveződéssel sem ért el. A radikális jobboldali szervezetek másik csoportját azok a pártok alkotják, amelyek a Falange-mozgalmak örököseinek tartják magukat. Ezek azonban nemcsak a választókért harcolnak, hanem folyamatosan rivalizálnak egymással is. A legismertebb az 1995-ben alakult Democracia Nacional, melynek a francia Nemzeti Front volt a példaképe. A párt képviselői sokszor tettek antiszemita utalásokat, erre azonban csak a választók csekély része volt vevő.

Belgium

Belgiumban a szélsőjobb a nyolcvanas évek után kezdett megerősödni, nem kis mértékben a fellobbanó flamand nacionalizmus hatására. Az 1978-ban alakult Vlaams Blok a nyolcvanas években rendszerint egy-két képviselőt tudott a parlamentbe küldeni. A francia Nemzeti Front politikáját alapul véve első komolyabb sikereit 1988-ban érte el, amikor az antwerpeni regionális választásokon tíz százalék feletti eredményt produkált. A lendület ez után is kitartott, és egészen a párt átalakulásáig stabilan tíz százalék feletti támogatottságot hozott a párt bevándorlásellenes, rendpárti retorikája. 2004-ben egy bírósági döntés szerint a párt megsértette a rasszizmus- és xenofóbia-ellenes törvényt: a vezetők a szervezet újrapozícionálására használták fel a helyzetet, más néven új pártot alapítottak, így született meg a Vlaams Belang, mely ezt követően tovább erősödött, és 2006-ban már a flamand szavazatok több mint 20 százalékát megszerezte. Hasonlóan más nyugati radikális pártokhoz az antiszemitizmus mára a VB retorikájában is háttérbe szorult, kampányainak központjában a flamand függetlenség az iszlám- és általános bevándorlóellenesség állnak. Vallóniában a vezető szélsőjobboldali erő a francia Nemzeti Front mintáján alakult, ugyanazzal a névvel rendelkező párt. Ellentétben a VB-vel, ez a szervezet továbbra is nyíltan vall antiszemita nézeteket. Ereje nem mérhető a VB-hez, ám stabilan hozza az 1-2 százalékot. Egyik párt sem viselt kormányzati tisztséget eddig, mivel a mérsékelt pártok megegyeztek egymással („Cordon sanitaire”), hogy egyikőjük sem fog együttműködni a szélsőséges elemekkel.

Hollandia

Hollandiában egészen 1971-ig nem volt radikális jobboldali párt, valódi sikereket azonban az akkor alakult neonáci Holland Népi Szövetség sem tudott felmutatni. Értékelhető választási eredményt először az 1979-ben alakult Centrumpárt ért el, amikor az 1982-es választáson egy mandátumot szerzett, de a belső feszültségek és a pénzügyi problémák megakadályozták a további menetelést. A szélsőjobb ezek után egészen 2002-ig csak kisebb helyi győzelmeket produkált, de azután alapvető változások történtek: a választások előtt néhány hónappal megalakított Pim Fortuyn Listája 17 százalékot szerzett, és részt vett a koalíciós kormányban. Fortuynt voksolás előtt egy héttel meggyilkolták, és összetartó erejének hiányában a hamar szétesett a szervezet, ami miatt már 2003-ban előrehozott választásokra volt szükség, de ekkor a Lista eredménye már csak 5,7 százalék lett. A Fortuynról szóló dokumentumfilm készítőjét, Theo van Gogh-ot szintén meggyilkolták, ami az iszlám- és

bevándorlóellenesség erősödéséhez vezetett, nem csupán politikai, hanem az utcai atrocitások szintjén is. Mindezt néhány évvel később a Geert Wilders vezette Szabadságpárt tudta újfent szavazatokká konvertálni: bevándorlás- és főleg muszlimellenes kampányával (de az antiszemitizmust például hevesen elutasítva) a 2006-os választáson 5,9 százalékot szerzett, majd a 2009-es EP-választásokon már a voksok 17 százalékát kapta.

Skandinávia

A skandináv országokban vegytisztán szélsőjobboldali politikai pártokkal nem találkozunk, sokan inkább új, vagy neopopulista jelzőkkel illetik őket. A bal-jobb politikai skálán való elhelyezkedésük, illetve a bevándorlóellenességük mégis indokolttá teheti a szélsőséges jelzőt. A szociáldemokrácia erős társadalmi beágyazottsága miatt az itteni pártok „szelídebbek" délebbi társaiknál. Bár sokuk támogatott már hatalmon lévő kormányt, a karakterük inkább elitellenes és sokszor kritizálják a demokratikus berendezkedést is. Dániában a nyugat-európai országoknál hamarabb kezdtek megerősödni a radikális jobboldali populista pártok. A Dán Fejlődés Pártja (DFP) már az 1973-as parlamenti választáson majdnem 16 százalékot szerzett, és a hetvenes években végig tartotta 10 százalék feletti támogatottságát A lendület azonban nem maradt meg, a belső csatározások, melyek a kilencvenes években is folytatódtak, végül pártszakadáshoz vezettek. Az egyik kiváló frakció megalapította a Dán Néppártot (DNP). Míg a Dán Fejlődés Pártja inkább volt egy adópopulista, bürokráciaellenes párt, a DNP már sokkal inkább hasonlított az osztrák Szabadságpárthoz vagy a francia Nemzeti Fronthoz. A 1998-as választásokon már le is győzte riválisát a DNP, és a következő választásokon is 10 százalék feletti eredményt produkált. 2001-ben egy jobboldali koalíció került hatalomra, melyet a párt kívülről támogatott, és állami tisztségeket is kapott. Nagy szerepe volt a szigorú bevándorlási törvény megalkotásában is. A következő választásokon is tartotta a 13-15 százalékos eredményt.
Norvégiában a Fejlődéspárt más utat járt be, mint dán testvére. Gyengén kezdett, ám később egyre jobb eredményeket ért el. A hetvenes és nyolcvanas években 5 százalék körül volt csupán a támogatottsága, de 1990-re már tíz százalék feletti szavazatarányt produkált. A kilencvenes évek közepén a neoliberális frakció kivált, és ezt követően megerősödött a párt bevándorlóellenes éle. 2001-et követően a DNP-hez hasonlóan nem hivatalos együttműködés állt fenn a Fejlődéspárt és a jobboldali koalíció között, ám ez 2005 előtt megszakadt, mivel a miniszterelnök nem volt hajlandó formalizálni az együttműködést: mindez azonban a radikális pártot erősítette, mivel a 2005-ös választásokon, addigi legjobb eredményüket produkálva több mint 20 százalékot szereztek. Svédország egészen 1991-ig immunis volt a szélsőjobboldali pártokkal szemben, ám akkor a frissen megalakult Új Demokrata Párt majdnem 7 százalékot ért el a parlamenti választásokon. A párt ideológiája rokonítható a dán és norvég Fejlődéspártokkal. A siker pillanatnyi volt, mivel a következő alkalommal már kiesett a parlamentből. Finnországban a populista nézetek több évtizede részei a politikai életnek. A Vidék Pártja több kormánykoalíció része volt a nyolcvanas-kilencvenes években, és 1995-ös megszűnése után a hagyományt tovább vitte az Igazi Finnek mozgalma. A nacionalista, bevándorlóellenes párt köztársaságielnök-jelöltje 2006-ban majdnem 3,5 százalékot ért el. Ezután folyamatosan felfelé ívelt a párt pályája, mivel a 2007-es parlamenti választásokon 5,4, a 2009-es EP-választáson pedig majdnem 10 százalékot szereztek.

8.1.1. A nyugat-európai szélsőjobboldali pártok tipológiája

Nyugat-Európában a radikális jobboldali pártoknak alapvetően két csoportja különböztethető meg.

1) Az első csoportba a két világháború közötti nemzetiszocialista és fasiszta rendszerekhez visszanyúlni kívánó, antidemokratikus és rendszerellenes pártok tartoznak. Ezek a pártok már a század második felétől jelen voltak a kontinentális politikában, azonban annak főáramába nem tudtak bekerülni, sikerüket maximum a bejutási küszöb időnkénti átugrása jelentette. Az idő múlásával az ilyen típusú pártok egyre inkább eltűnnek, tagjaik kihalnak, utánpótlás pedig a politikai sikertelenség miatt csak nagyon korlátozott mértékben áll rendelkezésre. A konkrét náci ideológia ugyan a legtöbb államban megmaradt, de az esetek nagy részében teljesen elszeparált skinhead-mozgalmakban él tovább, politikai képviselete egyre inkább megszűnik.

2) A második csoportban ezzel szemben az 1945 után alakult kispolgári protesztmozgalmak találhatóak. Ezek létrejöttének nagyon sokféle motivációja lehet, de a leggyakrabban a bevándorlás-ellenség és a növekvő európai integráció – ezzel párhuzamosan pedig a nemzet szerepének csökkenése – elleni tiltakozással magyarázható. A modern, napjainkban is jelenlévő, és gyakran sikereket elérő radikális jobboldali pártok kétségkívül az utóbbi csoportba tartoznak. Igazi felívelésük a nyolcvanas évekre tehető[94]: ekkor a fejlett nyugati államoknak szinte kivétel nélkül kellett szembenézniük a jobboldali radikális mozgalmak megerősödésével, melyek stílusukkal, programjukkal és a legtöbbször tagságukkal is komoly kihívás elé állították a második világháború után kialakult, a legtöbbször elkényelmesedett politikai és pártrendszert. Mindez leginkább azzal volt magyarázható, hogy az 1945 után kezdődő, dinamikus gazdasági növekedésre, és a belső fogyasztás folyamatos bővülésére alapozó modell kifulladni látszott. A hetvenes évektől kezdve a reálbérek stagnálni kezdtek, nőtt a gazdagok és a szegények közötti szakadék, és egyre többen maradtak munka nélkül, leginkább a társadalom alsóbb rétegeit képző szakmunkások körében. Mindez együtt járt a regnáló politikusokba és pártokba vetett bizalom megrendülésével, akik erre jelentősen rásegítettek azzal, hogy az újonnan jelentkező problémák előtt teljesen tehetetlenül álltak. A legtöbb nyugati országban érezhetően nőtt a létbizonytalanság, a nyugtalanság és a pesszimizmus, kezdett kialakulni a modernizáció veszteseinek egyre szélesebb csoportja a társadalom alsóbb rétegei között, mely jelentős egyezést mutat a radikális pártok későbbi szavazótáborával. Természetesen a radikális jobboldalnak nem ez volt az első felfutása a második világháborút követő időszakban Nyugat-Európában (Franciaországban, Németországban és Olaszországban is bekerültek az országgyűlésbe a hatvanas években szélsőséges pártok), de a nyolcvanas évek felívelése három tényezőben is valódi újdonságot jelentett[95]: (1) különböző nyugati országokban közel azonos időpontban érték el sikereiket (2) a legtöbb esetben valódi politikaformáló erővé tudtak válni, és (3) valódi áttörést jelentett, hogy sikeressé tudtak válni fontos politikai posztok és funkciók megszerzésében is.

---

[94] BETZ, Hans Georg: *Az "új jobboldal" az EU fejlett demokráciáiban* In Eszmélet, 2004/61, 84-93. o.
[95] BETZ, Hans Georg: *Az "új jobboldal" az EU fejlett demokráciáiban* In Eszmélet, 2004/61, 84-93. o.

37. ábra - A Front National választási hirdetése

A közel húsz éve létrejövő, és a legtöbb esetben ma is meghatározó új pártok sok mindenben különböztek néhány évvel korábbi elődjeiktől: az új szervezetek legtöbbje már határozottan szakított a fasizmus hagyományával, és inkább egyfajta probléma-központú stratégiára váltottak, a választókat verbális radikalizmussal, szimbolikus politizálással, populista üzenetekkel és a legtöbb esetben nagyon profi „csomagolás-sal" próbálták meggyőzni. Abban azonban nem nagyon különböznek elődjeiktől, hogy szinte mindig az egész párt az egyszemélyes, teljhatalmú vezetőjének karizmá-jára épült: elég csak Jörg Haiderre, Jean-Marie LePen-re vagy Umberto Bossira gon-dolni. Éppen a centralizáció miatt a radikális pártok szervezetileg általában sokkal hatékonyabbak a demokratikusan működő tömegpár-toknál: működésük a legtöbb esetben erőteljesen centralizált, a vezető szinte kézi vezérléssel irányíthatja az egész szervezetet, így nagyon gyorsan tudnak reagálni a választói igények változására. Az egyszemélyes irányításnak ugyanakkor megvannak a maga hátrányai is: az egész szervezet túlságosan függ a vezér személyétől, a párt maga sokszor nem is képes túlélni elvesztését. Pim Fortuyn meggyilkolása után listája – nagyrészt még a „Fortuyn–hatás"-nak köszönhetően – még kiemelkedően szerepelt a holland válasz-tásokon, rögtön utána azonban bomlásnak indult, és meg sem tudta közelíteni ko-rábbi eredményeit. Hasonló sorsra juthat Jörg Haider halála után a BZÖ, de a Front National sem képzelhető el LePen nélkül, ahogy az Északi Liga sem Bossi nélkül. Ezeknek a pártoknak éppen ezért a legtöbb esetben sokkal gyorsabb az életciklusa, mint a hagyományos tömegpártoknak: mivel általában speciális körülmények magya-rázzák támogatottságukat, így nagyon gyorsan képesek megerősödni, azonban rit-kán tudnak huzamosan jó eredményt elérni. Elég egy belső konfliktus, egy az elnök

személyét érintő botrány vagy korrupciós ügy, és a párt jelentette újdonság, és vele együtt gyakran maga a párt is eltűnik.

Az eddigi tapasztalatok alapján a pártvezér kiesése, vagy a személyét ért támadások mellett a legnagyobb veszélyt a radikális pártokra a kormányzati pozíció jelenti: az ilyen típusú pártok mindig a fennálló politikai elittel szemben határozzák meg magukat, radikálisan új és más megoldásokat ígérve az embereket napi szinten aggasztó problémákra. Sikerüket sok esetben pont annak köszönhetik, hogy „örök ellenzékiként" programjuk nem számon kérhető. Kormányzati pozícióban éppen ezért a legtöbb esetben elbuknak, ígéreteiket nem tudják megvalósítani, csalódást okozva ezzel szavazóiknak. A legjobb példa erre a már korábban említett Jörg Haider-féle Szabadságpárt, mely 1999-ben a második legtöbb szavazatot szerezve 27 százalékot ért el az országgyűlési választásokon, majd koalíciót kötött az ÖVP-vel, de azt követően újra kispárti státuszba süllyedt vissza. Az előbb említett Pim Fortuyn listájának gyors bukása a vezér meggyilkolása mellett nagyban volt köszönhető annak, hogy politikusai kormányzati pozícióban csapnivaló teljesítményt nyújtottak. Mindez azonban nem csak Nyugat-Európára igaz. Hasonlóan járt Lengyelországban a Lengyel Családok Ligája és az Önvédelem is: a 2005-ös választásokon kiemelkedően jól szerepeltek – 8 és 11 százalékot elérve –,kormányrúdhoz kerülésük után viszont azonnal lejtmenetbe kerültek, és 2007-ben már mindketten kiestek a Szejmből, a 2009-es európai parlamenti választásokon pedig teljesen leszerepeltek. Az egyetlen ellenpélda Olaszország, ahol mind az Északi Liga, mind az Alleanza Nazionale többször is része volt Silvio Berlusconi kormánykoalíciójának, és bár támogatottságuk erősen hullámzó, ezután sem tűntek el a politikai palettáról.

Fontos kérdés azonban, hogy ezek a modern, új típusú nyugat-európai szélsőséges pártok tekinthetők-e valóban a korábbi radikális jobboldali, fasiszta pártok utódjának, vagy egy teljesen új pártcsalád létrejöttéről kell beszélni. Ha utódnak tekintenénk őket, akkor két lényegi kritériumnak mindenféleképpen meg kéne felelniük: egyrészt a demokratikus játékszabályok, a minden emberre vonatkozó jogok és szabadságok elutasítása, és ezeknek egy faji, nemzeti vagy vallási alapon álló autoriter rendszerrel való felváltásának kívánalma, másrészt a politikai célok – legyenek azok kül- vagy belpolitikaiak – elérése érdekében az erőszak alkalmazásának elfogadása, sőt hirdetése. A nyugat-európai radikális pártok legtöbbje azonban ezeket a kritériumokat nem teljesíti, még ha a párt szimpatizánsainak és tagságának egy része meg is felelne a feltételeknek. A modern radikális jobboldali pártok ugyanis a legtöbb esetben – minimum – kettős kommunikációt folytatnak, és a legelhivatottabb tagságnak szóló üzenetek mellett gyakran hangoztatják a demokratikus intézményrendszer iránti elkötelezettségüket. Pragmatikus okokból folyamatosan próbálnak megszabadulni a szélsőségesség, a rendszerellenesség bélyegétől, mert pontosan tudják, hogy a játékszabályokat áthágó pártok nem számíthatnak a társadalom széles rétegeinek támogatására. A modern sikeres radikális pártok tehát leginkább abban különböznek elődeiktől, hogy sokkal inkább célorientáltak, célnak pedig a minél sikeresebb választási szereplést és a minél fontosabb politikai pozíciók megszerzését tekintik: a radikális retorika sokszor már csak eszköz. Hasonlóképp, a rendszerellenesség is sokszor csak kommunikációs stratégia, hiszen a mai szélsőséges pártok többségének célja pont a fennálló rendszeren belüli sikeres szereplés. Ezeknek a pártoknak tehát inkább egyfajta pragmatikus radikalizmus és jobboldali populizmus a legfontosabb jellemzője, és nem a fentebb felsorolt – szélsőséges pártokra vonatkozó – két kritérium.

A nyugat-európai jobboldali radikális szervezetek mégis jelentős különbségeket mutatnak a jobbközép pártok családjához képest: céljuk ugyanis a kialakult status quo teljes felrúgása, a háború után kialakult berendezkedések, a jóléti állam és a multikulturális társadalom bírálata. A legfontosabb különbség összességében mégis a populista retorika alkalmazása: a populista érvrendszer mindig az egyszerű ember józanságába vetett hit hangsúlyozásán alapul, és a legbonyolultabb problémára is mindig egyszerű megoldásokat kínál. A populista retorika mindig az elnyomott emberek véleménye melletti kiállást helyezi előtérbe, az egyszerű emberek követeléseit hangoztatja, és minden helyzetben nagyon konkrét, az elit egyes csoportjait felvillantó ellenségképpel szolgál követőinek. Éppen ezért a populista pártok radikálisan újszerű és egyszerű érvelésükkel a választók jelentős részét maguk mellé tudják állítani. A nyugat-európai radikális pártok nagyon sok mindenben különböznek egymástól, mindegyik közös jellemzője azonban a populista retorika mindenek feletti alkalmazása. Ennek lényege a fennálló társadalmi gazdasági rendszer „népellenességének" kritikája, mert az az érvelés szerint mindig csak egy kiválasztott kisebbség – általában a kijelölt ellenség – számára kedvező. A populisták a legtöbb esetben „valódi" demokráciát követelnek a fennálló – szintén egy meghatározott kisebbség érdekeit szolgáló – rendszerrel szemben. Magukat nemhogy a demokrácia ellenségének, hanem pont a demokrácia egyetlen valódi képviselőinek tartják az egyes országokban. Éppen azért gyakoriak a népszavazási kezdeményezések a radikális jobboldali pártok körében, mert ezzel az eszközzel kivehetik a „romlott, antidemokratikus elit" kezéből a hatalmat, és visszaadhatják azt a népnek. A szélsőjobboldali pártok Nyugat-Európában mindenhol a társadalomban meglévő indulatok felszínre hozására, a népharagra alapoznak. Az ellenség azonban sokféle lehet: a hatalomban lévő pártok, a politikai elit, a bevándorlók, az országon belül élő kisebbségek, valamint azok, akik szociális juttatások révén részesedést kapnak a közös kasszából.

Fontos sajátossága a fejlett demokráciákban működő radikális pártoknak a szabadpiac és a kapitalizmus részleges támogatása: a kis- és középvállalkozások folyamatos dicsőítése mögött a legtöbbször ugyanis a vállalkozásba, az egyéni kezdeményezésbe, azaz a szabadpiacba vetett hit áll. Ezzel magyarázható a szociális ellátórendszer kedvezményezettjeinek támadása, mivel a radikális jobboldali pártok kommunikációjában a termelő többség áll szemben az „élősködő" kisebbséggel. Éppen ez magyarázza, hogy a radikális jobboldali pártok bázisát nem minden esetben csupán a piaci verseny vesztesei alkotják. Hasonlóan hajlamosak a radikális pártok támogatására azok a szavazók, akik úgy érzik, hogy a piaci verseny körülményei között megharcoltak a sikerükért, melyet csak maguknak, saját eredményeiknek köszönhetnek, így abban nem akarnak osztozni mással. Éppen azért szavaznak egy radikális pártra, mert elutasítják a társadalmi szolidaritást, és nem akarják a leszakadó rétegeket támogatni saját adójukból.

Az előbbiekkel némileg ellentmondásba keveredve ugyan, de közös vonása a nyugat-európai radikális pártoknak, hogy a globalizációt mindegyik egységesen elutasítja. Stratégiájuk és programjuk legtöbb eleme általában levezethető az erősödő nemzetközi verseny elleni fellépésből: globalizáció- és tőkeellenesek, támadják a szabad kereskedelemre alapuló Európai Uniót, és programjukban protekcionista intézkedéseket ígérnek.

A radikális pártok legfőbb ellensége mindig egy, a többségi nemzettől elkülönülő kisebbség. Ezen a ponton azonban jelentős különbség látható a nyolcvanas években

megjelenő nyugat-európai szélsőséges pártok, és a rendszerváltások után megjelenő kelet-európai társaik között. A nyugat-európai szélsőséges szervezetek támadásainak középpontjában szinte mindig a bevándorlók állnak: a többnyire szegény országokból érkező munkásokat leginkább azért bírálják, mert elszippantják a munkalehetőségeket, valamint eltérő kultúrájuk veszélyezteti az európai identitás hegemóniáját. Kelet-Európában ezzel szemben – nagyobb arányú bevándorlás híján – a radikális pártok kereszttüzében mindig egy régebb óta ott élő kisebbség áll.

8.1.2. Különbségek a nyugat-európai szélsőjobboldali pártok között

A fentebb felsorolt hasonlóságok mellett a nyugat-európai radikális pártok között nagyon sok különbség is felfedezhető. Az egyik legfontosabb eltérés élettartalmukban látható: populista pártok korábban is időnként megjelentek a fejlett demokráciákban, életciklusuk azonban nagyon rövid volt: amilyen hirtelen megjelentek, a legtöbb esetben olyan gyorsan el is tűntek. A nyolcvanas-kilencvenes évek újdonsága pont az volt, hogy ezek a pártok több országban is tartósan is bent tudtak maradni a politikai arénában. Ez a helyzet Belgiumban, Franciaországban, Olaszországban és bizonyos szempontból Ausztriában is, bár utóbbi esetben csupán a radikális tábor megléte állandó, az őket képviselő pártok összetétele és mérete időben változó. Kevésbé tartós ugyanakkor a radikális pártok támogatottsága a skandináv országokban vagy Hollandiában, ahol továbbra is egy-egy párt időnkénti felfutása a jellemző.

A nyugat-európai radikális pártokat könnyen lehet kategorizálni az antiszemitizmushoz fűződő viszonyuk alapján: a nyolcvanas évek előtt szinte minden radikális párt határozottan zsidóellenes is volt, mivel legtöbbjük a második világháborút megelőző fasiszta mozgalmakra alapozta ideológiáját. Napjainkban azonban a helyzet közel sem egyértelmű: Hollandiában például mind Pim Fortuyn mozgalma, mind a nemrég felfutó Szabadságpárt, bár határozottan bevándorlás ellenes, de a „zsidó-keresztény kultúrára” való hivatkozással kifejezetten elutasítják az antiszemitizmust és a homofóbiát is. Hasonlóképp, a Dán Néppárt programjában is sokkal inkább az arab bevándorlók elleni küzdelem, és az olasz radikális pártok is egyre kevésbé foglalkoznak a zsidóság kérdésével. Ezzel szemben LePen rendszeresen tesz antiszemita megjegyzéseket, még ha – mint erre korábban utaltunk – ezzel választói sok esetben nem is értenek egyet. A német NPD szintén egyértelműen nevezhető antiszemitának, de az osztrák Szabadságpárt képviselői is gyakran tettek zsidóellenes nyilatkozatokat.

Szintén fontos különbség, hogy az egyes radikális pártok mennyire kerülnek közel a kormányzati pozícióhoz: Ausztriában, Olaszországban vagy Hollandiában erre már volt példa. Franciaországban, Németországban vagy Nagy-Britanniában mindez ugyanakkor elképzelhetetlen lenne. Ennek több oka is van. Meghatározó lehet a pártrendszer szerepe: amennyiben az nem annyira kialakult, gyakran tűnnek fel teljesen új pártok – mint például Olaszországban –, akkor könnyebben kerülhet egy radikális párt is hirtelen meghatározó szerepe. Fontos lehet, hogy mennyire betonozódtak be a politikai tömbök, az egyes pártok mennyire koalícióképesek bármelyik irányba. Végül, de nem utolsó sorban lényeges a radikális és nem radikális szavazók közötti szakadék mértéke: ez befolyásolja ugyanis, hogy egy esetleges jobbközép pártot mennyire büntetnek meg támogatói, amennyiben koalíciót köt egy szélsőséges párttal.

A nyugat-európai radikális pártok tehát sokfélék, azonban a populizmus, a bevándorlás, a globalizáció és az Európai Unió elutasítása kivétel nélkül mindegyikre igaz. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján az új típusú szélsőséges pártok akkor képesek sikeressé válni a fejlett demokráciákban, ha (1) képesek az emberek egy jelentős részét napi szinten közvetlenül érintő problémát megragadni, (2) rendelkeznek karizmatikus vezetővel, (3) sikeresen tudják az általuk kínált radikális változások realitását elhitetni potenciális választóikkal.

38. ábra - Az FPÖ hirdetése: Az EU-ellenesség közös vonás

8.2 Szélsőjobboldal Közép-Kelet-Európában

Szlovákia

Szlovákiában is, hasonlóan Magyarországhoz, már közvetlenül a rendszerváltás után, a kilencvenes évek elején megjelentek a radikális mozgalmak, de ekkor még különböző skinhead-zenekarok rajongótábora alkotta csupán a szélsőségek legfőbb bázisát, a romák valamint a zsidók mellett pedig a legfontosabb ellenségek a csehek voltak. Az ezredforduló után néhány évvel azonban a helyzet megváltozott: a szervezetek taglétszáma jelentősen emelkedett, és egyre több csoport rendelkezett politikai ambíciókkal. Ekkor került az érdeklődés középpontjába a Szlovák Testvériség, mely legfőbb ellenségének már a magyarokat tekintette. Az utóbbi években ennek tagjai rendszeresen tartottak nem kifejezetten jelentős, de a legtöbb esetben szándékoltan provokatív, gyakran nyíltan rasszista megmozdulásokat. 2005-ben a szervezet megalapította a Szlovák Testvériség Nemzeti Pártot, mely indult volna a 2006-os választásokon – az ehhez szükséges kauciót már ekkor le is adta – de az ügyészség nem sokkal a voksolás előtt feloszlatta a szervezetet. Maga a Szlovák Testvériség még ezután is szervezett demonstrációkat, néhány hónapja azonban már ezt is betiltották. A tagok ennek ellenére rendszeres felvonulnak mindenki által felismerhető egyenruhájukban.

Az elmúlt időszakban a legfontosabb kérdéssé egyértelműen a magyar-szlovák viszony vált. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy Robert Fico, a Smer vezetője koalíciót kötött a Szlovák Nemzeti Párttal. Utóbbi, és főleg annak elnöke, Jan Slota magyarellenes kirohanásaival vált ismertté. Az azóta eltelt időszakban a helyzet kettős: a kormány egyrészt látványosan fellép a szélsőséges mozgalmak ellen – elég csak a fent említett Szlovák Testvériség betiltásának kezdeményezésére gondolni[96] – és az emberi és kisebbségi jogok védelmezőjeként próbál megjelenni. Ráadásul hasonlóan más radikális pártokhoz, kormányzati pozícióban az SNS népszerűsége is csökkeni kezdett, és ma már csak az ötszázalékos bejutási küszöb környékén áll. A magyarellenesség azonban továbbra is hangsúlyos maradt a kormány kommunikációjában, a kisebbségellenes populizmus nem szorult vissza, hanem inkább a politikai mainstream részévé vált. Hiába gyengült szervezeti szinten a radikális jobboldal az elmúlt években, a kirekesztő eszmék továbbra is jelen vannak.

Lengyelország

Lengyelországban a rendszerváltás után szinte azonnal megjelentek a radikális csoportok: kisebb részüket a skinhead-mozgalmak jelentették, míg a második, nagyobb csoportba a századfordulós, nagy lengyel katolikus államot követelő mozgalmak reinkarnációi tartoztak. Utóbbiak közül a legjelentősebb az úgynevezett Összlengyel Ifjúság volt. A szervezet vezetője az a Roman Giertych volt, aki később a Lengyel Családok Ligájának is élére került, éppen ezért az Összlengyel Ifjúság 2003-tól a radikális, soviniszta párt hivatalos ifjúsági szervezetének számít. A csoport szoros kapcsolatot ápol skinhead-mozgalmakkal is, legfőbb ellenségének pedig a liberalizmust, a feminizmust, a kisebbségeket, a toleranciát és a nyugati kultúrákat tekinti, tagjai gyakran náci karlendítéssel üdvözlik egymást. A Lengyel Családok ligája szintén szélsőségen nacionalista, kisebbségellenes, soviniszta, gyakran nyíltan antiszemita párt, mely a 2004-es európai parlamenti választáson a szavazatok majdnem 15

[96] Ezt a kormányzati döntés később a bíróság felülvizsgálta

százalékát szerezte meg, majd néhány évvel ezelőtt a Jog és Igazságosság koalíciós partnereként kormányzati pozícióba került. Mindez külföldön és belföldön is hatalmas felháborodáshoz vezetett, a lengyel kormány szinte karanténba került. A Lengyel Családok Ligája, és az akkor szintén a koalíció tagjának számító Önvédelem hasonlóan járt, mint a legtöbb hirtelen felfutó radikális párt. Kormányzati pozícióban nem tudta korábbi populista ígéreteit teljesíteni, hiteltelenné vált a választók szemében, fény derült politikusainak felkészültségbeli hiányosságaira és korrupciós ügyeire, majd támogatottsága csökkenni kezdett. A két nevezett párt a legutóbbi országgyűlési és európai parlamenti választásokon sem tudta átlépni az ötszázalékos küszöböt. Ennek ellenére Lengyelországban továbbra sem zárható ki egy radikális párt későbbi megerősödése: egyrészt az országban nagyon magas az erősen vallásos katolikus választók aránya, márpedig ez a réteg a nyugati példák alapján a szélsőséges pártok potenciális bázisát jelentheti. Másrészt a lengyel politikai palettáról gyakorlatilag hiányzik a baloldal, így jóval nagyobb tér nyílik a jobboldali szélsőséges pártok előtt is. A volt baloldali szavazókat ugyan elsősorban a PiS integrálta, azonban Nyugat-Európában is sok helyen a baloldal gyengülése épp a radikális jobboldali pártok erősödésével járt együtt, így a választók ilyen irányú mozgása nem elképzelhetetlen.

Bulgária

A radikális mozgalmak szempontjából Bulgáriában a 2005-ös esztendő a választóvonal. Azt megelőzően a jobboldali Demokratikus Erők Pártja és az utódpárt Bolgár Szocialista Párt uralta a politikát, de 2001-ben, a korábbi cár Második Szimeon mozgalma megnyerte a választásokat, és ezzel a korábban stabil pártrendszer átalakult. A jobbközép párt a következő választásokon már gyengén szerepelt, a felszabadult szavazatok jelentős részét viszont a radikális jobboldali Ataka szívta fel, mely így a harmadik legnagyobb frakcióval került a parlamentbe. A párt csak néhány hónappal korábban alakult, politikája nyíltan kisebbségellenes, populista és ultranacionalista. A 2005-ös választásokon az Ataka színeiben indultak a legismertebb radikális civilszervezet, a Bolgár Nemzeti Szövetség jelöltjei, a két csoport aztán nem sokkal a választások után összekülönbözött. Az Ataka az utóbbi években némileg mérsékeltebb lett, bár a kisebbségellenesség (főleg török-és romaellenesség) és a populizmus továbbra is hangsúlyos elemei kommunikációjának. Napjainkban a nacionalista szólamok mellett a párt legfőbb célkitűzése a privatizáció leállítása, valamint a minimálbér és az ingyenes egészségügy bevezetése. Stratégiáját tehát leginkább az előző szocialista kormány programjának bírálatára alapozta, mely eredményeként idén nyáron az európai parlamenti választáson 11, az országgyűlési választáson pedig 9 százalékot értek el. A Bolgár Nemzeti Szövetség az Atakatól való eltávolodás után hozta létre saját, alapvetően politikai ambíciókkal rendelkező szervezetét, a Nemzeti Gárdát, melynek célja – hasonlóan a régió más országaihoz – alapvetően a romákkal szembeni önvédelem[97], de a szervezet megszólalásaiban a legtöbbször élesen kritizálja az egész fennálló rendszert. A bolgár Gárda létrejötte, céljai és működése is nagyon sok hasonlóságot mutat Jobbik által alapított Magyar Gárdáéval.

Csehország

Csehországban a radikális mozgalmak helyzete kettős: szélsőjobboldali párt a rendszerváltás óta nem volt, és jelenleg sincs a Parlamentben. Ennek ellenére elemzők szerint az egész régióban itt a legszervezettebbek a neonáci mozgalmak[98]. Így hiva-

[97] A szervezet létrejöttét közvetlenül kiváltó ok a Szófia egyik negyedében kitört, nagy vihart kavart romák részvételével zajlott zavargások voltak.

[98] http://kitekinto.hu/europa/2008/03/24/csehorszag_jobbra_at

talos politikai képviselet híján is állandó szereplői a cseh közéletnek, rendszeres utcai felvonulásaik, nemritkán összecsapásokba torkolló megmozdulásaik általában nagy vihart kavarnak. Az utóbbi években a szélsőséges mozgalmak és eszmék jelentette társadalmi veszély a politikai viták középpontjába került, ami leginkább a radikális pártok szervezeti megerősödésének köszönhető. Ideológiailag a legveszélyesebb a Cseh Munkáspárt, mely szoros kapcsolatot ápol az említett utcai megmozdulásokat szervező neonáci mozgalmakkal. A belügyminisztérium még tavaly kezdeményezte a párt betiltását, kellő bizonyíték hiányában azonban a Legfelsőbb Bíróság ezt elutasította. Támogatottság szempontjából a valódi problémát a Nemzeti Párt jelenti: a szervezet rendelkezik saját rádióállomással és nyomtatott médiummal, politikája bevándorlás- és iszlámellenes, megszólalásaiban azonban a legnagyobb hangsúlyt a romák elleni előítéletek kapják. A Nemzeti Párt – hasonlóan a bolgár és a magyar megfelelőjéhez – 2007 nyarán önvédelmi gárdát hozott létre, mert álláspontjuk szerint a rendőrség nem tudja megfelelően ellátni feladatát. Ezen pártok, bár fontos szereplői a közbeszédnek, valódi politikai sikereket eddig nem tudtak felmutatni.

Románia

Romániában a rendszerváltás előtti Ceauşescu-rendszer is – „vadkommunizmusa" ellenére – alapvetően nacionalista volt. A legnagyobb ellenség akkoriban az erdélyi magyarság volt, mivel a központi vezetés folyamatosan rettegett a magyarság önállósodásától és elszakadásától. A rendszerváltás után ennek köszönhetően gyakorlatilag azonnal megjelentek a nacionalista csoportok, amelyek továbbra is a magyarokat tekintették fő ellenségüknek. A rendszerváltás után nem sokkal alakult PUNR[99] rögtön az első szabad választáson több mint 8 százalékot szerzett, része lett a kormánykoalíciónak, egyik vezetőjét, Gheorghe Funart pedig Kolozsvár polgármesterévé választották. Négy évvel később, 1996-ban a párt már nem tudta átlépni a bejutási küszöböt, és ez néhány év múlva a teljes széteséséhez vezetett. A PUNR eltűnése azonban korántsem jelentette a radikális jobboldal visszaszorulását: ekkor erősödött meg a Corneliu Vadim Tudor által vezetett Nagy Románia Párt, mely a magyarellenesség mellet már éles kirohanásokat intézett a zsidók és a cigányok ellen is. A párt és annak vezetője leginkább az erdélyi románság körében volt népszerű, de a szervezet hivatalos hetilapját több százezer példányban vásárolták az egész országban. A párt támogatottsága az ezredfordulón volt a legmagasabb: majd húsz százalékot szerzett mind a szenátusi, mind a képviselőházi választásokon, és a pártelnök második lett az elnökválasztáson.[100] A Nagy Románia Párt a rendszerváltástól egészen a legutóbbi választásokig mindig átlépte a bejutási küszöböt, de 2008-ban kiesett a parlamentből. A PUNR összeomlása után nem sokkal a két világháború közötti legionárius mozgalom modern reakciójaként újabb radikális mozgalom jött létre, mely néhány éve Új Jobb néven pártot is alapított. A két irányvonal között azonban alapvető eltérések voltak: míg a VR és a Nagy Románia Párt – mivel nagyban kötődött az előző rendszerhez – tagjai nem voltak antikommunisták, addig a legionáriusok egyik legfőbb ellenségüknek pont az előző rendszer haszonélvezőit és az őket szolgáló Securitate tagokat tekintették. A szélsőjobboldali pártnál kulcsfontosságú ellenségkijelölésben is eltérések mutatkoztak: míg a Tudor-féle párt – hasonlóan a Ceauşescu-rendszerhez – a magyarokat tartotta legfőbb ellenségének, addig az Új Jobb, alkalmazkodva a régiós trendekhez már túlnyomórészt a romák ellen uszított.

[99] Partidul Unității Națiunii Române –Román Nemzeti Egység Párt

[100] Tudor 1999-ben majdnem sikeres állampuccsot hajtott végre, amikor a sztrájkoló bányászoknak azt üzente, hogy jöjjenek Bukarestbe és vegyék át az irányítást: 15000 munkás érkezett nem sokkal később a fővárosba, a rendőrség csak a sürgősségi állapot kihirdetése után tudta őket megállítani.

A szervezet legnagyobb ereje, hogy jó viszonyt ápol az országban legerősebbnek számító ortodox egyházzal.

Balti államok

Észtországban már a rendszerváltás utáni első parlamentnek tagjai voltak szélsőségesen nacionalista pártok: a Szülőföldért és az Észt Nemzeti Függetlenségi Párt a kormánykoalíciónak is részese volt, míg a legradikálisabb, rendszerellenes és antikommunista Észt Polgár ellenzékben maradt. Utóbbi legfőbb ellenségének elsősorban az orosz kisebbséget tekintette, melynek helyzete ma is a szélsőséges mozgalmak legfontosabb témája: legtöbbször az amúgy is szigorú kisebbségi törvény keményítését és az orosz befolyással szembeni határozottabb fellépést követelik. A kezdeti fellendülés ellenére azonban ma nem meghatározó a radikális jobboldal szerepe Észtországban: a skinhead-mozgalomnak kevés tagja van, és nem kapcsolódnak szorosan politikai szervezetekhez, a rendőrség pedig határozottan fellép az ilyen jellegű szerveződésekkel szemben. A szélsőséges megnyilvánulások elszórtak az országban, említésre méltó incidens csak a 2006-os Meleg Büszkeség felvonuláson történt, amikor több tucatnyi bőrfejű több résztvevőt bántalmazott.

Lettországban a radikális jobboldali pártok szerepe szintén nem meghatározó. A rendszerváltás után ugyan sokszor kerültek az érdeklődés középpontjába, de a legtöbb szervezet a függetlenség kiharcolása után vagy eltűnt, vagy betagozódott a politikai elitbe. Az évtized vége felé újabb reneszánszukat élték a szélsőséges, russzofób pártok, megteremtve inverzüket az orosz kisebbség körében. A skinhead-mozgalmak inkább az utóbbi közösségben találhatók, mindkét fél retorikájában közös pont az antiszemitizmus. Napjainkban a Nemzeti Erő Egysége a legfontosabb radikális szervezet: a párt legfőbb ellenségének a melegeket tekinti, érdemi politikai sikereket azonban eddig nem tudott felmutatni.

Litvániában kevés szélsőséges szervezet van, és ezek többsége is inkább középre próbálja magát pozícionálni. A radikális jobb és bal között nem éles a határvonal, mivel rasszista és idegenellenes szervezetek közül sokan alkalmaznak szociális populista retorikát, és akár még a szélsőbaloldallal is rendeznek közös demonstrációkat. A közvélemény nyíltan nem támogatja ezeket a szervezetet, ám a felmérések arról árulkodnak, hogy a lakosság nem jelentős része mégis hasonló nézeteket vall. A kevés támogató ellenére Litvániában a radikális szervezetek viszonylag szabadon működhetnek.

8.3 Hasonlóságok a közép-kelet-európai és a nyugat-európai szélsőjobboldal között

A régióban a rendszerváltásokat követő időszakban nagyon hasonló folyamatok mentek végbe, mint amelyek a nyolcvanas években Nyugaton a radikális jobboldal megerősödéséhez vezettek: a piacgazdaságba való átmenet során rengeteg egzisztencia ment tönkre, a régióban is kialakult a rendszerváltások veszteseinek köre. A társadalmi viszonyokat korábban meghatározó szisztémák felbomlottak, a választók nagy részében a mélyreható változások miatt úrrá lett a bizonytalanság. Ráadásul a kommunista rendszerekben tabunak számító jobboldali eszmékről egyszerre csak eltűnt a tiltás, és a hirtelen szabadság sokszor okozott egyfajta „túllövést” a radikális jobboldal irányába. Ennek megfelelően a rendszerváltások után a legtöbb országban szinte azonnal megjelent a radikális jobboldal, azonban hasonlóan a korábban emlí-

tett neofasiszta pártokhoz a régióban sem tudtak meghatározó politikai erővé válni, legtöbbjük felvirágzása tiszavirág életű volt.

Közép-Kelet-Európában a radikális jobboldal az utóbbi időszakban jelentősen átalakult: a korábbi, anakronisztikus politikai célok jegyében fellépő neonáci csoportokkal szemben a mai szélsőjobboldali pártok és szervezetek politikailag sikeresebbek. A radikális pártok a kelet-európai rendszerváltások után rendszerint a korábbi témákat vették újra elő, és a két világháború közötti, illetve a második világháborús szélsőjobboldali ideológiájához nyúltak vissza. A korábban javarészt a történelmi sérelmekre és az antiszemitizmusra alapozott politikával szemben (illetve a mellett) egyre inkább a kisebbségek – legtöbbször a romák – elleni fellépés kerül a középpontba. A pártok újraszerveződése is sok hasonlóságot mutat a korábban említett nyugat-európai példával: a régi reflexek és régi igények szerint politizáló csoportok egyre inkább felismerték a kialakult politikai status quo hiányosságait, a kiszolgálatlan választói igényeket. Míg Nyugaton ez a bevándorlók elleni harcot jelentette, addig a régióban nagyobb mennyiségű emigráns hiányában az ő „szerepüket" a romák töltötték be. A két ellenségkép azonban bizonyos szempontból élesen különbözik egymástól: a nyugati államok esetében a bevándorlás elutasítása a legtöbb esetben elsősorban gazdasági okokkal magyarázható, azaz a társadalom egy része egyszerűen félti az állását. Ezzel szemben a régióban a romák a legtöbb esetben nem jelennek meg riválisként a munkaerőpiacon, így a velük szemben fennálló indulatok sokkal inkább kulturális jellegűek.

8.4 A közép-kelet-európai szélsőjobboldal sajátos vonásai

A régióban sokkal nehezebben elkülöníthetőek a régi típusú, az 1945 előtti mozgalmak hagyományaiból építkező szervezetek és a modern, populista, radikális jobboldali pártok. Egyrészt a Kelet-Európában a világháború után mindenhol újra önkényuralmi rendszerek jöttek létre, melyek a társadalom egy részében igazolták a korábbi rezsimeket. Azaz bár hivatalosan sokkal egyértelműbb volt a szembefordulás a náci rezsimekkel, a társadalom mély rétegeiben ez nem történt meg, sokszor csupán elfojtásra került. Míg a nyugat-európai radikális pártok jelentős részben éppen azért tudtak megerősödni a nyolcvanas évektől, mert mind hatékonyabban tudták magukról levetni a nácizmus vádját, addig a régióban a rendszerváltások után sokkal inkább a kommunista rezsimekhez fűződő viszony volt a meghatározó. Éppen ezért Kelet-Európában a két típusú radikális párt, a két világháború közötti időszak eszmeiségére alapozó neofasiszta és az új típusú, célorientált, a radikalizmust sokszor csak eszköznek tekintő neopopulista pártok jellemvonásai sokszor egy azon szervezetben egyszerre megtalálhatóak.

Kelet-Európában a radikális jobboldali pártok – Románia kivételével – a rendszerváltásokat követően mind elkötelezett antikommunisták voltak. Mint korábban említettük az akkor újraéledő szervezetek a legtöbb esetben a két világháború közötti időszak ideológiájához nyúltak vissza, ráadásul túlnyomó részüket a szocializmus negyven éve alatt a központi hatalom üldözte. Igaz volt ez tagságukra is, így a kilencvenes évek elején bázisukat leginkább a kommunizmus áldozatai alkották. A hangsúlyok azonban azóta jelentősen eltolódtak: Oroszország világpolitikai szerepe jelentősen csökkent, a fő ellenség az utóbbi időszakban már a régióban is a globalizáció, és azzal leginkább összekapcsolható Egyesült Államok lettek.

Részben a kommunizmus utóhatásaként a régió legtöbb államában továbbra is erősen jelen van a paternalizmus, az igény a gondoskodó államra. Éppen ezért a régió radikális pártjai alkalmazkodva a választói elvárásokhoz sokkal inkább a központi hatalom kiemelt szerepére építik programjukat, a piacgazdaság és az öngondoskodás dicsőítése ritkábban jelenik meg, de a kisegzisztenciák, a kis- és középvállalkozások dicsőítése ezekben az esetekben is sokszor jelen van.

A régió és Nyugat-Európa radikális mozgalmai között nagyon sok hasonlóság látható, és egyáltalán nem állítható, hogy hazánkban vagy a szomszédos országokban szignifikánsabban nagyobb lenne ezen szervezetek támogatottsága. Komolyabb veszélyt leginkább azért jelentenek, mert a régió demokráciái sokkal fiatalabbak: a pártrendszer a legtöbb országban instabil, a pártok életciklusa rövidebb, mint Nyugat-Európában. Ezt bizonyítja az is, hogy Kelet-Európában nincs olyan radikális párt, mely az elmúlt húsz évben szignifikánsan magas támogatottságot tudott volna felmutatni. Mindez egyben kockázat is lehet, hiszen sokkal nagyobb az esélye egy szélsőjobboldali párt hirtelen megerősödésének: ez történt Lengyelországban a Családok Ligája esetén 2005-ben, Romániában a Nagy-Románia párttal az ezredfordulón vagy Magyarországon az elmúlt években.

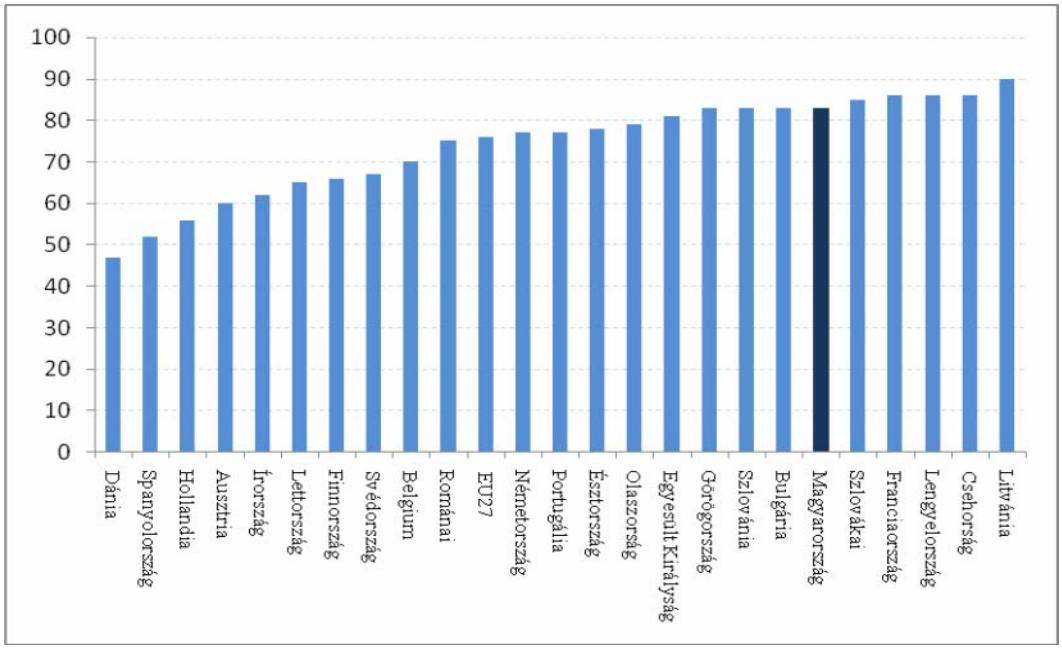

39. ábra - a pártokkal szemben bizalmatlanok aránya

(százalék, forrás: Standard Eurobarometer 69. 2008)

Fiatal demokráciákról lévén szó a demokratikus intézmények beágyazottsága és tisztelete is jóval alacsonyabb, mint Nyugat-Európában. A legtöbb közvélemény-kutatás szerint a régióban sokkal alacsonyabb akár a parlament, akár a pártok elfogadottsága. Ezekben az államokban a civil társadalom többnyire gyenge, az esetek túlnyomó részében nem alakultak ki még azok a csatornák, melyek el tudnák vezetni a társadalmi feszültségeket. Éppen ezért a radikális pártok rendszerellenessége némileg mást jelent, mint Nyugat-Európában: míg utóbbi esetben ez legtöbbször a politikai elit, a politika működésének egységes elutasítását jelenti, a régió viszonylatában ez sokszor – ha nem is kimondva – egyet jelent a keretrendszer megtagadásával is.

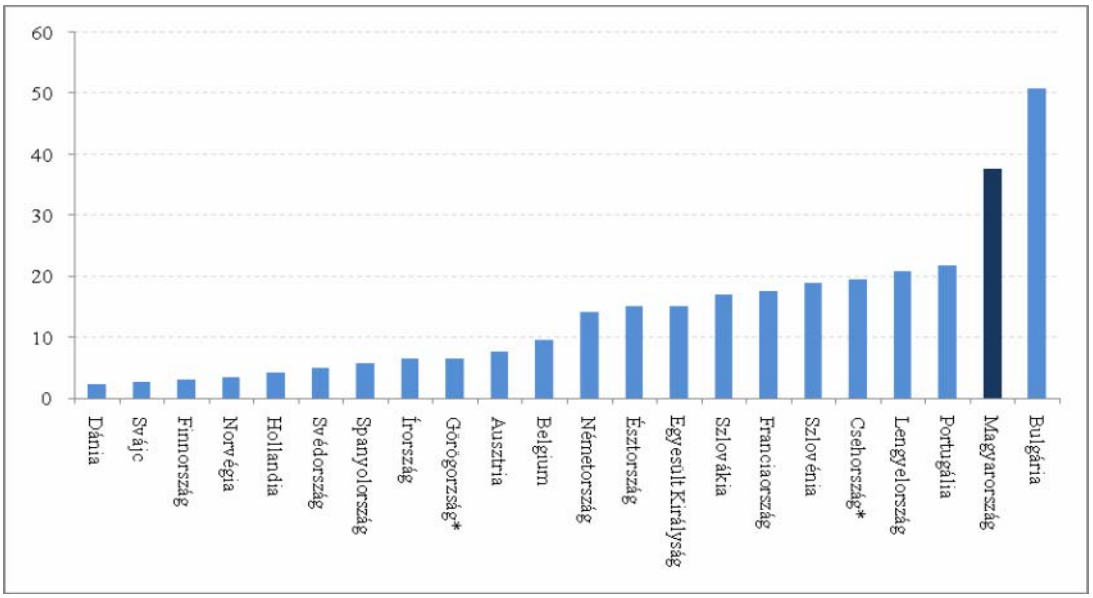

40. ábra - a demokrácia működésével elégedetlen válaszadók aránya

(százalék, forrás: European Social Survey, 2006)

Utóbbinak következménye az elmúlt évek egyik legnagyobb figyelmet kiváltó eseménye, a különböző radikális pártok önvédelmi gárdáinak megalapítása: erre ugyanis alig látunk példát nyugaton, és ebben az esetben nem a rendőrség megreformálása vagy megerősítése volt a szimbolikus cél, hanem annak kvázi lecserélése.

Csehországban, Bulgáriában és Magyarországon 2007 nyarán, nagyjából egy időben és hasonló célokkal alakultak úgynevezett „önvédelmi gárdák". Elsőként Bulgáriában alakult meg a Nemzeti Gárda, majd ezt követte Magyarországon a Magyar Gárda, illetve Csehországban a Nemzeti Gárda. A sokszor tévesen „neonácinak" bélyegzett csoportok közös jellemzői: az egyenruhás, militáns fellépés, a romaellenesség, a rendpártiság és a közbiztonság erősítésének ígérete, az antiszemitizmus, a globalizációellenesség, továbbá a kirekesztő, soviniszta nacionalizmus. A megalakulások egyidejűsége arra utal, hogy a régió radikális pártjai és szervezetei, még ha erős együttműködés nem is figyelhető meg közöttük (a kooperációnak éppen ezen szervezetek erős nemzeti sovinizmusa szab gátat), figyelemmel kísérik egymás tevékenységét, és a bevált módszereket „know-how-ként" saját stratégiájukba is beépítik. Ezen szervezetek számára az erőszak, a kisebbségekkel szembeni fenyegető és provokatív fellépés nem öncél – még akkor sem, ha az ilyen mozgalmak gyakran éppen azzal az ígérettel lépnek fel, hogy a tehetetlen állami erőszakszervezetekkel (rendőrség, hadsereg) szemben valódi védelmet nyújtanak az állampolgárok számára. A gárdák és a hasonló szervezetek sokkal inkább pártpolitikai célokat követnek, azaz eszközként szolgálnak a mögöttük álló radikális pártok számára. A Magyar Gárdát a Jobbik Magyarországért Mozgalom, a Cseh Nemzeti Gárdát (amely nem azonos a betiltott Cseh Munkáspárttal) a Cseh Nemzeti Párt, a bolgár Nemzeti Gárdát pedig a Bolgár Nemzeti Unió hívta életre. Ezen szervezetek ugyanis több szempontból politikai haszonnal kecsegtetnek az őket patronáló politikai párt számára: biztosították a médianyilvánosságot, növelték a pártszervezet hatékonyságát, valamint jelentős segítséget jelentettek a toborzásban.

41. ábra - Nemzeti Gárdák: kelet-európai know-how (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző)

A megalakult gárdák tevékenysége pártpolitikai szempontból eredményes. Így a gárdák szervezeti felépítése, működése és ideológiája – akár a törvényi tiltás és sok esetben látványossá váló saját szervetlenségük ellenére is – a radikális jobboldal sikeres működésének politikai modelljévé válhat a térségben, ezért további kelet-európai országokban is megjelenhetnek hasonló szervezetek.

A legfontosabb azonban, ahogy azt a gárdák megalapítása mutatja, hogy a régió radikális pártjai figyelemmel kísérik egymás és nyugat-európai társaik tevékenységét. Előbb-utóbb tehát a fejlett demokráciákban sikeres mintákat, a populizmust, a napi problémákra koncentrálást, a globalizációellenességét mindegyik szervezet át fogja venni. A gazdasági válság által meghatározott politikai környezet egyértelműen javította ezen szervezetek politikai lehetőségeit.

A szervezetek politikai jövője azonban nagyban függ attól, hogy a jelenségre a demokratikus pártok és az alkotmányos intézmények milyen választ adnak – például az egyre nagyobb társadalmi feszültségek nyomán a roma integráció kérdése (melynek kezelése eddig a térség egyik legnagyobb politikai kudarca) mennyire kerül előtérbe. Amennyiben a térség parlamenti pártjai fel tudnak lépni az önvédelmi gárdák által etnikai kontextusba helyezett össztársadalmi problémák megoldása érdekében (pl. romló közbiztonság, segélyezési rendszer anomáliái), az jelentősen beszűkítheti ezen szervezetek érvényesülési lehetőségeit.

Fontos azonban ezeket a gárdákat megkülönböztetni a valódi nemzetiszocialista eszméket valló skinhead-mozgalmaktól. Utóbbiak a legtöbb országban már a rendszerváltásokat követően létrejöttek, és a kezdeti időszakban valóban sokszor a radi-

kális pártok holdudvarához tartoztak. Az elmúlt években azonban – hasonlóan Nyugat-Európához – egyre inkább elszigetelődnek, és egyáltalán nem jelennek meg politikai szereplőként. Az ezen szervezetek jelentette kockázat bizonyos szempontból nagyon magas, hiszen ideológiájuk totálisan rendszerellenes, tagjaik a legtöbb esetben militáns fiatalok, akik rendszeresen követnek el minden országban rasszista indíttatású bűncselekményeket. Mivel azonban kevés támogatójuk van a legtöbb országban, így inkább jelentenek kriminológiai, mintsem társadalmi problémát. Politikai szempontból a legfontosabb „funkciójuk", hogy egy-egy közfelháborodást keltő, náci szimbólumokkal tűzdelt megmozdulásuk után a mérsékelt pártok általában megpróbálják minél inkább összemosni őket a neopopulista radikális jobboldali pártokkal, ezáltal az semlegesíti utóbbiak lassú lépdelését a politikai centrum felé.

8.5 A válság és a szélsőjobboldal

A radikális jobboldali populista pártok stratégiájának mindig fontos eleme, hogy valamilyen nagyon veszélyes válságot láttatnak, mely csak gyors és mélyreható intézkedésekkel állítható meg. Sikerük nagyban függ attól, hogy ezt a víziót mennyire tudják valóban elhitetni potenciális választóiakkal. Ebben nyilvánvalóan sokat segíthet, ha valóban egy, a társadalom nagy részét súlyosan érintő válsággal kell szembenézni az adott államnak. Ebből következően tehát a mostani, a világ minden országát mélyen érintő gazdasági krízis elősegítheti a radikális pártok megerősödését, hiszen vészjósló retorikájuk valóságos táptalajra hullhat. Ezentúl azonban több olyan konkrét tényező is látható az Európai Unió országaiban, mely katalizátora lehet a szélsőséges pártok felfutásának.

- A válság felerősítette a protekcionista tendenciákat, és ennek társadalmi bázisát, az „állampolgári sovinizmust", így a bevándorlókat sújtó gazdasági-politikai döntések születtek szinte mindenütt Nyugat-Európában, és felerősödött a bevándorló-ellenes retorika is. Az egyes kelet-közép-európai országokból hazatérő munkavállalók megjelenése pedig további feszültséget okozhat a munkaerőpiacon és a szociális rendszerekben (pl. Lengyelország, Románia).

- A válság a szélsőséges csoportok által a legtöbbször bírált Egyesült Államokból indult, illetve a bal- és jobboldali radikálisok által is támadott globalizáció révén jutott el nagyon gyorsan a világ minden pontjára: éppen ezért a radikális mozgalmak leegyszerűsítő Amerika- és globalizációellenes magyarázatai népszerűbbé válhatnak a lakosság körében.

- A lakosság legnagyobb része szerint a válságot kizárólag a „kapzsi bankárok" okozták, mégis a tavalyi év őszén a legtöbb állam bankmentő csomaggal volt kénytelen segítségükre sietni. Mindez a legtöbb országban jelentős, sokszor antiszemita sémákat felelevenítő ellenállást váltott ki.

- A kormányok számára sokszor az egyik legfőbb lehetőség a népszerűségvesztés elkerülésére, ha a politikai konfliktusokat más szintre terelik, felerősítve a kulturális-etnikai törésvonalakat. Erre a régióban jó példa Szlovákia: Robert Fico a magyarellenességet középpontba

állító szimbolikus vitákból rendre megerősödve kerül ki; de Silvio Berlusconi népszerűségét is nagyban megnövelte a bevándorlók (romák) elleni határozott fellépés.

- Nyugat- és Kelet-Európában egyaránt felerősödhet az EU-szkepszis, ami szintén a legtöbb esetben erősen Unió-ellenes radikális mozgalmak támogatottságának növekedését eredményezheti. A nyugati tehetősebb államok, az esetleges nettó befizető országok lakói inkább saját problémáik kezelésére költenék a közösségi célokra szánt pénzt; a „közösségi szolidaritás" eszméje most kevésbé népszerű. Ezzel szemben a keleti államok nagyobb segítséget várnának el, úgy érezhetik majd, hogy az elmúlt években az Unió csupán kihasználta a piacuk jelentette lehetőséget. A növekvő munkanélküliség miatt minden országban nő a bevándorlóellenesség, így sérül az egyik legfontosabb uniós alapjog, a szabad munkaerő-áramlás elve. Ez leginkább a keleti országokban erősíti az EU-ellenességet.

A legfontosabb kérdés a következő időszakban, hogy megvalósulhat-e újra a radikális jobboldali pártok nyolcvanas évek végén tapasztalt megerősödési hulláma, és ha igen, akkor az gyengébb vagy erősebb lesz-e a régióban. A válság hasonló kiábrándultságot okozhat, mint a kilencvenes évek elején kifulladó jóléti rendszerek, várhatóan újfent nőni fog a gazdagok és szegények közötti szakadék, és mind többen vallják majd magukat a globalizáció vesztesének. Ráadásul már a válság előtt is tapasztalható volt egy erősödő kiábrándultság szerte a kontinensen a politikai intézményekből, bár ez hangsúlyosan csak az Unióval szemben jelent meg. Azaz minden „alapanyag" adott a radikális jobboldal megerősödéséhez, de a döntő kérdés mégis az lesz, hogy a jelenlegi politikai elit miként képes reagálni a változó körülményekre.

A legutóbbi európai parlamenti választások tapasztalata ebből a szempontból kettős: egyrészt megerősödtek a radikális pártok sok országban, bár a fent említett optimális körülményeket, az alacsony részvételt és a viszonylagos tétnélküliséget figyelembe véve földcsuszamlásról csupán egyes országok esetében beszélhetünk, kontinentális szinten biztosan nem. Nyilvánvaló volt ugyanakkor az egész Unióban a jobbközép pártok megerősödése: ez utóbbi azt is jelentheti, hogy ezek a pártok képesek voltak a válság jelentette kihívásokra reagálni, és a választók kiábrándultsága és frusztráltsága ellenére kevés szavazatot hagytak átcsurogni a radikális oldalra. Továbbgondolva ez a jelenség ugyanakkor felvetheti azt a kérdést, hogy mi a kedvezőbb egy demokrácia szempontjából: a viszonylag jelentős támogatottsággal rendelkező, de kormányzati pozícióba nem kerülő radikális párt léte, vagy egy olyan nagy jobbközép gyűjtőpárt, mely időnként kifejezetten a szélsőséges szavazóknak szóló üzeneteket is megenged magának.

Melléklet: Radikális jobboldali pártok támogatottsága az EP-választáson

Ország	Párt	Eredeti név	EP választások (2009)	EP-frakció	Országgyűlési választások (legutóbbi)	Tagja –e a nemzeti parlamentnek	Tagja volt-e kormánykoalíciónak?	Elnök
Hollandia	Szabadságpárt	Partij voor de Vrijheid	17%	Független	5,9% (2006)	Igen	Nem	Geert Wilders (a párt 2005-ös megalakulása óta)
Magyarország	Jobbik Magyarországért Mozgalom		14,80%	Független	2,2% (2006, MIÉP-el közös listán)	Nem	Nem	Vona Gábor (2006 óta)
Dánia	Dán Néppárt	Dansk Folkeparti	14,80%	Szabadság és Demokrácia	13,8% (2007)	Igen	Nem (kívülről támogatta a kormányt 2001-től 2009-ig)	Pia Kjærsgaard (1998 óta)
Finnország	Kereszténydemokraták- Igazi Finnek	Kristillisdemokraatit - Perussuomalaiset	14%	Szabadság és Demokrácia	4,1% (2007)	Igen	Nem (az elődpárt korábban igen)	Timo Soini (1997 óta)
Ausztria	Szabadságpárt	Freiheitliche Partei Österreichs	12,71%	Független	17,5% (2008)	Igen	Igen (2000-től 2006-ig)	Heinz-Christian Strache (2005 óta)
Bulgária	Támadás	Ataka	11,96%	Független	9,36 (2009)	Igen	Nem	Volen Siderov (a párt 2005-ös megalakulása óta)
Belgium	Flamand Érdek	Vlaams Belang	9,85%	Független	11,99% (2007)	Igen	Nem	Bruno Valkeniers (2006 óta)

Ország	Párt	Eredeti név	EP választások (2009)	EP-frakció	Országgyűlési választások (legutóbbi)	Tagja –e a nemzeti parlamentnek	Tagja volt-e kormánykoalíciónak?	Elnök
Olaszország	Északi Liga	Lega Nord	10,22%	Szabadság és Demokrácia	8,3% (2008)	Igen	Igen (1994-től 1996-ig, majd 2008-tól)	Umberto Bossi (a párt 1991-es megalakulása óta)
Románia	Nagy Románia Párt	Partidul România Mare	8,65%	Független	3,15% (2008)	Nem	Igen (1992-től 1996-ig)	Corneliu Vadim Tudor (a párt 1991-es megalakulása óta)
Görögország	Ortodox Gyülekezet	Laikos Orthodoxos Synagermos	7,15%	Szabadság és Demokrácia	3,8% (2007)	Igen	Nem	Georgios Karatzaferis (a párt 2000-es megalapítása óta)
Franciaország	Nemzeti Front	Front National	6,30%	Független	4,29% (2007)	Nem	Nem	Jean-Marie Le Pen (a párt 1972-es megalapítása óta)
Egyesült Királyság	Brit Nemzeti Párt	British National Party	6,04%	Független	0,7% (2005)	Nem	Nem	Nick Griffin (1999 óta)
Szlovákia	Szlovák Nemzeti Párt	Slovenská národná strana	5,56%	Szabadság és Demokrácia	11,6% (2006)	Igen	Igen (2006 óta)	Jan Slota (2003 óta)
Ausztria	BZÖ	Bündis Zukunft Österreich	4,58%	–	10,7% (2008)	Igen	Nem	Josef Bucher (2009 óta)
Lengyelország	Önvédelem	Samoobrona RP	1,46%	-	1,53% (2007)	Nem	Igen (2005-től 2007-ig)	Andrzej Lepper (A párt 1992-es megalapítása óta)
Lengyelország	Családok Ligája	Liga Polskich Rodzin	-	-	1,3% (2007)	Nem	Igen (2005-től 2007-ig)	Witold Bałażak (2009 óta)

Forrásjegyzék

Bajomi-Lázár PéterSzabad-e tiltani? In: *ÉS* LIII. évfolyam 12. szám, 2009. március 20.
http://www.es.hu/index.php?view=doc;22421

Bayer Judit: Alkotmánybírósági határozatok. In: *ÉS* LII. évfolyam 28. szám, 2008. július 11.
http://www.es.hu/index.php?view=doc;20230

Fleck Zoltán: Önmagát gyengítő jogállam. In: *ÉS*. LIII. évfolyam 23. szám, 2009. június 5. http://www.es.hu/index.php?view=doc;23113

Halmai Gábor: Gyilkosok, uszítók, gyalázkodók. In: *ÉS*, LIII. évfolyam 11. szám, 2009. március 13. http://www.es.hu/index.php?view=doc;22355

Hanák András: A végzés hatalma - alkotmányértelmező kérdések. In: *ÉS* LIII. évfolyam 25. szám, 2009. június 19. http://www.es.hu/index.php?view=doc;23287

Mihancsik Zsófia, *Magyar Narancs* XXI. évf. 30. szám - 2009-07-23 http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=19439

Nagy László: A Jobbik ellen több kell a nácizásnál. *Hírszerző*., 2009. május 29.
http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_jobbik_ellen_tobb_kell_a_nacizasnal.110005.html

Vona Gábor: A holokausztigenlőkről még nem esett szó (Rend, Jólét, Ébredés - 31. rész) http://barikad.hu/node/28493

A Fideszt gyengíti a Jobbik? *Figyelőne*t, 2009. július 16.
http://www.fn.hu/belfold/20090715/fideszt_gyengiti_jobbik/?action=nyomtat

Alkotmánybíróság határozata, 75/2008. (V.29) Közzétéve a *Magyar Közlöny* 2008. évi 80. számában http://www.mkab.hu/netacgi/ahawkereuj.pl?s1=&s2=&s3=&s4=&s5=&s6=&s7=&s8=&s9=&s10=2008&s11=Dr&r=94&SECT5=AHAWKERE&op9=and&op10=and&d=AHAW&op8=and&l=20&u=/netahtml/ahawuj/ahawkere.htm&op11=and&p=5&op7=and&f=G

Alkotmánymódosítási-javaslat, 2009 május 4., T/9584 (http://www.parlament.hu/irom38/09584/09584.pdf)

„Fasiszta veszély" vagy demokratikus radikalizmus? – A Jobbik programjának elemzése rendszerellenesség-rendszerkonformitás szempontjából, Republikon Intézet, 2009 október 1. http://intezet.republikon.hu/pdf/republikon_jobbik_program.pdf

Hárompárti parlament – sokszínű Jobbik. Publicus Research, 2009. július. http://www.publicus.hu/blog/haromparti_parlament_sokszinu_jobbik

HVG, 2009/49. szám (2008. 12.06.) Gyűlöletbeszéd: ismét az AB előtt: Parlamenti dadogó
Változatok gyűlöletbeszéd-törvényre

Hvg.hu, 2008. november 27. 09:16 | Utolsó módosítás:2008. november 27. 09:18
Sólyom az Alkotmánybírósághoz fordult
http://hvg.hu/itthon/20081127_meltosagot_serto_alkotmanybirosag_solyom.aspx

Javuló Fidesz és Jobbik, stagnáló MSZP. Szonda Ipsos, 2009. július 2.
http://www.szondaipsos.hu/site/javul-fidesz-s-jobbik-stagn-l-mszp/

"Olvasói levelek" - Fogadatlan prókátorok Narancs XXI. évf. 34. szám - 2009-08-20
http://mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=19618

Political Capital Institute: A homoszexualitás a magyar társadalomban: a félrenézés politikája. Hírszerző, 2009 szeptember 14. http://www.hirszerzo.hu/cikk.a_homoszexualitas_a_magyar_tarsadalomban_a_felrenezes_politikaja.121865.html

Progresszív Intézet- Politikai térkép, kutatási eredmények . 2008 október.
http://www.politikaiterkep.hu/eredmenyek/

Utóítélet. Medián, 2009. június 26. http://www.median.hu/object.769a35e4-f0f5-45b6-9779-1eb537c7f894.ivy

Vezet a Fidesz, erősödött a Jobbik. Szonda Ipsos, 2009. augusztus 13.
http://www.szondaipsos.hu/site/vezet-a-fidesz-er-s-d-tt-a-jobbik/

A Jobbik Magyarországért Mozgalom hivatalos programja, a Bethlen Gábor Program,
http://www.jobbik.hu/rovatok/bethlen_gabor_program

http://www.mariaorszaga.hu/index.php?menu=bovebben&kod=4412&rovat

http://index.hu/belfold/2009/06/30/amit_latunk_az_szervezett_provokacio/?rnd=986

http://www.jobbsajoszentpeter.eoldal.hu/cikkek/ebredj-s-vigyazz_/a-ciganybunozes-a-cionizmus-biologiai-fegyvere

http://www.hirszerzo.hu/cikk.kihallgattak_vona_gabort_.120574.html

http://www.okri.hu/content/blogcategory/26/52/

538/G/2006 AB végzés AB közlöny: XVIII. évf. 6. szám
http://www.mkab.hu/netacgi/ahawkereuj.pl?s1=&s2=&s3=538/*&s4=&s5=&s6=&s7=&s8=&s9=&s10=&s11=Dr&r=5&SECT5=AHAWKERE&op9=and&op10=and&d=AHAW&op8=and&l=20&u=/netahtml/ahawuj/ahawkere.htm&p=1&op11=and&op7=and&f=G

Felhasznált irodalom

Ablonczy, Balázs: Trianon-problémák, A trianoni békeszerződés történeti, politikai és társadalmi értelmezéseiről, illetve félreértelmezéseiről, In: *Kommentár* 2007/4. p. 57-67.

Adorno, Theodor; Frenkel-Brunswik, Else; Levinson, Daniel; Sanford, R. Nevitt: *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row, 1950.

Altemeyer, Robert: *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press, 1980.

Bayer, József: Jobboldali populizmus és szélsőjobboldal Kelet-Közép-Európában. In: *Eszmélet* 55. sz. p. 69-92. Budapest, 2002

Bendix, Reinhard. Social Stratification and Political Power, in Bendix and S.M.Lipset, eds., *Class, Status and Power.* New York, 1953, p 596–609.

Betz, Hans Georg: Az "új jobboldal" az EU fejlett demokráciáiban In *Eszmélet*, 2004/61.

Converse, Philip: The Nature of Belief Systems in Mass Publics. In J. Jost & J. Sidanius (eds), Political psychology: Key readings. New York: Taylor and Francis, 2004, p. 239-264.

Csepeli, György: *A széthúzás éve. A világ 2009-ben*. Népszabadság Kiadó, Budapest, 2008, p. 21-22.

Csepeli, György; Örkény, Antal; Székelyi, Mária; Barna, Ildikó: Bizalom és gyanakvás. Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. In: *Szociológiai Szemle,* 2004/1., p. 3-35.

Debreczeni, József: Populizmus, fasizmus, nácizmus In: *Mozgó Világ, 2006/12.*

Eco, Umberto: A mindenkori fasizmus. In: *Öt írás az erkölcsről*, Európa Kiadó, Budapest, 1998. 42.

Enyedi, Zsolt: Érték, értelem, érzelem. Politikai pszichológia Bibó nyomán. In: *Politikatudományi Szemle* 2004 XIII./ 4. p. 5-18

Enyedi, Zsolt; Erős, Ferenc; Fábián, Zoltán*:* Tekintélyelvűség és előítélet: újabb Magyarországi vizsgálatok. In Hunyady Gy (szerk.) *Sztereotípiakutatás*. Osiris kiadó, Budapest, 2004, p. 391-403.

Fleck, Zoltán: A szólás szabadsága és a személyiség védelme a polgári jogi bírói gyakorlatban In: *Médiakutató*, 2005/ nyár
http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/06_szolas_szabadsaga

Fleck, Zoltán: *Bíróságok mérlegen* II., Pallas Kiadó, 2008. p. 229., 273., 277.

Fromm, Erich. *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

Gábor, Kálmán: Magyar fiatalok a világkockázati társadalomban. In: *Korunk*, 2009. február. http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=2&cikk=10250

Gazdag, Ferenc: *Franciaország története 1945-1995.* Budapest, 1996, Zrínyi.

Gyurgyák, János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Bp. 2007. 246-247.

Hunyady, György: *Nemzetkarakterológiák*. Osiris kiadó, Budapest., 2002

Írházi, János: Perem és vidéke: Románia. In *Egyenlítő*, 2007/11.

Kiszelly, Zoltán: Weirmalizálódik-e a Berlini Köztársaság. In E*gyenlítő*, 2007/11.

Kurtán, Sándor: A Szabadság Párt In *Politikatudományi Szemle*, 2007/1.

Lakner, Zoltán: Kereszténydemokraták, Konzervatívok, Populisták. In *Egyenlítő*, 2007/11.

Mártoni, Lili: Ahol tiltják és ahol tűrik: osztrák, svájci szélsőjobboldali mozgások. In *Egyenlítő*, 2007/11.

Mihancsik, Zsófia: Augusztusban történt, *Mozgó Világ*, 2009/8

Paksa, Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években, In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. (Szerk. Romsics Ignác), Osiris, Budapest, 2009. p. 275-304.

Pankovits, József: Itáliai populizmus In *Egyenlítő*, 2007/11.

Putnam, Robert. D.: (1988): Diplomacy and Domestic Politics. In: International Organization Nr. 42.

Rydgern, Jens: *Radical Right Populism is Sweden: Still a Failure, But for How Long?*. In Scandinavian Political Studies, 2002/1.

Doty, Richard M.; Peterson, Bill E.; Winter, David G.: *Threat and Authoritarianism in the United States*: 1978–1987. In J. Jost & J. Sidanius (eds), Political psychology: Key readings. New York: Taylor and Francis,2004, 86-108.

Sales, Stephen M. Threat as a factor in authoritarianism: An analysis of archival data. Journal of Personality and Social Psychology, 1973, 28., p 44-57.

Szabó, Ildikó: Rendszerváltás és nemzeti tematika. In: *Politikatudományi Szemle* (14.) 2005/2 p. 89-110.

Székelyi, Mária; Örkény, Antal; Csepeli, György: Romakép a mai magyar társadalomban. In: *Szociológiai Szemle*, 2001/3. p. 19-46.

Szilágyi, Anna: A jobboldal mint tömegkultúra. In: *Mozgó Világ* 2009/4.

Szabó, Tibor: *Szélsőjobboldali pártok Olaszországban.* In *Politikatudományi Szemle*, 2006/1.

Tamás, Pál: Radikális jobboldali világképek a 2006 politikai évad kezdetén. In Sándor P. (ed.) *Magyarország Politikai Évkönyve 2007.* Budapest: MPE Alapitvány. p. 313-322.

Tauber, István (1984) Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés. Kandidátusi értekezés. Idézi Póczik, 2002. http://www.matud.iif.hu/03jan/poczik.html

The Siren Project- Final Report. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/finalreport/hpse-ct-2001-00058-final_report.pdf

Tuba, Lajos: Helyzetjelentés a szlovák szélsőjobbról. In *Egyenlítő*, 2007/11.

Vaughn, Michlina: A szélsőjobb Franciaországban: „lepenizmus" , avagy a félelem politikája. In: *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Budapest, 1998, Napvilág.

Giczi, Johanna, Sík, Endre: Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. Tárki Európai Jelentés 2009. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_gici_sik.pdf

A tanulmányban szereplő ábrák

1. ábra - elégedettség a demokrácia működésével 10
2. ábra - a demokrácia megítélése 10
3. ábra - politikai szereplők népszerűsége 11
4. ábra - részvétel az EP-választásokon 13
5. ábra - a kormányba és az EU-ba vetett bizalom alakulása 13
6. ábra - az MSZP és a FIDESZ támogatottsága 14
7. ábra - a politikai bal-jobb skála jobb szélén elhelyezkedők aránya 16
8. ábra - a köztársasági elnök népszerűségének alakulása 17
9. ábra - a rendőrségbe vetett bizalom 19
10. ábra - biztonságérzet a lakókörnyezetben 19
11. ábra - a gazdasági kilátások alakulása 20
12. ábra - Social Capital Index, nemzetközi összehasonlításban 22
13. ábra - politikai antiszemitizmus nemzetközi összehasonlításban 26
14. ábra - zsidók a tőzsde "siratófala" előtt 26
15. ábra - bizalmatlanság a sajtóval szemben 28
16. ábra - Gyülekezési jog: mi fér bele? (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző) 31
17. ábra - Jogtalan egyesülés (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző) 37
18. ábra - Vona Gábor a bíróságon (Fotó: Járdány Bence, forrás: Hírszerző) 39
19. ábra - Főszerepben a rendőrség (Fotó: Györffy Anna, forrás: Hírszerző) 43
20. ábra - etnikai kisebbséghez tartozók aránya 48
21. ábra - a cigánybűnözés szó gyakorisága a médiában 50
22. ábra - a Magyar Gárda és a Jobbik összevont intenzitása a hazai médiában 50
23. ábra - Vona Gábor és Morvai Krisztina hazai médiaintenzitása 51
24. ábra - Árpádsáv: kötelező viselet (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző) 61
25. ábra - Budaházy György és Toroczkai László (Fotó: Járdány Bence, forrás: Hírszerző) .. 66
26. ábra - a Jobbik új alapszervezeteinek kumulált száma 69
27. ábra - a Jobbik alapszervezetinek száma megyénként 70
28. ábra - a Jobbik támogatottsága a biztos szavazó pártválasztók között 71
29. ábra - Heterogén bázis (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző) 74
30. ábra - a jelenlegi és a Kádár-rendszer összehasonlítása 79
31. ábra - a demokratikus és a diktatórikus politikai rendszerek megítélése 79
32. ábra - a Jobbik EP-választási eredménye településtípus szerint 82
33. ábra - a Jobbikra leadott szavazatok területi eloszlása 83
34. ábra - a Jobbik választási eredménye és a roma kisebbség aránya megyei bontásban 84
35. ábra - az NPD választási hirdetése 89
36. ábra - A Lega Nord választási hírdetése 91
37. ábra - A Front National választási hirdetése 96
38. ábra - Az FPÖ hirdetése: Az EU-ellenesség közös vonás 100
39. ábra - a pártokkal szemben bizalmatlanok aránya 106
40. ábra - a demokrácia működésével elégedetlen válaszadók aránya 107
41. ábra - Nemzeti Gárdák: kelet-európai know-how (Fotó: Magócsi Márton, forrás: Hírszerző) 108

A tanulmányban szereplő táblázatok

1. Táblázat - elhelyezkedés a politikai bal-jobb skálán 15
2. Táblázat - a Magyarországon élő csoportok megítélése (százfokú skála átlagai*) 24
3. Táblázat - cigányokkal kapcsolatos kijelentésekkel egyetértők aránya (%) 25
4. Táblázat - kísérletek a gyűlöletbeszéd szabályozására 33
5. Táblázat - A Jobbik eredményei a 2009-ben tartott időközi választásokon 72
6. Táblázat - Az EP-választás utáni fontosabb kutatások a Jobbik táboráról (a kutatóintézetek összefoglalói alapján) 76
7. Táblázat - 7 megye, ahol a Jobbik megelőzte az MSZP-t 85
8. Táblázat - szavazókörök, ahol a Jobbik támogatottsága meghaladta az 50%-ot 86